

શ્રી યશોવિજયજી

જૈન ગ્રંથમાળા

દાદાસાહેબ, ભાવનગર.

ફોન : ૦૨૭૮-૨૪૨૫૩૨૨

૩૦૦૪૮૪૬

૩૧૦૫

ભાષા શિક્ષા સાહિત્ય માળા [૨]

ભાષોપદેશિકા

દ્વિતીય ભાગ.

કર્તા

શ્રીયુત પંડિત વાડીલાલ ગદ્યાભાઈ.

Printed by B. Ganga Prasad Gupta,
at his Art Printing Works, Benares City.

મુલ્ય રૂ. ૧), ઉંચા કાગળી મૂ. ૩-૧૧.

વિવિધ ભાષા શિક્ષા સાહિત્ય માળા [પુ-૨]

બંગ-ભાષોપદેશિકા

દ્વિતીય ભાગ.

(સંપૂર્ણ બંગલા વ્યાકરણ, અનુવાદ શિક્ષા અને ધાતુપાઠ)

કર્તા

શ્રીયુત પંડિત વારીલાલ ડાહ્યાભાઈ

પ્રથમાવૃત્તિ

પ્રકાશક

“ વિવિધ ભાષા શિક્ષા સાહિત્ય માળા ”
બનારસ.

સં. ૧૯૭૪.

મૂ. રૂ. ૧), ઉચ્ચ કાગળ, રૂ. ૧૧.

PUBLISHED BY

D. M. GANDHI,

Proprietor of the Vividh Bhasha Shiksha Sahitya Mala,
NO. 18 LAKHI CHOUTRA, BENARES.

ચાચના,

પ્રભુ ? હો એવાં શુદ્ધિ દાન,
બને અમ જોથી સાત્ત્વિક પ્રાણ. પ્રભુ હો।
દેશ બંધુનાં દીલ દુભાતાં દુભે મ્હારા પ્રાણ,
દુભવતાં એ સંકટ હરવા બને દેહ આલિદાન. પ્રભુ ? હો।
દેશ ધર્મની ઉન્નતિ અર્થે થાઉં ઉપાદાન,
કર્મવીર થઈ દેશ શત્રુથી કરું દેશનાં ત્રાણ. પ્રભુ ? હો।
વૈર વિરોધ વિસારી સુખી તજી સ્વાર્થ અભિમાન,
પર ઉપકૃતિનો ભેખ ધરીને સેવાનાં કરું કામ.

પ્રભુ ? હો એવાં શુદ્ધિદાન,
બને અમ જોથી સાત્ત્વિક પ્રાણ.
પ્રભુ હો।

કર્તા—

PRINTED BY

BABU GANGA PRASAD GUPTA, AT THE
ART PRESS, BENARES.

ૐ

ઉત્સર્ગ પત્રમ્

પૂજ્યપાદ

પરબ્રોપકારી ગુરુવર્ષ

શ્રીમદ્વિજયધર્મસૂરિવર્ય-

ના

પવિત્ર કરકમળમાં

તેઓશ્રીની

ઉપકૃતિની સ્મૃતિ સ્વરૂપ

આ

અંશ ઉત્સર્ગ કરું છું.

વસંત પંચમી
અંગ્રેજી કોઠી
બનારસ. }

કર્તા-

સ્તુત પુસ્તકમાં "બંગલા-વ્યાકરણ અને અનુવાદ શિક્ષા" એ બે વિષયો આપવામાં આવેલ છે.

સાહિત્ય પરિષદ પત્રિકાના આઠમા ભાગમાં મહામહે-પાખ્યાય શ્રીયુત હરપ્રસાદ શાસ્ત્રીજીએ જણાવ્યા પ્રમાણે બંગલા-ભાષામાં લગભગ અઢીસો વ્યાકરણો હયાતી ધરાવે છે; અને હજુ પણ વરસે એક બે નવા વધતાં જ જાય છે. તેમાંના અધિક વ્યાકરણો સંસ્કૃત વ્યાકરણો જ કહી શકાય, કારણ કે તેમાં સંસ્કૃત વ્યાકરણના નિયમોનો જ વધુ ઉલ્લેખ કરવામાં આવેલ છે; કેવળ નામ અને આખ્યાતની વિભક્તિઓ વિના એક પણ બંગલા કૃદંત તદ્દિત સમાસનો ઉલ્લેખ માત્ર પણ કર્યો નથી; ઉદાહરણો પણ સંસ્કૃત ભાષાના જ આપેલ છે; તે વ્યાકરણોથી અલ્પ માત્ર પણ બંગાળી વ્યાકરણનું જ્ઞાન થઈ શકે નહિ.

બાકીનાં કેટલાંક ખાસ બંગલા વ્યાકરણો છે, જેમાં તે ભાષાના જ કૃદંત, તદ્દિત સમાસ વિગેરેના પ્રત્યયો તથા ઉદાહરણો આપવામાં આવેલ છે તેવા વ્યાકરણોની સંખ્યા સંસ્કૃત રૂઢીએ લખાયેલ વ્યાકરણોની સંખ્યા કરતાં ઘણી જ થોડી છે.

પ્રસ્તુત પુસ્તકમાં આપવામાં આવેલ વ્યાકરણ તે ખાસ બંગલા વ્યાકરણ જ છે. તે કેટલાંક ખાસ બંગાળી વ્યાકરણો તથા તે સંબંધી પ્રસિદ્ધિમાં આવેલ કેટલાક નિબંધો, કાષો વિગેરે અવલોકી લખવામાં આવેલ છે. જે અભ્યાસીઓને માટે વિશેષ ઉપયોગી થઈ પડશે.

વર્ણમાલા સંબંધી ભેદોને છોડી ઉચ્ચાર સંબંધી ભેદો બંગાળી ભાષા શીખનાર નવા અભ્યાસીને વલ્લેાળ કંટાળો ઉપજાવે છે. એકજ અકારના અનેક પ્રકારના ઉચ્ચાર, ૫ અને બ' નો એક સરખો ઉચ્ચાર, શ અને ષ નો પણ પ્રાયઃ એકજ પ્રકારનો ઉચ્ચાર, ૫ નો ખ સરખો ઉચ્ચાર, જુ અને ન' નો તથા બ, ઙ અને ન' નો પ્રાયઃ એકજ સમાન ઉચ્ચાર, દેશ વિભાગને લઇને તેમાં પણ અનેક પ્રકારના ભેદો, અન્ય દેશના મનુષ્ય માટે ઘણા મુશ્કેલીભરેલા છે. તે દરેકનું સ્પષ્ટીકરણ પ્રસ્તુત પુસ્તકમાં કરી શકાયું નથી. ધાતુનાં રૂપોની સાથે બોલચાલનાં રૂપો આપવામાં આવેલ છે, જેથી બોલવાનો અભ્યાસ જલ્દી અને સારી રીતે થઈ શકશે.

અનુવાદ શિક્ષામાં અનેક લેખકોની અનેક પ્રકારની ભાષાના ભઠ્ઠા તથા વાર્તાઓ વિગેરે આપવામાં આવેલ છે, જેથી તેવા પ્રકારના સાહિત્યમાં અભ્યાસીઓનો જલ્દી પ્રવેશ થઈ શકશે.

અંતમાં લગભગ ૫૭૫ ધાતુઓનો સાર્થ ધાતુ પાઠ (કોષ) આપવામાં આવેલ છે, તે તે ભાષાના સાહિત્ય વાંચનમાં ઘણી સહાય કરશે.

પ્રસ્તુત પુસ્તક રચવામાં જે જે વ્યાકરણો, નિયંધો, કોષો, વિગેરે મૂકે સહાય રૂપ થયાં છે, તેના તથા જે જે વાર્તાઓ, વાક્યો વિગેરે તેના કર્તાઓની રજા વિના અનુવાદ શિક્ષામાં આપવામાં આવેલ છે, તેના વિધાતાઓનો ઉપકાર માનું છું.

ચિત્રમય જગત, સમાલોચક, પ્રાતઃકાલ, ત્રિવેચક, દિગમ્બર જૈન, ગુજરાતી પંચ, હિન્દી-કેશરી, જૈન, જૈન સાસન, લુહાણા હિતેશ્વર, ક્ષત્રિય મિત્ર, વિગેરે જે જે પત્રોએ પ્રથમ ભાગ માટે પોતાના અભિપ્રયો લખવા કૃપા કરી છે, તેઓનો તથા જે જે અભ્યાસીઓએ પ્રથમ ભાગમાં રહેલ ખામીઓની મૂકે સુચના કરી છે, તેઓનો પણ આભાર માનું છું. પ્રથમ ભાગમાં રહી ગયેલ તેવા દોષો દ્વિતીયા વૃત્તિમાં સુધારી લેવામાં આવશે.

દૃષ્ટિ દોષથી તથા સમજ ફેરથી કદાચ ક્યાંકિં જૂલો થઈ ગયેલ હોય તો તેને માટે વાંચક મૂકે ક્ષતવ્ય ગણશે, એવી આશા છે.

તા. ૧૧-૨-૧૯૧૮
અંગ્રેજીકોડી
બનારસ.

કર્તા

નિવેદન.

કાગળો વિગેરેની હદ પાર મોંઘવારી છતાં પણ અનેક અભ્યાસીઓની સતત પ્રેરણાથી બનતું અરચ કરી દ્વિતીય ભાગ ગુર્જર બંધુઓના કરકમળમાં સાદર સમર્પું છું.

પ્રથમ ભાગના વેચાણમાંથી તે ભાગનું અરચ પણ હજી સુધી મેળવી શક્યા વિના દ્વિતીય ભાગ પ્રસિદ્ધ કરવો મુશ્કેલ હતો; છતાં પણ અભ્યાસીઓની ઇચ્છા અને આશા મંદ ન થઈ જાય તેટલા માટે બનતી ત્વરાએ, બનતી મહેનતે દ્વિતીય ભાગ જલ્દી બહાર પાડવા યત્ન કર્યો છે.

ત્રેસ તરફથી કાચ ધણુંજ ઢીલું થતું હોવાથી પ્રસ્તુત પુસ્તક છપાતાં આજકાલ કરતાં લગભગ આઠ માસ વીતી ગયા; આવી હાલતમાં અન્ય પુસ્તકો જલ્દી બહાર ન પડી શકે તો તહેને માટે કૃપા કરી અભ્યાસીઓએ જલ્દી કરવી જોઈએ નહિ. કોઈ પણ નવું પુસ્તક બહાર પડતાં ગ્રાહકોને પત્ર લખી જણાવવામાં આવશે.

હાલમાં અહીં જ્યારે જોઈએ સારે એકજ મેળના કાગળો નહિ મળી શકતા હોવાથી જે સમયે જેવા મળ્યા તેવાથીજ કામ ચલાવી લેવું પડ્યું છે. પ્રથમ ભાગ છપાવતી વખતે કાગળોના જે ભાવો હતા, તેથી હાલમાં લગભગ પોણાખે ગણા થઈ ગયા છે. તેમાં વળી કેટલીક વાર તો વખત પર કાગળો મળી શકતા પણ નથી, તેથી કોઈની પાસે હોય છે તો બજાર ભાવથી પણ મોંઘા ભાવ આપવો પડે છે, તેથી તથા ગ્રાહકોની સંખ્યા ધણીજ થોડી હોવાને લીધે મૂલ્ય તેને અનુસરીતેજ રખાવેલ છે. તેથી પ્રથમ ભાગ જેઓને ઉપકાર દષ્ટિથી અડધી કીમતે મોકલવામાં આવ્યો છે, તેઓએ દ્વિતીય ભાગ અડધા મૂલ્ય માં મગાવવા પ્રયાસ કરવો નહિ.

પદ્ય શિક્ષાનો વિષય ધણો મોટો હોવાથી પ્રસ્તુત પુસ્તક સાથે આખી શકાયો નથી; તેને બદલે ધાતુપાઠ આપેલ છે.

ટાઇપોના અભાવને લઇને ધણે સ્થળે ખીજ ટાઇપોથી તથા ચિન્હોથી કામ ચલાવવું પડ્યું છે, તથા ટાઇપો પુરાણા થઈ જવાથી કેટલાક સ્થળે ઉધડી પણ શક્યા નથી, તે તેને માટે વાંચકો ક્ષમા કરશે એવી આશા છે.

આ માળામાં અમારો વિચાર છે કે ક્રમશઃ દરેક ભાષાની શિક્ષિકાઓ, કોષો વિગેરે ઉપયોગી સાધનો તૈયાર કરી બહાર પાડવાં; તેથીજ આ માળાનું નામ “વિવિધ ભાષા શિક્ષા સાહિત્ય માળા” રાખવામાં આવેલ છે. પ્રથમ ભાગને પ્રથમ મણકો મણી પ્રસ્તુત પુસ્તક દ્વિતીય મણકા તરીકે બહાર પાડ્યું છે.

તૃતીય પુસ્તક “બંગલા શબ્દ કોષ” બનતી ત્વરાએ પ્રસિદ્ધ થશે. તે અગાઉથી ગ્રાહક થઈ પૈસા ભરનારનેજ મળશે,

સસ્તી વાર્તામાળાના સંપાદક સાહિત્ય પ્રેમી શ્રીયુક્ત ડાહ્યાભાઈ રામચંદ્ર મહેતાએ પ્રથમ ભાગના કેટલાક ગ્રાહકો મેળવી આપી અમારા ઉત્સાહમાં ધણો વધારો કર્યો છે; તેને માટે તેઓનો તથા થોડા ધણા ગ્રાહકો કરી આપનાર અન્ય સાહિત્ય પ્રેમીઓનો આભાર માની વિરમું છું.

વિદ્વદ્વર્ચ મુનિ મહારાજ શ્રી રાજ વિજયજી મહારાજશ્રીએ શરૂમાંજ પ્રથમ ભાગની ૨૫ પ્રતો ખરીદાવી અભ્યાસીઓમાં મફત વહેંચાવા કૃપા કરી છે તેને માટે તેઓશ્રીને ધન્યવાદ ધટે છે.

વિવિધ ભાષા શિક્ષા સાહિત્ય માળા ઑફિસ
નં. ૧૮, લખખી ચોતરા,
બનારસ.

}

પ્રકાશક.

શુદ્ધિપત્ર.

પૃષ્ઠ	પંક્તિ	અશુદ્ધ	શુદ્ધ
૨૧	૧૮	પ્રાણિ શબ્દ	પ્રાણિ વાચક શબ્દ
૨૮	૨૩	વેલ	વેલ
૨૯	૨૫	તેઓ એ	તેઓએ
૩૨	૧૪	અહીંઆં	અહીંઆંનું
૩૯	૧૫	પળે	પળે
૪૩	૨૪	સંભાર્ય	સંભાર્ય
૪૫	૧૩	આપનાર વહે	તાહાર વહે
૪૫	૧૩	આપનું પુસ્તક	તેનું પુસ્તક
૪૭	૧૨	આપનાદિગર	આપનાદિગર
૪૯	૨૪	તેમજ પૂર્વમાં	પૂર્વમાં
૪૯	૨૫	હોય પર	હોય તેમજ પર
૬૨	૧૬	હું કરુંછું	હું કરું
૬૨	૧૬	તું કરેછે	તું કરે
૬૨	૧૬	તે કરેછે	તે કરે
૬૩	૧૪	થઉં છું	થઉં
૬૩	૬	કરતો તા	કર-તો, તા
૭૭	૮	જીવીકા	જીવિકા
૮૫	૧૧	સોક્યનો	સોકનો
૮૬	૧૯	એ બધાં	એ બધાં
૮૮	૨૧	બા બાબુ	બાબાબુ
૮૯	૨૬	કોળ	કોળ
૮૯	૨૬	મહાજ્ઞા	મહાજ્ઞા
૯૪	૬	ઉછમે	ઉછમે

(୧୭)

ପୃଷ୍ଠ	ପଂକ୍ତି	ଅଧ୍ୟୁକ୍ତ	ଥୁକ୍ତ
୯୪	୧୦	ଘାପାରମାଁ	ଘାଆରେ
୯୪	୧୨	ବାନ୍ଧା ବଣୀ	ବାନ୍ଧାବଣୀ.
୯୫	୩	ତିନି	ତିନି
୯୫	୯	ନଗର (କେରାୟା) ଥେକେ,	ନଗର ଥେକେ
୯୫	୯	କରିଯେ	କରିଯେ (କରାୟା)
୧୦୦	୨୩	ଝିରଥ	ଝିରଥ
୧୦୩	୧୧	ଥାକେ ଜାୟ	ଥାକେ ସାୟ
୧୦୮	୫	ଭାନ୍ଧା	ଭାନ୍ଧା
୧୧୨	୨୭	ଝରାବ ନୁଁ	ଝରାବାନୁଁ

— ❧ અનુક્રમણિકા ❧ —

વિષય.	પૃષ્ઠ.	વિષય.	પૃષ્ઠ.
અંગ્રાહા વ્યાકરણ-	૧-૮૪	સર્વનામ ૩૫	૪૫
સંજ્ઞા સૂત્રો	૧૭	વિશેષણ (Objective)	૪૮
ઉચ્ચારભેદ તથા લેખન ભેદ	૧૮	સન્ધિ	૪૮
પ્રકૃતિ પ્રત્યય	૧૯	અવ્યય	૫૦
વિભક્તિ	૨૦	દ્વન્દ્વ સમાસ	૫૩
લિંગ (Gender)	૨૦	તત્પુરુષ	૫૪
સ્ત્રી પ્રત્યય	૨૧	કર્મધારય	૫૫
પુરુષ (Person)	૨૩	ઉપમિત તથા ૩૫ક સમાસ	૫૬
વચન (Number)	૨૩	બહુવ્રીહિ	૫૬
શબ્દ વિભક્તિ	૨૪	અવ્યયી ભાવ	૫૭
કર્તા કારક	૨૫	ક્રિયા (Verb)	૫૮
કર્મકારક	૨૭	અસમાપિકા ક્રિયા-પ્રત્યય	૫૯
કરણ કારક	૨૮	સમાપિકા	૬૦
સંપ્રદાન કારક	૨૯	સ્થળ વિશેષે પ્રત્યય ભેદ	૬૦
અપાદાન કારક	૩૦	ધાતુરૂપ	૬૨
અધિકરણ કારક	૩૧	પ્રેરક ક્રિયા	૬૯
સંબંધ પદ	૩૧	નામ ધાતુ	૭૧
સંબોધન પદ	૩૨	અસમાપિકા ક્રિયા	૭૨
અર્થ વિશેષમાં વિભક્તિ પ્રયોગો	૩૩	કૃત પ્રત્યય	૭૩
પ્રત્યય નિર્દેશ	૩૫	તદ્વિત પ્રત્યય	૭૬
કારકનાં સંગ્રહ રૂપે વાક્યો	૩૫	પદ પરિચય	૮૧
શબ્દ રૂપ	૩૭	વાક્ય પ્રકરણ	૮૨
સર્વનામ (Pronoun)	૩૪	અનુવાદ શિક્ષા.	૮૫-૧૪૬

(૧૨)

વાક્ય ભાષા,	૮૫	સેક ફરિદનો ન્યાય	૧૧૮
સંખ્યા	૮૭	વાક્ય ગુચ્છ	૧૧૩
જનજલી અને તુલાધાર	૮૮	કંગાલ	૧૨૨
વાક્યાવળી	૯૪	સ્નેહનો જયં	૧૩૨
સમુક્તગીતનું સ્વપ્ન	૯૭	ધાતુપાઠ	૧૪૭
સોનાનું ફૂલ	૯૯	પત્ર લેખન પ્રણાલી	૧૬
સ્વભાવની શોભા	૧૦૨	કેટલાક કઠિણ શબ્દોના અર્થો	૧૪
હયયંદ્રરાજ અને ગયયંદ્ર મંત્રી	૧૦૩	શુદ્ધિ પત્ર	૯
ચોરની આફત.	૧૦૬		

ઁગ-ભાષો પદેશિકા.

દ્વિતીય ભાગ.

અધરા શબ્દોનો કોષ.

આઈ ધાત્રી, માતા,
 આશા, ઇન્દ્રેજ, ફિરંગી, અને દેશી
 ખ્રિષ્ટાનરમણીઓની સેવિકા દાસી.
 ઈંડો વાછૂર—વાછડો
 કર્કી, સ્વામી, ધરનો માલિક
 કૂમર, કુંભાર
 કોઠ, કુચ બિહારને પાણસ,
 કોઠનો, " સ્ત્રી
 શાસ્ત્રામા, રસોષી.
 થુંડી, કાકી, પિતાના નહાના બાઈની વહુ.
 થે, શેકીને ફાતરાં અલગ કર્યા બાદનું
 ધાન્ય,
 ગચલા વડે, ગાવાળણી.
 ગરિયસી, શ્રેષ્ઠ
 ગૃહી (ગિન્ની), ધર ધણીઆણી, સ્ત્રી
 ગાંઠ, ગાંઠ
 ગામ્મિકા, ગાનારી
 ચટ્ટિ, નહાનો ધડો વા લોટો (ટાંધલી)
 ચોહા, ઘોડો
 છક્કવાક, ચકવો, પક્ષી,
 ઠાકર, નોકર
 ઠોધુરી, ભતિમતો પ્રધાન બક્ષિત.
 હાગલ, બકરો
 હેલ, ઠાકરો

હોકરા, છોકરો
 જેઠાઈ (જેઠી) જેઠાણી
 જો (જડે) લાખ,
 કૌ, દાસી
 ઠાકૂર, માન્ય, દેવતા સ્વરૂપ પુરુષ
 દરોગાન, દરવાન [દારપાલ]
 જોતો, મા, મોટી બહેન,
 જેલર, દીલર
 દોહિત્ર, પુત્રીનો છોકરો
 ઘાઈ ધાત્રી,
 કોચ્છ, કોળી
 નનદ, નણુંદ
 મચ્છ, મેના,
 નાંતિ, પૌત્ર
 નાંતિની, પૌત્રી,
 નાંતિવો, પૌત્ર વહુ.
 નાપિત, દળમ
 નેકા (પના) સારો [વ્યવહાર]
 પન્ન, કમળ
 પાંગલા, પાંગલ સ્ત્રી
 પાંતિકા, રસોયણ
 પોંઠા, નહાનો બકરો
 પાંતા, પાંદડાં

ખાણરા, પારેવું
 ખિમી (ખિમી) ૨૪
 ખો, એથો ભાગ,
 ખોડાર મૂચી, અમાગી, અજેલ મ્હેંની
 [ગાળોમાં]

વડે, વહુ
 વડેડી, નહાની વહુ,
 વર્કના વાહુર, વાહડી
 વડકી, મોટી [વહુ]
 વાંદી દાસી
 વાંચા, વાંઝણી,
 વાવા, પિતા, વહાલસોયું સંજોધન,
 વિદ્યુવી, પંડિતા
 વિરુદ્ધ, ઘણું લાણું-મોટું
 વુજ, જુદો [૨૬]
 વેશ, વેશ્યની સ્ત્રી, વાણીયલ
 વોકા પોઠા, મોટો બહરો
 વો, વહુ
 વાધ, પારધી
 ડગિની, બહેન
 ડાઈજ, ભાધની વહુ
 ડાગના, બહેનને પુત્ર
 ડાગની, બહેનના પુત્રની વહુ,
 ડાહર, નેઠ
 ડેડા ઘેડું.

મર્દ, મરદ, પુરુષ
 માંઝામર, માનો બાપ
 માદિ શિયાળ, શૂગાલી (શિયાળણી)
 માનિની, માનવાળી સ્ત્રી
 માની, માળી
 મૂઠિ, મોચી
 મૂગી, હરિણી
 મૂઠિકા, માટી
 મેજકી, વચલી [વહુ]
 મેથર, ઢેઠ
 મેચે, ઢોડી
 મેચે, માંચુલ, સ્ત્રીગત,
 મેમો, માસો
 મવની, મુસલમાન સ્ત્રી
 મંડી, રાંડ [વિધવા]
 મુજાગી, પાર્વતી
 માલાજ, શાળો
 મામાજિની, શ્યામ અંમવાળી સ્ત્રી
 મરે, સખી
 મતીન મા, [સપત્ની મા] જોરામાન મા
 મારસ, સારસ પક્ષી
 મેકરા, સોની
 મેજકી, ત્રીજી [વહુ]
 મૌસ, હંસ

પત્ર લેખન પ્રણાલી.

(૧) પત્રના મથાળા ઉપર લેખકના ઇષ્ટ દેવતાનું નામ રહે છે. હિંદુઓ. શ્રીશ્રી ઈર્ગા શરણમ્, શ્રીશ્રી શરિ શરણમ્, શ્રીશ્રી શરિ પાદ પન્ન ભરણા (વિશ્વાસ), શ્રીશ્રી રેશરો જગત્ ઇલાદિ લખે છે.

મુસલમાનો રેનાહિ (ખુદા સબંધી) ભરણા, શરિ મશાય ઇલાદિ લખે છે.

(૨) પિતા, ભાઈ, મામા, સાસરો, શિક્ષક આદિ વડીલોને પત્ર લખવો હોય તો, શ્રી ચરણ કમલેષુ, પરમ પૂજાસ્પદેષુ, પરમાત્માધ્યતમેષુ એ પ્રમાણે લખાય છે.

કાકી, મામી, મા, ફાઇ વિગેરે વડીલ સ્ત્રીઓને પત્ર લખવો હોય તો, પરમ પૂજાસ્પદાસુ, પૂજનીયાસુ, એ પ્રમાણે લખાય છે.

શ્રી ચરણ કમલેષુ, એ સ્ત્રી પુરુષ બન્નેને લખી શકાય છે.

(૨) ગુજરાતીમાં “સવિનય પ્રણામ પૂર્વક જણાવવાનું કે” એ પ્રમાણે લખાય છે, તે સ્થળે બંગાળીમાં “વિનય પૂર્વક નમસ્કાર, નિવેદનમિદમ્, સવિનય નિવેદનમેતદ્ ઇલાદિ રીતે લખાય છે.

મુસલમાન બાલક બાલિકાઓ દાદા, બાપ, કાકા, ભાઈ, બનેલી મામા વિગેરે વડીલોને “મોવારક જનાવેષુ, પાક જનાવેષુ, જનાવેષુ, ઇલાદિ લખે છે.

નિવેદન સ્થળે “આદાવ હાજાર હાજાર વાદ આરજ (પ્રણામ હજાર હજાર વાર, બાદ અરજ) એ પ્રકારે લખે છે.

(૪) સ્વાક્ષર સ્થળે “વશઃ વદ (આપનો તાબેદાર) સ્નેહાકાંક્ષી, સ્નેહાશીન, ઇલાદિ લખાય છે.

(૫) લખ્યા બાદ પુનઃ કાંઈ નવું લખવું હોય તો ‘પૂનશ્ચ’ (ફરી) લખી લખાય છે.

નમોનમઃ શ્રીગુરુગૌતમાય ।

બંગલા-વ્યાકરણ.

સંજ્ઞા સૂત્રો.

- (૧) બંગદેશનાસી જનોની ભાષા તે બંગાળી ભાષા.
- (૨) જે વિદ્યાના અભ્યાસથી બંગલા-ભાષા શુદ્ધ રીતે લખતાં બોલતાં શીખી શકાય, તેનું નામ બંગલા વ્યાકરણ.
- (૩) પાંત્રિશ વ્યંજનવર્ણ અને તેરસ્વરવર્ણ મળીને કુલ ૪૮ વર્ણોથી બંગલા ભાષાનું લેખન તથા વાંચન કાર્ય થાય છે.
- (૪) વ્યંજન વર્ણમાંના 'ક' થી લઇને 'મ' સુધીના પચીસ વર્ણોના અનુક્રમે પાંચ પાંગના વિભાગને ક વર્ગ, ચ વર્ગ ટ વર્ગ, ત વર્ગ અને પ વર્ગ, એ સંજ્ઞાથી ઓળખવામાં આવેછે. એ પચીસવર્ણોનું નામ સ્પર્શવર્ણ છે; બાકી રહેલા દશ વર્ણમાંના, 'ઘ, ઙ, જ, ઘ, અન્તઃસ્થઃ 'ઞ, ઢ, ણ, ઙ, ઉષ્મ, તથા '૧, ૨,' (અનુસ્વાર, વિસર્ગ) એ બન્ને અયોગવાદ વર્ણ છે.
- (ખ) હ, છ, જ, ણ, મ, એ પાંચ વર્ણ નાસિકા (નાક) થકી બોલાતા હોવાથી તે પાંચ અનુનાસિક છે. અન્ય કોઈ પણ વર્ણને અનુનાસિક સહિત કરવે હોય તો તેના ઉપર ચન્દ્રચિંદુ (૭) દેવું પડે છે.
- (૪) કોઈ પણ પ્રકારનો અર્થ પ્રકાશ કરે એવો વર્ણ વા વર્ણસમુહ પદ વા શબ્દ કહેવાય છે, અર્થ સંગતિ યુક્ત પદસમુહ વાક્ય કહેવાય છે.

ઉચ્ચાર ભેદ તથા લેખન ભેદ.

(૧) 'ઞ, જા, જા,' એ ત્રણ સ્વર ઉચ્ચારભેદે કરી સહજ અને વિદ્યુત

રીતે બોલાય છે. ‘અવળા, અછ,’ આદિ શબ્દમાં ‘અ’ સહજ તથા ‘અક્ષર, અછિ’ આદિમાં ‘અ’ વિકૃત બોલાય છે. ‘આકાર, આવાજ,’ આદિ શબ્દમાં ‘આ’ સહજ, તથા આજ, કાજ આદિમાં ‘આ’ વિકૃત, ‘જકાર, જકાત’ આદિમાં ‘એ’ સહજ તથા ઘન, ઘેન, કન આદિમાં ‘એ’ વિકૃત.

ભાવાર્થ—‘વડ’ એ શબ્દમાં બકારની સાથેનો અકાર સહજ રીતે બોલાય છે. તથા ડકારની સાથેનો અકાર વિકૃત યાને પ્રસારિત રીતે બોલાય છે. સહજ રીતે બોલાતા અકારનો ઉચ્ચાર સંસ્કૃત, ગુજરાતી આદિ ભાષામાં બોલાતા અકારની સદૃશ થાય છે. તથા પ્રસારિત રીતે બોલાતા અકારનો ઉચ્ચાર સંકુચિત અકારની માફક થાય છે. યાને બોલવામાં ‘વડ’ એ શબ્દ ‘વડ્ડ’ એ પ્રકારે બોલાતો માલુમ પડે છે. ‘છટે કરિયા આમિલ’ એ વાક્યમાં ‘ચટ’ના અર્થનો અકાર સહજ તથા ‘કરિયા’ શબ્દના કમાં રહેલો અકાર વિકૃત રીતે બોલાય છે. યાને ઉચ્ચાર ‘છટે કરિયા આમિલ’ એ પ્રમાણે થાય છે.

ઈકાર તથા ઉકારનો ઉચ્ચાર પણ તેવીજ રીતે સહજ અને વિકૃત થાય છે, કોઈકોઈ લેખકો વિકૃત ‘એ’ સ્વર લખતાં વફલા (૧) તથા આકારનો વ્યવહાર કરે છે, જેમકે કાન, એકાર તથા આકારનો ઉચ્ચાર પણ કપારેક સહજ તથા વિકૃત થાય છે.

(૨) શબ્દની મધ્યમાં રહેલો તથા કોઈ પણ વર્ણ સાથે નહિ જોડાએલો ‘ચ’ ક્યારે ‘જ’ થઈ જાય છે, ક્યારેક નથી પણ થતો, થવાનાં ઉદા. અગ્રાગ, વિગ્રાગ, ગગ્રન આદિ, નહિ થવાનાં ઉદા. જગ્રાગ, નિશુલ્ક આદિ, શબ્દની આદિમાં ‘ચ’ નો ‘જ’ નથી થતો, ઉદા. યોગ, ચથા, યુગ, તેવીજ રીતે ક, ઢ, ને માટે પણ સમજા લેવું, કોઈ પણ વર્ણ સાથે જોડાએલા ‘ચ, ઢ, ડ’ ક્યાંહી પણ નીચે બિંદુવાળા થતા નથી.

(૩) જંગલા ભાષામાં ‘વ’ વ અને ‘વ’ જ એકજ સ્વરખા છે. બોલવામાં પણ પ્રાયઃ વ ને જ જોડે છે. વિવેકને બિબેક વટને બદ એ પ્રમાણે.

બોલવામાં યનો ઉચ્ચાર ધણે જાગે જતી માફક કરેછે. યથાને જય, યુક્તને જુક્ત, એ પ્રમાણે. *

પ્રકૃતિ અને પ્રત્યય.

(૧) વૃક્ષ, લજા, યજ્ઞશા, આદિ સધળાં નામ તથા વર, જા, કર, આદિ સર્વ ધાતુઓ પ્રકૃતિ કહેવાય છે.

(૨) શબ્દ તથા ધાતુ યકી (પ્રકૃતિથી) અન્ય શબ્દ (નામ) વા ધાતુ જનાવવાને માટે મૂળ શબ્દ અથવા ધાતુની આગળ જે વર્ણ વા વર્ણસમુહ જોડવામાં આવેછે. તેનું નામ પ્રત્યય.

(ક) નામ યકી નામ, ઉદાહરણ (નામ) ચન્ન + મ્મ (પ્રત્યય) = ચન્નમ્મ (નામ) એ પ્રકારના પ્રત્યયો તે તદ્દિત પ્રત્યયો કહેવાય છે.

(ખ) ધાતુ યકી ધાતુ, (ધાતુ) વશ + આ (પ્રત્યય) = વશા (ધાતુ) ઉદાહરણ વશ-વશિજેછ, વશ-વશાજેછ, એ પ્રત્યયનું નામ 'આ' (શ્ચિય વા ઝિ) પ્રત્યય.

(ગ) શબ્દ યકી ધાતુ—(શબ્દ) ચૌગ્રાન્ન (પ્રત્યય) ચૌગ્રા ધાતુ, એ પ્રત્યયનું નામ નામ ધાતુ પ્રત્યય.

(ઘ) ધાતુ યકી શબ્દ—(ધાતુ) જ્ઞાન્ + જ્ઞ (પ્રત્યય) + જ્ઞાન (નામ) એ પ્રકારના પ્રત્યયનું નામ કૃત પ્રત્યય.

વિભક્તિ.

(૧) વિભક્તિ એ પ્રકારની છે. (૧) શબ્દવિભક્તિ, (૨) ધાતુવિભક્તિ.

* દેશ બેદને લીધે ઉચ્ચાર સંબંધી કાઈ પણ નિયમ રિથર જણાતો નથી, એથી ઉચ્ચાર સંબંધી વિશેષ જ્ઞાન જમાતીઓના સહવાસ વિના થઈ શકવું મુશ્કેલ બન્યું છે.

(ક) શબ્દની ઉત્તરમાં 'અ, રા, આદિ જે વિભક્તિઓ જોડવામાં આવે છે તેનું નામ શબ્દ વિભક્તિ.

(ખ) ધાતુની ઉત્તરમાં 'ઈશા, ફેનામ' આદિ જે વિભક્તિઓ જોડવામાં આવે છે. તેનું નામ ધાતુવિભક્તિ.

(૨) અંગલા ભાષામાં ધણે સ્થળે વિભક્તિનો લોપ થાય છે. જેમકે એકાદિ સૂક્ત્ય પદ્ય દેશિયાં લલિત કહિન, માંધવ ટૂંકે શીષ યા, એકાદે વૈંશ આન. એ વાક્યમાં એકાદિ, સૂક્ત્ય, પદ્ય, લલિત, માંધવ, શીષ, યા, એકાદે વૈંશ આન એ બધા પદોમાં વિભક્તિ નથી તેનો લોપ થયો છે.

(૩) વિભક્તિ યુક્ત શબ્દ અને ધાતુને પદ કહેવામાં આવે છે. પદ જ વાક્યમાં વ્યવહૃત થાય છે. માત્ર શબ્દ અને ધાતુ વ્યવહૃત થતા નથી તે પદ બે પ્રકારના છે. (૧) નામ પદ તથા (૨) ક્રિયા પદ; નામ પદ. માનુષેરા, ઉજ્જાન-ફેટે' આદિ; ક્રિયાપદ. કરિનામ. આમિલ આદિ.

લિંગ (Gender)

(૧) અંગલા ભાષાના બધા શબ્દો પુરૂષ અને સ્ત્રીમાત્રનું જ્ઞાન કરાવતા હોવાથી અંગલા ભાષામાં લિંગ બે છે. (૧) પુલિંગ (૨) સ્ત્રીલિંગ, નપુંસક લિંગ નથી.

(ક) જે બધા શબ્દોથી પુરૂષ જાતિનું જ્ઞાન થાય તે પુલિંગ, અને સ્ત્રી જાતિનું જ્ઞાન થાય તે સ્ત્રીલિંગ, પુ-માનવ, મૂનિ આદિ, સ્ત્રી- વાલિકા, નારી આદિ.

સ્ત્રી પ્રત્યય,

કોઈ સ્થળે સ્ત્રીજાતિનું જ્ઞાન કરવા માટે અને કોઈ સ્થળે પત્નીનું જ્ઞાન કરવા માટે અંગલા પુલિંગ શબ્દની ઉત્તરમાં સ્ત્રીલિંગના પ્રસંગે લાવી પુલિંગ શબ્દોનાં સ્ત્રીલિંગ બનાવવામાં આવે છે.

(૧) આકારાન્ત યે વ્યંજનવાળા અવયવ, ધર્મ, મનુષ્ય અને સ્વંયન્ધ વાયક શબ્દની ઉત્તરમાં 'ઝ' (ઘ) પ્રસય થાય છે, અને 'ઞ' પ્રસય થતાં શબ્દના અન્તમાં રહેલ 'આ' (આકાર) નો લોપ થઈ જાય છે. ઉદા. ચંદા—ચંદો, વૂડા—વૂડો, શૂડા—શૂડો, નેકા—નેકો, રાંચા—રાંચો, વેઠો—વેઠો, કાકા—કાકો, (પોઢાર) મૂચા—(પોઢાર) મૂચો, દાદા શબ્દનું સ્ત્રીલિંગ 'દાદો' ન થતાં 'દિદો' થાય છે, 'જેઠા' શબ્દના સ્ત્રીલિંગમાં જેઠાઈ અને જેઠી યે થાય છે. પરંતુ 'જેઠાઈ' અધિક પ્રચલિત છે.

(૨) તથા વ્યંજનવાળા શબ્દનો મધ્યવ્યંજન જે સ્વરરહિત બોલાતો હોય તો સ્ત્રીલિંગમાં 'ઞ' થાય છે. ઉદા. પાગલા—પાગલો, ભાગના—ભાગનો, હોકરા—હોકરો, મધ્યવ્યંજન સ્વરાન્ત ઉચ્ચારિત થતો હોય તો તેણે કાઠ કાઠ શબ્દમાં 'ઞ' થાય છે. ઉદા. જશુર—જાશુડો.

(૩) જાતિ વાયક શબ્દની ઉત્તરમાં 'નો, ઈનો, આનો' એ તથા પ્રસયો થાય છે. ઉદા. માલો—માલિનો, મૂંઠિ—મૂંઠિનો, કૂમર—કૂમરનો, કોઠ—કોઠનો—કૂંઠનો, ધોવા—ધોવાનો, સેકરા—સેકરાનો, ચોર—ચોરનો, નાપિત—નાપિતનો, વ્યાથ—વ્યાથિનો, પાગલ—પાગલિનો. ઠાકુર—ઠાકુરાનો, ઠાકર—ઠાકરાનો, મેથર—મેથરાનો, ઠોધુરો—ઠોધુરાનો.

(૪) પથુ, પક્ષી આદિ પ્રાણિ શબ્દના સ્ત્રીલિંગમાં ઝે, ઝેનો, યે થાય છે. ઉદા. પાંઠા—પાંઠી, ઘોડા—ઘોડી, ભેડા—ભેડી, હાંસ—હાંસી, મારસ—મારસી, હાગલ—હાગલી, પાયરા—પાયરી, ઠક્કવાક—ઠક્કવાકી વાઘ—વાઘિની, હાથી—હાથિની, માપ—માપિની.

(૫) પ્રાણિ (જાતિ) વાયક નામમાં પુલિંગ અને સ્ત્રીલિંગ બન્નેનું જ્ઞાન થાય છે. એટલા માટે પુલિંગ અને સ્ત્રીલિંગનો ભેદ જણાવા માટે નામની પૂર્વમાં ખીજ શબ્દનો યોગ કરવો પડે છે, ઉદા. ઈંડો—વાહુર, ઈંડો—ગોરુ, વકના—વાહુર, માદિ—શિયાળ, વોકા—પાંઠા આદિ.

પક્ષી વાયક શબ્દનો પુલિંગ અને સ્ત્રીલિંગનો ભેદ જણાવાને માટે નર

અને જાત્રી એ બે શબ્દ લગાવવામાં આવે છે. ઉદા० નર—મયના, માત્રી—મયના.

(૫) મનુષ્ય જાતિ વાચક શબ્દોની સાથે સ્ત્રી વાચક શબ્દોનો યોગ થતાં સ્ત્રી લિંગ થાય છે. ઉદા० ગમ્મલા—વડે, મેચ્ચે—માચ્ચુષ આદિ.

(૬) કેટલાક શબ્દોનાં સ્ત્રિલિંગમાં શબ્દાન્તર કરવાં પડે છે. તેમાં કેટલાક શબ્દો પત્ની બોધક છે, કેટલાક સ્ત્રી જાતિ વાચક છે અને કેટલાક ઉભય વાચક છે. ઉદા०

પત્ની અર્થ. સ્ત્રી જાતિ અર્થ.
 હાઈ. હાઈજ, હાઈવડે. જાગિની, વૈન
 કર્તા. ગૃહિની, ગિન્ની. ગૃહિની, ગિન્ની
 વાવા, મા, મા
 છેલે, મેચે
 પુરુષ, મર્દ. મેચે,
 વર, કન્યા
 માહેવ, મેમ, મેમ
 નવાવ, વેગમ, વેગમ
 પો, કી
 ખાલા, ખીલાજ. ખાલી

પત્ની અર્થ. સ્ત્રી જાતિ અર્થ.
 જાનસામા, આસા
 દેવર, જાજુર. વા, નનદ, નનદી
 જાગને. જાગને વૌ, જાગની
 દાદાજાઈ. ઠાનદિદિ ઠાનદિદિ
 પૌત્ર, નાતિ. નાતિવૌ. નાતિની
 દૌહિત્ર, નાતિ. ” ”
 રાજા, રાની
 ફિરિજિ, માહેવા, માહેવા
 ઠાકુરદાદા, ઠાકુરમા ઠાકુરમા
 માતામહ. ઠાનદિદિ, આઈ. ઠાનદિદિ આઈ

(૭) કેટલાક પુલિંગશબ્દો સ્ત્રીલિંગ શબ્દથી ઉત્પન્ન થયા છે. ઉદા० પિત્રી (પિયી) પિત્રા, માત્રી—મેત્રો, નનદી—નન્દાઈ.

(૮) કેટલાક શબ્દો નિલ સ્ત્રી લિંગ છે. ઉદા० વડે, મઈ, ધાઈ, આઈ, રૂડકી, મેજકી, મેજકી, વાંડી, વાંડી, મતીન—મા, વડેડી.

(૯) સ્ત્રી પ્રત્યયાન્ત અનેક સંસ્કૃત શબ્દો અંગલા ભાષામાં વ્યવહાર થાય છે. ઉદા० શ્વતી, વૈશ્ણા, મૃગી, માનિની, અજાગિની, આમાજિની, પાટિકા, ગામ્પિકા, ગમ્પિકી, વિદ્યુતી, રુદ્રાણી આદિ.

પુરૂષ (Person)

પુરૂષ ત્રણ છે. ઉત્તમ, મધ્યમ અને પ્રથમ.

આમિ, આમરા, ઉત્તમ પુ., હૂમિ, હોમરા, મધ્યમ પુ., સે, તાહારા, પ્રથમ પુ.,

વચન (Number)

(૧) અંગ્રા લાખામાં વચન એ છે (૧) એક વચન અને (૨) બહુ-વચન, રાલક એકવચન. રાલકરા, બહુવચન.

ક્યારેક વિભક્તિ, ક્યારેક પ્રત્યય, ક્યારેક બહુત્વ બોધકવિશેષ્ય વા વિશેષણની સહાયથી બહુવચનપદ થાય છે.

(ક) વિભક્તિ યુક્તપદ બહુવચન, રાલકરા ।

(ખ) 'ગૂલિ, ગૂલા અને દિગર' પ્રત્યય બહુત્વ બોધક છે, શબ્દમાં એ બધા પ્રત્યયોનો યોગ થયા બાદ વિભક્તિ લાવતાં જે પદ થાય તે બહુવચન જેમકે, શિશુગૂલિ, શિશુગૂલિરે, શિશુગૂલિર ।

(ગ) જે બધા સમાસાન્તશબ્દના અન્તમાં મણ, વર્ગ સમુહ, શ્રેણી, માલા, કુલ, રાશિ આદિ બહુત્વ બોધક વિશેષ્ય હોય, તે બધા શબ્દથી વિભક્તિ લાવતાં જે આખું પદ થાય તે બહુવચન, ઉદા. શિશુગણ, કૂચમ-રાશિ, પૂજ્યમાળા, માનવગણ આદિ.

(ઘ) જે જે પદોનાં વિશેષણ બહુત્વ બોધક હોય, તહે તહે બહુવચન, ઉદા. અનેક—માનુષ, મકલ માનવ, વિસ્તર તાલાવ. દૂજનલોક આદિ.

(ઙ) માનુષ, રાલક, જોડા, મણુ આદિ ભતિબોધક શબ્દ બહુત્વ બોધક હોવા છતાં પણ તેનો એક વચનમાં પણ પ્રયોગ થઈ શકે છે, બહુ વચનમાં રાલકરા માનુષરા આદિ પ્રયોગો પણ થઈ શકે છે.

(ચ) અંગલા વ્યાકરણમાં દ્વિવચન છેજ નહિ. તેનું કાર્ય બહુ વચનના પ્રત્યયોથી વા દ્વિત્વબોધક સંખ્યા જોડીને ચત્રાવવામાં આવે છે. જેમકે તાહારા દુઈ જનેઈ પીડિત ।

(છ) ક્યારે ક્યારે બહુવચ્ચેનું વિભક્તિ, શબ્દ આદિનો લોપ પણ કરી શકાય છે, ઉદા. ઈર્ષિક્ષે દેવેન્દ્ર (અનેક) લોક મરિયા ગણ । લોપ કરતાં જો અર્થ સાફ માલુમ પડે તોજ લોપ થાયછે, અન્યથા નહિ.

શબ્દ વિભક્તિ.

(૧) શબ્દ વિભક્તિ છ છે—અ, ળા, ળ, થેઠક, રૂઝેઠ, અને ત્ર.

(ક) અકારાન્ત અને વ્યંજનાન્ત શબ્દની ઉત્તરમાં 'અ' વિભક્તિને સ્થળે ક્યાંહીં ક્યાંહીં 'તે' થઈ જાયછે, જ્યાં 'તે' નથી થતો ત્યાં 'અ' પર રહેતાં અકારાન્ત શબ્દના અંતના અકારનો લોપ થઈ જાયછે. તથા 'અ' તેની પૂર્વમાં રહેલ વ્યંજન વર્ણમાં જોડાઈ જાયછે. જેમકે 'અર્થ, લોક, લોકોતે ।

આકારાન્ત, એકારાન્ત તેમજ ઓકારાન્ત શબ્દની ઉત્તરમાં 'અ' વિભક્તિના સ્થાનમાં ક્યારે ક્યારે 'ચ' અને 'તે' થાયછે. ઉદા. નતાચ, નતાતે ।

(ખ) ઉપર કહેલ સ્વરોને છોડી અન્ય સ્વરાન્ત શબ્દથી 'અ' વિભક્તિના સ્થાનમાં ક્યારે ક્યારે 'તે' થાયછે. ઉદા. ગરૂતે ।

(ગ) 'લે' વિભક્તિના સ્થાનમાં ક્યારે ક્યારે વિકલ્પે 'ત્ર' થાયછે 'દિગત્ર' પ્રત્યયાન્ત શબ્દની ઉત્તરમાં થતો નથી, ઉદા. ચત્રલે, ચત્રલે ।

(ધ) 'ત્રા' અને 'ત્ર' વિભક્તિ પર રહેતાં 'છોટ, વડ, મેજ, ઢાલ, કાન આદિ કેટલાક શબ્દને છોડીને બાકીના અકારાન્ત અને વ્યંજનાન્ત શબ્દના અંતમાં (વિભક્તિની પૂર્વમાં) 'અ' આગમ થાયછે, ત્યારે શબ્દના અંતમાં રહેલા અકારનો લોપ થાયછે. અને 'અ' પૂર્વ વર્ણ સાથે જોડાયછે. ઉદા. માંગુશ + ત્રા = માંગુશ (+ અ) + ત્રા = માંગુશત્રા. એ પ્રમાણે.

(૬) 'તે' પર રહેતાં પણ ઉપર પ્રમાણે 'અ' આવેછે. ઉદા. વાલકેતે ।

(ચ) 'ત્રે' અને 'થેલે,' પર રહેતાં વિકલ્પે 'અ' થાયછે. ઉદા. વાલકત્રે, વાલકત્રે, ચરથેલે, ચરથેલે.

(ઝ) વિભક્તિ યોગ થતાં 'દિગત્ર' પ્રત્યયાન્ત શબ્દના દિગત્ર સ્થાને વિકલ્પે 'ત્રે' થાયછે. ઉદા. માધુદિગત્ર, માધુદેત્ર,

(જ) 'કે' બિન વિભક્તિ પર રહેતાં 'દિગ્ગર'ના સ્થાને 'દિગ્ગર' થાય છે.
ઉદા. બાલકદિગ્ગર રહેતે.

કારક (Case)

કારક છ છે. કર્તા, કર્મ, કરણ, સંપ્રદાન, અપાદાન, અને અધિકરણ.

કર્તાકારક (Nominative case)

કર્તા કારકના એક વચનમાં 'એ' અને બહુવચનમાં 'ત્રા' વિભક્તિ થાય છે.
ઉદા. મામુષે સવ કરિતે પારે । સકલે ગેલ । બાલકેરા નોંડિતેછે ।
મામુષેરા રાસિતેછે ।

કર્તાકારકમાં એકવચનની વિભક્તિનો ધણું સ્થળે લોપ થઈ જાય છે.
ઉદા. રામ બલિલેન, । રિ પાઠ કરેન, । વર્ષા રહેતેછે, । રાજાન કોંદિતેછે ।
ક્રિયાની નિત્યતા વા સંભાવના જણાતાં ક્યારે ક્યારે 'એ' વિભક્તિનો
લોપ નથી થતો. ક્યારે ક્યારે વિકલ્પે લોપ થાય છે, ઉદા. બાલકેરા વા
બાલકેતે રોદન કરે । મૂર્થે વા મૂર્થેતે કિ ના બલે । વિકલ્પે લોપનાં
ઉદા. હેલેય હેલેતે વા હેલે કોંદિયા થાકે । ઘોડાય ઘોડાતે વા
ઘોડા ઘાસ ચાય । પહેલા એ ઉદા.માં ક્રિયાની નિત્યતા વા અભ્યાસ જણાય
છે. 'બલે' ક્રિયા સંભાવના જણાવે છે.

બહુવચનમાં 'ગૂલિ, ગૂલા અને દિગ્ગર' પ્રત્યયાન્ત શબ્દથી વિભક્તિ
લવાય છે 'દિગ્ગર' પ્રત્યયાન્ત પદ કર્તાકારકમાં પ્રાયઃ વ્યવહૃત થતું નથી,

ગૂલિ, ગૂલા અને દિગ્ગર પ્રત્યયાન્ત શબ્દો બહુવચન બોધક હોવાથી તેના
થી 'ત્રા' વિભક્તિ લવાતી નથી પરંતુ 'એ' વિભક્તિ લવાય છે. એ ત્રણ
પ્રત્યયો અનુક્રમે ઇકારાન્ત આકારાન્ત અને વ્યંજન વર્ણાન્ત હોવાથી તેને
યોગ્યજ વિભક્તિ લવાય છે. ઉદા. હેલે ગૂલિ ચલિયા ગેલ । હાંસ ગૂલા
હાંસ ગૂલાતે વા હાંસ ગૂલાય સવ ટાઉલ રાંઈયા ફેલિલ । હંસો બધા યોગ્યા
આઈ ગયા.

પરસ્પર અર્થનું જ્ઞાન થતાં કોઈ સ્થળે પ્રથમેકત કર્તાની વિભક્તિનો લોપ થાય છે. કોઈ સ્થળે બન્ને પદની વિભક્તિ લોપ થાય છે. તથા કોઈ સ્થળે બન્ને પદની વિભક્તિ રહે છે. ઉદા. વાપ વેઠોય વઘના કરિતેછે । બાપ બેટા કલહ કરે છે, ઉકિલ મોઢાંરે વા ઉકિલે મોઢાંરે પરામર્શ કરિતેછે । વકીલ અને મુખતીઆર વિચાર કરે છે. રામ ઓ હરિ કાગજ દેશાદેશિ કરિતેછે । રામ અને હરિ પેપર જોયા જો કરેછે. મૂર્થ મૂર્થ વિવાદ કરિતેછે ।

પરસ્પર શબ્દ પર રહેતાં કર્તા પદની વિભક્તિનો લોપ થઈ જાય છે. ઉદા. વહુ ઓ રમેશ પરમ્પર કલહ કરિતેછે ।

માનુષ. ગાયક, વાઘ, વાલક આદિ જાતિ બોધક શબ્દોથી કેટલાક પદાર્થોના સમુદયનું જ્ઞાન થાય છે, અતએવ તેથી પ્રાય: ‘રા’ વિભક્તિનો લોપ થઈ જાય છે. અર્થાત્ તેનો પ્રયોગ વિભક્તિ રહિત એક વચન સદૃશ જ થાય છે. માનુષ જાણિતેછે । વાલક જાણિતેછે । કેટલાક પ્રયોગો વિભક્તિ સહિત પણ વ્યવહાર થાય છે ઉદા. ગર્દભ વા ગર્દભેરા ભાર વહે । વાલક વા વાલકેરા ક્રમ્બન કરે । લોકે લોક વા લોકેરા । દેવતાય, દેવતારા વા દેવતા ।

પ્રાણિ વાચક ભિન્ન શબ્દની ઉત્તરમાં ‘રા’ વિભક્તિનો પ્રાય: લોપ થાય છે. તોપણ એવા શબ્દોમાં જો પ્રાણિ ધર્મનો આરોપ કરવામાં આવે તો લોપ નથી થતો, ઉદા. પત્રેરા, વૃક્ષેરા, પ્રાણિ ધર્મનો આરોપ કરતાં લોપ થવાનું ઉદા. વૃક્ષ જાણિતેછે । વૃક્ષ હસે છે, જોકે હસવા રૂપ ક્રિયા પ્રાણધારક જીવ થીજ થઈ શકે છે, પરંતુ પુખ્તોથી ભરેલું વૃક્ષ જોઈ કોઈએ કલ્પના કરીકે જાણે વૃક્ષ હસી રહ્યું છે. અહીં પ્રાણિ ધર્મ આરોપ કરવાથી વિભક્તિનો લોપ થઈ ગયો.

હલકા દરજ્જાના પ્રાણિઓમાં પણ ‘રા’ વિભક્તિનો લોપ થાય છે, ઉદા. ‘કોટ, કડિજ’ તેનું બહુ વચનનું કાર્ય ગુલિ, ગૂલા આદિ પ્રત્યયોથી પણ અવા-વવામાં આવે છે.

કર્મ કારક (Objective case)

કર્મકારકમાં 'કે' વિભક્તિ થાય છે. ઉદા. ગ્રામકે રત્ન ।

બહુવચનમાં ગુણિ, ગુલા આદિ પ્રત્યયોથી 'કે' વિભક્તિ લવાય છે. ઉદા. ગોરૂ ગુણિકે ચાંદણાં । ગાયને ખવરાવો.

દિગ્ગ્ર ના સ્થાનમાં 'દેગ્ર' આદેશ થતાં તેનાથી આવતી 'કે' વિભક્તિ નો લોપ થઈ જાય છે. ઉદા. હેલેદેગ્ર ડાક । જે સ્થળે દિગ્ગ્ર નો દેગ્ર આદેશ નથી થતો ત્યાં 'કે' વિભક્તિ પર રહેતાં 'દિગ્ગ્ર' ના રનો લોપ થાય છે, ઉદા. હેલેદિગ્ગકે ડાક । બાળકોને ખોલાવો.

કર્મકારકની વિભક્તિનો ક્યારે ક્યારે લોપ થઈ જાય છે. એનો કોઈ પણ નિશ્ચય નિયમ નથી, જે સ્થળે જે પ્રકારે ખેલવામાં સરસ લાગે તે સ્થળે તેવાજ પ્રકારનો વિભક્તિયુક્ત વા વિભક્તિ રહિત પ્રયોગ થઈ શકે છે. ઉદા. એમન હેલે કંઈન દેશિ નાઈ. આવા છોકરાઓ ક્યાંહી જોયા નહિ । તોમાર હેલેકે રત્ન દેશિ । ત્યારા છોકરાને કહે જોઉ. કામર ડાકિયા મિન્દૂક ચોલાં । લુદાર ખોલાવી પેટીખોલાઓ, જે કામારકે ડાક । આ લુદારને ખોલાઓ, જે ગાઈટોકે થર વા જે ગાઈટો થર । આગાય અથવા આ ગાયને પકડો, હેલે વા હલેકે કોલેલ જો । છોકરો વા છોકરાને ખોળે લ્યો, એકજન અક્ક પાથે દેશિનામ । એક આંધળો રસ્તામાં જોયો, કલમટો આન । કલમ લાઓ, ટોકા જો । રૂપીઆ લ્યો, જગનૂથ દેશ । જગનાથ જુઓ આદિ.

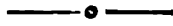
ગળ, વર્ગ આદિ સખ્દની સાથે સમાસ થએલા શબ્દોથી આવતી 'કે' વિભક્તિનો પ્રાયઃ લોપ થતો નથી. ઉદા. તિનિ જૈજગળકે મકેઠ કરિલેન । તેણે સૈન્યને સંકેત કર્યો.

કોઈ કોઈ સ્થળે કર્મકારકમાં 'એ' વિભક્તિ થાય છે. ઉદા. જોને દશા કર । આમાર થર । મ્હને પકડો.

દ્વિકર્મક ક્રિયાનું એક કર્મ મુખ્ય અને બીજું ગૌણ હોય છે. જે ખોલાય, દેવાય, સમજાય, પુછાય, ખવાય, પહેરાય, તે બધાં મુખ્ય કર્મ, જેના પ્રતિ

બોલાય, દેવાય, પુઠાય, ખવાય, પહેરાય તે બધાં ગૌણ કર્મ કહેવાય છે. મુખ્ય કર્મથી આવતી વિભક્તિનો લોપ થઇ જાય છે. ગૌણ કર્મથી આવતી વિભક્તિ નો લોપ થતો નથી. ઉદા० અમરતે મનન કથા બલિયાહિ । આમાતે એકટિ આમ નાં । વૈશ્વાનિ તોમાતે દિનામ ।

જ્યાં ક્રિયા દ્વિકર્મક નહોતી અને એ કર્મ હોય, ત્યાં એક કર્મ ઉદ્દેશ્ય, અને બીજું વિધેય જાણવું, ઉદ્દેશ્ય કર્મમાં વિભક્તિ રહે છે અને વિધેયકર્મથી વિભક્તિનો લોપ થાય છે. ઉદા० જે દિનને રાત્રિ કરિતે પારે । તે દિવસને રાત્રિ કરી શકે છે, દુષ્ટને નૈ કરિતે છે । દુધને દહીં કરે છે.

કરણ કારક (Instrumental case)

કરણ કારકમાં 'એ' વિભક્તિ થાય છે. ઉદા० મેઘે વા મેઘેતે આકાશ ટાકિલ । વરસાદ વા વરસાદ વડે આકાશ ઢંકાયું. ટાકાય વા ટાકાતે કિ નાં હય । રૂપીએ વા રૂપીઆવડે શું ન થાય. પીડાય વા પીડાતે લોક દુર્લભ રહે છે. પીડાએ વા પીડાવડે લોક દુખળા થાય છે. વાડે ગાહ પડિયા ગિયા છે. આંધી વડે ઝાડ પડી ગયા છે. આમ નૌકોય આનિ-લામ । હું નૌકા વડે આવ્યો. રૂષ્ટિતે ગજા જલ વાડિતે છે. વરસાદ વડે ગંગાનું પાણી વધી રહ્યું છે.

અહુવચનમાં ગૂનિ અને ગૂના પ્રત્યયાન્ત શબ્દથી 'એ' વિભક્તિ થાય છે. એ ગોરૂ ગૂનિતે (વા ગોરૂ ગૂલાય) કિ રહેવે ? આં ગાયો વડે શું થશે ?

જારા અને * વાડી એ એ અવ્યય કરણાર્થ પ્રકાશ કરે છે, અતએવ એ એ અવ્યયયુક્ત પદ વા વાક્યાંશ કરણ કારક થાય છે.

જારા અને વાડિ શબ્દના યોગમાં 'ત્ર' વિભક્તિ થાય છે, ક્યાંહીં ક્યાંહીં 'ત્ર' વિભક્તિનો લોપ થાય છે. ઉદા० વેએ જારા વા વેતેર જારા વા વેતેર વાડિ મારિતે છે. નેતરની સોટીએ, સોટી વડે વા સોટીએ કરી મારે છે.

* વાડિ કેવળ મારવા રૂપ ક્રિયાની સાથેજ વ્યવહાર થાય છે.

‘દિશા’ એ અસમાપિકા ક્રિયા ક્યારે ક્યારે કરણાર્થ પ્રકાશ કરેછે. સારે દિશા ક્રિયાયુક્ત વાક્યાંશ કરણ કારક થાયછે. ઉદા० નાઠિ દિશા મારિતેછે । લાકડીએ કરી-મારેછે, તવે તોમાર દિશા આમાર કાજ હૈવે ના । તો પણ ત્હારે કરી (ત્હારા વડે) મ્હારું કામ થશે નહિ

હજીયા (થવું) થાજીયા, (જવું) અને તે અર્થવાળા ધાતુથી થએલી ક્રિયા ના પૂર્વમાં કરણકારકમાં ક્યારે ક્યારે વિકલ્પે હૈતે અને થેતેક વિભક્તિ થાયછે. ઉદા० ટાંહાર હૈતે એત હૈવે તાશા કે જાનિત । તેણે કરી (તેના વડે) આટલું થશે તે ઠાણ સમજવું તું ? એ જાણન હૈતે વા થેતેક આવાર દુઃખ શૂઠિવે ? । આ સન્તાન વડે વા થકી હવે (આ વેળા) દુઃખ સમાઈ જશે. કોઈ કોઈ સ્થળે કરણ વિભક્તિનો વિકલ્પે લોપ થાય છે. ઉદા० વાલકગુણિતે વેત વા વેત દિશા મારિઉ ના । બાળકોને નેતર વા નેતરે કરી મારતો નહિ.

સંપ્રદાન કારક (Dative case)

બંગલા ભાષામાં સંપ્રદાન કારકની સ્વતંત્ર વિભક્તિ નહિ હોવાથી દ્વિતીયા (કર્મ) ની વિભક્તિથી કામ ચલાવવામાં આવેછે. એથી ધણાઓનું કહેવું છે કે બંગલામાં સંપ્રદાનકારક નથી, અને તે બધાં પદ કર્મકારકજ છે. ઉદા० દુઃશિકે અન્ન નાઉ । દુઃખીને માટે અન્ન દો. અહીં દુઃખીને અન્ન દો એવા અર્થનું જ્ઞાનકરી કર્મકારક માનેછે. તેનો ભેદ બતાવવાને માટે કોઈ કોઈ ધોવાકે કાપડ કાઢિતે નાઉ । ધોખીને કપડાં ધોવા આપો. એવા પ્રકારના વાક્યો લખેછે.

સંપ્રદાન કારક માનનારાઓનું કહેવું છે કે લાક્ષણિક નાન કર । દુઃશીકે અન્ન નાઉ । આદિ વાક્યોમાં કર્મકારક બોલી શકાય, પરંતુ જ્યાં નિમિત્ત અર્થ સ્પષ્ટ જણાતો હોય ત્યાં કર્મ કારક માનવું અનુચિતજ ગણાય, એથી કરી તે-એ સંપ્રદાન કારકમાં ‘કે, ત્રે, અને એ’ ત્રણ વિભક્તિઓ માનેલછે. ઉદા० શુક્રે જાહેતેછેન । યુદ્ધ ને માટે જાયછે. નર્મને ગિચાંછેન, । દર્શનને

માટે મયાં છે. જનક જાહે. જલને માટે જ ઉધું, પડિતે રસિ. ભંચવા 'મેસું' છું.
 જેલિતે જાહે. રમવા જ ઉધું.

અપાદાન કારક (Abletive case)

અપાદાનકારકમાં હજેતે અને થેક (થી, થકી) વિભક્તિ થાય છે, બહુવચનમાં ગૂલિ, ગૂલા અને ધિગર પ્રત્યય લાગ્યા બાદ વિભક્તિ લગાવવામાં આવે છે. ઉદા. વાણ્ણહજેતે ભય પાહેતે છે. પાપેર કાજ થેકે નિવૃત્ત હૃ. પાપના કામથી નિવૃત્ત થા,

‘દિશા’ યોગથી પણ ક્યારે ક્યારે અપાદાન કારક થાય છે. ઉદા. તાદાર મૂચદિયા કથનહે એમન કથા વાહર હજેવેના. તેના મુખથી ક્યારે એવી વાત નીકળે નહિ.

કોઈ કોઈ સ્થળે અપાદાન કારકમાં ‘જ’ વિભક્તિ થાય છે. ઉદા. અર્થે અનર્થ હય. અર્થ (ધન) થી અનર્થ થાય છે. તાર મુથે જ કથા સુનિયાઈ. તેના મુખથી આ વાત સાંભળી છે, જનિતે સોળા પાંચરા યાગ. ખાણ (માં) થી સોનું મળી શકે છે, ‘જ’ ન થાય તો અર્થ હજેતે—થેકે, મૂર્ષ હજેતે. આદિ.

‘નિકટ’ શબ્દથી આવેલી અપાદાનની વિભક્તિનો વિકલ્પે લોપ થાય છે. ઉદા. તિનિ આમાર નિકટ એક જાત ટોકા કર્જ કરિયાછેન. લોપ ન થાય ત્યારે આમાર નિકટ હજેતે વા નિકટ.

સ્થાન વા સમયનું દૂરપણું બતાવવું હોય તો કોઈર સ્થળે અપાદાન પદનો પ્રયોગ થાય છે. ઉદા. અમદાવાદ હજેતે (થેકે) સૂરત અનેક દૂર. અમદાવાદથી સુરત ધણું દૂર, પૌષ થેકે મમલુ વસરહે અકાલ. યોધથી બધા આખું વરસ દુઝાળ.

અધિકરણ કારક (Locative case)

অধিকতর ক্রান্তি 'এ' বাক্যে আসবে। উদাঃ বনে বাঘ আছে।
পাতায় বা পাতাতে শিশির পড়িয়াছে। যাঁহা পর হিম পড়ে।

અધિકરણ ત્રણ પ્રકારનાં છે. (૧) આધારાધિકરણ (૨) કાલાધિકરણ (૩) ભાવાધિકરણ (૧) આધાર ઉદાહરણ ગણના કરાવેલ છે. પથારીમાં થયેલ કચેરી (સુવેચી) એ વાક્યમાં ગણના એ પદ આધાર અર્થાત્ સુત્રાનું સ્થાન જણાવતું હોવાથી આધારાધિકરણ (૨) કાલાધિકરણ ઉદાહરણ અભાવે સૂચનાદિય જણાવેલા વાક્યમાં 'અભાવ' એ પદ કાલ યાને સમયનું જ્ઞાન કરાવેલ છે, એથી તે કાલાધિકરણ (૩) ભાવાધિકરણ ઉદાહરણ જ્ઞાનના અવકાશ મળેલ છે. એ વાક્યમાં અ-દ્રોહય થયા બાદ એ પ્રકારનો અર્થ જણાવેલ છે, એથી 'જ્ઞાનનાદિય' એ પદ ભાવાધિકરણ છે.

કાલાધિકરણમાં કયારે કયારે વિભક્તિનો વિકલ્પ લોપ થાયછે. ઉદા. ૧
 આમિ ષે સમયે વા ષે સમય તૌહાકે દેશિતે યાઈ । હું જે સમયે તેને જોવા
 જઉં છું, આમિ શનિવાર વા શનિવારે યાઈવ । હું શનિવારે જમશ્ય.

આજિ ૭ કાલિ, આજ અને કાલ શબ્દના ઉત્તરમાં અધિકરણ વિભક્તિનો નિય લોપ થાય છે. ઉદા. આજિ યાઈવ ના। આજ જઈશ નહિ, કાલિ યાઈવ । કાલ જઈશ. 'કે' પ્રત્યાયાન્ત હોય તો લોપ નથી થતો ઉદા. આજકે આમિ યાવ ના, કાલકે યાવ ।

આધારાધિકરણમાં વિભક્તિનો ડાઘ ડાઘ રથને વિકલ્પે લોપ થાયછે. આમિ સોમવારે વાઠી વા વાઠિતે ગ્રાઈવ । હું સોમવારે ધર વા ધરે જમશ.

સંબંધ પદ (Possessive)

સાંધમાં 'ર' વિભક્તિ થાય છે. ઉદા. નિર્ગિનેર કલમ। વિપિનની કલમ
જહુવંચનમાં ગુલિ, ગુલા અને દિગર પ્રત્યયાન્ત શબ્દથી વિભક્તિ
આવે છે. ઉદા. વ્યાધ પાથી ગુલિર પા ભાક્તિયા દિલ, પારધીએ પક્ષીઓના
પર સાંગી નાખ્યાં.

દિગ્ગર પ્રત્યયથી પર 'ર' વિભક્તિતો લોપ થાય છે. ઉદા० સનૂગાગ્રી દિગ્ગર
અભીષેકસિદ્ધિ રૂપેણ । સાધુઓની ઇચ્છિત સિદ્ધિ થઈ, જેનેદેવર પડિવાર
સમય । છોકરાઓનો ભણવાનો વખત.

‘ઈત’ વિભક્તિથી અનેક અસમાપિકા ક્રિયાનો વિશેષ્ય રૂપે નો
પ્રયોગ કરવામાં આવે તો તેના યોગમાં સંજ્ઞા પદમાં વિકલ્પે ‘કે’ અને
‘ઐ’ વિભક્તિ થાય છે. ઉદા० આમાય વા આમાકે દેશે યાઈતે રૂપે વા
આમાર દેશે યાઈતે રૂપે, મ્હારે (મ્હાર) દેશમાં જવાનું થશે, મજ્જનર
પ્રશંસા સકલકેઈ કરિતે રૂપે, વા સકલેરૂપે કરિતે રૂપે । સનજનની
પ્રશંસા બધા (જનો) એ કરવી પડે છે.

‘ર’ વિભક્ત્યન્ત ફટલાક પદો નિપાતથી સિદ્ધ થાય છે. સર્વાકાર,
આગેકાર, પિછેકાર, ચંચનકાર, તંચનકાર, કંચનકાર, એવાનકાર,
ઉચનકાર, સેચનકાર. આજિકાર, કાલિકાર, પરશુકાર, પ્રથમકાર,
પૂર્વેકાર, પિછેર, આગેર, સર્વાર, પ્રથમેર । બધાય, આગળનું, પાછળનું,
જ્યારનું, ત્યારનું, ક્યારનું અહીંઆં, ત્યાંનું, તે વખતનું, આજનું, કાલનું,
પરમદિનું, પહેલાંનું, પૂર્વનું પાછળનું, આગળનું, બધાનું, પહેલાંનું.

ઉપર, નિમ્ન, મધ્ય, આદિ શબ્દ તથા તે અર્થવાળા અન્ય શબ્દોના
યોગમાં ‘ર’ થાય છે. ઉદા० ઘરેર ભિતર વાલક આછે । ધરની અંદર બાળક છે.

અપેક્ષા, છેવે, પ્રતિ આદિ ફટલાક અવ્યયના યોગમાં ‘ર’ થાય છે.
ઉદા० પ્રભાતેર છેવે રમણ સાધુ । પ્રભાતની અપેક્ષાએ રમણ સારો છે.

ક્યાંહી ક્યાંહી ‘ર’ વિભક્તિનો લોપ પણ કરી શકાય છે. ઉદા० રાવણ
(વા રાવણે) અપેક્ષા રામ વલવાન ।

સંબોધન પદ (Vocative)

સંબોધનમાં ‘ઐ’ વિભક્તિ થાય છે. અને તેનો લોપ થઈ જાય છે. બહુ-
વચનમાં કર્તાકારક શબ્દ પદ થાય છે. ઉદા० (હે) રામ, હૈરે પાપિઠ, મહા-
ગન ।

સંયોધન પદની પૂર્વે ધણે સ્થળે હે, હે, હૈ, હૈના, હૈંગો, હ, હંગો, લો, હલો, રે, આરે, હૈરે, આદિ અવ્યયોનો વ્યવહાર કરવામાં આવેછે. ઉદા. હે ત્રામ, હે ટાંડાલ, હૈરે અધમ, હૈંગો ઠાકુર.

કોઈ કોઈ સ્થળે માત્ર સંયોધન સુચક અવ્યય રહેછે, ઉદા. હંગો, કોથાંય યાં, હૈરે સુન્ત (સાંભળતો)

રોવું, દુરથી યોગાવવું, સ્પર્ધા કરવી અને ક્રોધ આક્રોશ આદિ અર્થવાળા વાક્યમાં સંયોધન પદ રહેતાં તેની સાથે સંયોધન સુચક અવ્યય પ્રાયઃ રહેછે જ. ઉદા. રે લક્ષ્મણ દોડ્યો આવ્ય.

અર્થ વિશેષમાં વિભક્તિના પ્રયોગો.

માત્ર પદાર્થનો યોગ કરાવવાનો જ ને ઉદ્દેશ હોય તો શબ્દની ઉત્તરમાં 'એ' વિભક્તિ થાયછે. ઉદા. માનવ, જીવ, જસ્ટિગ, આદિ.

પદનો અર્થ સ્પષ્ટ કરવાને માટે છાંડા, વ્યતિરિક્ત, વ્યતીત, વિના, ભિન્ન, તેમજ તેવા અર્થવાળા અવ્યયોનો વ્યવહાર થાયછે. તેપદ જે કારકનું હોય તેજ કારક તે અવ્યયના યોગમાં થાયછે. ઉદા. તૂમિ વિના કે આર દૌનજનકે ઢારે. ત્હારા વિના કાણુ ખીજો ગરીબ માણસને તારે. અહીં 'કે' એ કર્તા કારક છે. વિના ના યોગમાં 'તૂમિ' પણ કર્તાકારક છે, તોમા કે છાંડા આર કાશાકે એ કથા રલિવ, ત્હારા વિના ખીજા કોને આ વાત કહ્યું. અહીં 'કાશાકે' એ કર્મ કારક છે. ઠાકુ છૂરિતે છાંડા આર કિસે કલમ કાઢિવ. આકુ છરીવિના ખીજા કોનાવડે કલમ કાઢ્યું. અહીં કિસે એ કરણકારક છે, થાણાર થેકે વઘે આર કોથાં થેકે આનિવ. અંડાર વિના પુસ્તક ખીજો ક્યાંથી લાવું, 'કોથાં થેકે' એ અપાદાન કારક છે. કલિકાંઝાં છાંડા આર કોન જ્ઞાને એમન આનન્દ હૈવે. કલકતા વિના ખીજો ક્યાં આવો આનંદ થશે, કોન જ્ઞાને, એ અધિકરણ કારક છે.

એ બધાં પદોનો જયારે સંબંધ પદનો અર્થ સ્પષ્ટ કરવાને માટે પ્રયોગ કરવામાં આવેછે, ત્યારે એ અવ્યયોના યોગમાં સંબંધપદ થાયછે, ઉદા.

રામચંદ્ર શાહી આત્ર કાશાત્ર વહે એનાને થાકિલે । રામના વિના શીજા કાનું પુસ્તક અહીં રહે.

ઉપરનાં પદોમાં ક્યારે ક્યારે વિભક્તિનો લોપ થાયછે. ઉદા० રામ શાહી આત્ર કાશાત્ર, છાકૂ છૂત્રિ શાહી આત્ર કાશાત્ર । જ્યાં વિભક્તિનો લોપ કરતાં અર્થનું જ્ઞાન સારીરીતે થઈ શકતું હોય, ત્યાંજ પ્રાયઃ વિભક્તિનો લોપ થાયછે. અન્યથા નહિ.

‘વિના’ અવ્યય જે શબ્દની પૂર્વમાં આવેલ હોય તે તેના યોગમાં ‘જ’ વિભક્તિ સાયછે. ઉદા० વિનાશમે વિજ્ઞા હય ના ।

ધિક્ અને શબ્દવાદ શબ્દના યોગમાં ‘જ’ અને ‘કે’ વિભક્તિ થાયછે. ઉદા० તોમારે, તોમાય વા તોમાકે ધિક્ । તેને ધિક્કાર (છે), તોમાકે ધિક્ શાક્રક । તેને ધિક્કાર હો, તોમાકે વા તોમાય શબ્દવાદ । તેને ધન્યવાદ (છે)

હેતુ વાયક પદથી ‘જ’ વિભક્તિ થાયછે ઉદા० લક્ષ્મીનિકાદિ મકલે કોલેપ કમ્પાનવિત્ત રહેણા અશ્વાન કરિલેન । બ્રહ્મ આદિ બધા કાપે (હેતુ) કંપિત થઈ ચાલ્યા.

નિમિત્ત અર્થમાં ‘જ’ વિભક્તિ થાયછે. ઉદા० આમિ શુદ્ધ ચાહેવ, હું ચુંદને માટે જઈશ, અહીં યુદ્ધ એ જવા રૂપ ક્રિયાનું નિમિત્ત છે.

અવધિ અને પર્યન્ત એ જે અવ્યયના યોગમાં, તથા પરસ્પર અર્થનું જ્ઞાન થતાં, તથા બરાબરી જણાતાં ‘જ’ વિભક્તિ થાયછે. અવધિ અને પર્યન્ત એ જે અવ્યયના યોગમાં આવતી વિભક્તિનો પ્રાયઃ લોપ થઈ જાયછે. ઉદા० રાજાકાલ અવધિ વૃક્તવચન પર્યાય પડિલામ । બાલ્યકાલથી લઈને વૃદ્ધ ઉમર સુધી બાણ્યો. પરસ્પર અર્થમાં—રાજાચ રાજાચ શુદ્ધ હય । રાજા રાજામાં શુદ્ધ થાયછે. બરાબરીમાં—તોમાચ આમાચ અનેક પ્રજેદ । હારા મહારામાં ધણોજ ભેદ (છે)

નિશ્ચય અર્થમાં ‘ઠ’ વિભક્તિ થાયછે. ઉદા० મિત્ર મકલ પશુર ભોઈ । સિંહ બધા પશુઓમાં શ્રેષ્ઠ છે.

ઉપર કહેલ દરેક કારક તથા પદ આદિમાં આવતા વિભક્તિના પ્રત્યયો અનુક્રમે (કર્તા કારક) પ્રથમા (કર્મકારક) દ્વિતીયા, (કરણ કા.) તૃતીયા, (સં-પ્રદાન કા.) ચતુર્થી (અપાદાન.) પંચમી, (સંબંધ પદમાં) ષષ્ઠી, (અધિ-કા.) સપ્તમી તથા સંબોધનના પ્રત્યયો પણ કહેવાય છે.

ઉપર કહેલ સઘળા નિયમોથી કઈ વિભક્તિમાં મુખ્ય મુખ્ય કયા અને કેટલા પ્રત્યયો આવે તે સુગમતાથી જણાઈ આવે તેટલા માટે તેનું કોષક નીચે જણાવવામાં આવે છે.

કારક,	વિભક્તિ,	એક વચન,	બહુવચન.
કર્તા,	પ્રથમા	અ, એ.	ત્રા, એત્રા, ગૂલિ,
કર્મ,	દ્વિતીયા	કે, રે, ય, એ.	દિગકે, દિગે,
કરણ,	તૃતીયા	એ, દારા, દિયા, કર્ણક.	દિગદારા,
સંપ્રદાન,	ચતુર્થી	કે, રે, ય, એ.	દિગકે, દિગે
અપાદાન,	પંચમી	હૈતે, છેયે, થેકે.	દિગહૈતે, દિગેર છેરે
સંબંધ,	ષષ્ઠી	ર, એર	દિગેર દેર
અધિકરણ,	સપ્તમી,	તે, એ, ય	દિગે, દિગેતે

કારકનાં થોડાંક વાક્યો.

કર્તાકારક—નરદ આમ પાડિતે છે. શરત ફેરી પાડે છે. માનુષે કિ એ કાજ કરિતે પાત્રે. મનુષ્ય થું અમ કામ કરી શકે. ગરુડેત મવ થાજ ચાહિયા ફેલિયા છે. ગાયે બધું ધાન્ય ખાઈ નાખ્યું છે. પશુતેઉ એમન કાજ કરે ના. ઢોર પશુ આવું કામ કરે નહિ; ગરુ ગૂલિ મવ થાજ ચાહિયા ફેલિન. ગાયે બધું ધાન્ય ખાઈ ગઈ.

કર્મકારક તથા સંપ્રદાન કારક—ગુરૂ નિશ્ચકે પડાઈએ છે. ગુરૂ સિંધને લણાવે છે. થનોકે ધન દેણ્યા વિકલ. ધનવાનને ધન આપવું.

નકામું છે. આમિ કાજાલકે જાગૈયા થાકિ । હું બીખારીને ખવરાવું છું. વહેવાનિ તોમાકે દિતેહિ, પડા હૈલે ફિરાઈયા નિગ । પુસ્તક તેને આપું છું, પાઠ થઈ રહેનાં પાછું આપી દેને દરિદ્રકે અનુ નાગ । દરિદ્રને અન આપો. ક્ષુધિતકે અનુ દિતેહે । બુધ્ધાને અન આપેછે. ફાંસ ગુલા મઈયા થાગ । દસો લઈ જાય.

કરણકારક—સે છૂરિ દિયા આશુલ કાટિયા ફેલિયાહે । તેણે છુરી વડે આંગળી કાપી નાખી છે. સે છૂરિતે હાત કાટિલ । તેણે છુરી વડે હાથ કાપ્યો. માછ ગૂનિતે વા ગૂલાય કિ હૈવે । માતલાં વડે શું થશે.

અપાદાન કારક—વૃક્ષ હૈતે ફલ પાડિતેહે । ઝાડ થકી ફળો પાડે છે. વ્યાજ હૈતે ભય પાઈતેહે । વાધ થકી ભય પામે છે. ઉપાધ્યાયેર મૂળે (અપાદાન) શુનિયાહિ । શિક્ષકના મુખથી સાંભળ્યું છે. મેષથેકે વૃષ્ટિ હય । મેઘ થકી વરસાદ થાય છે. પુકુરગાંભિ થેકે જલ આનિયાહિ । તળાવથી પાણી લાવ્યો છું.

અધિકરણ કારક—નદીતે મંચ આહે । નદીમાં માતલાં છે. વાને વાષ આહે । વનમાં વાધ છે. પ્રભતે સૂર્યોદય હય । પ્રભાતમાં સૂર્યોદય થાય છે. સમુદ્રેર જલે લવગ હય । સમુદ્રના પાણિમાં મીઠું થાય છે. સે જગનિતે ગિયાહેન । તેઓ હુગલિ (ગામ)માં ગયા છે.

સંબંધ ૫૬—રાજાર રાજ્ય । વૃક્ષેર ફલ । શત્રીર દાંત । દાથીનો દાંત. છેલેદેર પડિવાર શૂલ । ઊકરાઓને બહુવાની નિશાળ. દિનેર વેળા । દિવસનો વખત.

શબ્દ ૩૫.

લિંગ બેદને લીધે શબ્દનાં ૩૫ લિંગ લિંગ (લુદાં લુદાં) થતાં નથી.

વિભક્તિ પર રહેતાં શબ્દોનાં થતાં રૂપાન્તરને અનુસારે બધા શબ્દો ચાર ભાગમાં વહેંચાઈ ગયેલા છે. (૧) અકારાન્ત અને વ્યંજનાન્ત શબ્દ (૨) આ-

કારાન્ત, એકારાન્ત અને ઓકારાન્ત શબ્દ (૩) અન્યસ્વરાન્ત શબ્દ (૪) ભાવ વિશેષ્ય.

(૧) અકારાન્ત અને વ્યંજનાન્ત (પ્રાણિ વાયક) શબ્દનાં ૩૫.

અકારાન્ત અને વ્યંજનાન્ત શબ્દથી કર્તા અને કરણ કારકના એક વચનમાં 'એ' સ્થળે પ્રાયઃ 'તે' થતો નથી.

બાલક શબ્દ, આલેક શબ્દ.

વિ, એક વચન બહુ વચન.

૩. બાલ-ક, કે, કેતે. કેરા, ગુલિ[લા]. ગુલિ[લા]તે, ગુલાય,

દિ. બાલ-કકે, કેરે, ક. બાલક-ગુલિ[લા]કે, કે, ગુલિરે, દિગકે, દેર.

૮. બાલ-કે. કેતે, કેર ઘારા. બાલક-ગુલિતે, બાલક દિગેર ઘારા.

૫. બાલ-કકે, કેરે. બાલક-ગુલિકે, ગુલિરે, દિગકે આદિ.

૫. બાલક-હૈતે, થેકે, કેથેકે. ૧ બાલકદેર થેકે.

૫. બાલકેર. બાલક-ગુલિ[લા]ર, દિગેર, દેર.

સ. બાલ-કે, કેતે. બાલક ગુલિ[લા]તે, દિગેતે.

૧ એવા પ્રયોગો બહુક્રમ દેખાયછે. એવે સ્થળે બાલકદેર નિકટ વા નિકટ વા કાહે થેકે એવા પદોથી કામ ચલાવાય છે.

દરોયાન્ શબ્દ. દરોયાન્ શબ્દ.

૩. દરોયાન્-ન, ને. નેતે. નેરા, દરોયાન્-ગુલિ,[લા], ગુલિતે, ગુલાય

દિ. દરોયાન્-કે, નેરે, ન. દરોયાન્-ગુલિ[લા]કે, દિગકે, દેર.

૮. દરોયાન્-ને. નેતે, નેર ઘારા દરોયાન્-ગુલિતે, દિગેર ઘારા

૫. દરોયાન્ હૈતે, થેકે. ગુલિ હૈતે, દિગેર હૈતે, દેરથેકે

૫. દરોયાનેર. દરોયાન્ ગુલિ[લા]ર. દિગેર દેર.

સ. દરોયાન્, દરોયાનેતે, દરોયાન્ ગુલિ[લા]તે, દિગેતે.

પ્રાણિ વાયક દરેક અકારાન્ત અને વ્યંજનાન્ત શબ્દનાં ૩૫ ઉપર પ્રમાણે સમજવાં, હલકાં પ્રાણિ વાયક શબ્દનાં ૩૫ ધણે સ્થળે અપ્રાણિ વાયક શબ્દની માફક થાયછે; માટે તેવે સ્થળે અપ્રાણિ વાયક શબ્દ તેવાં ૩૫ સમજી લેવાં.

અપ્રાણિ વાચક.

ગાહ શક । ગાહ શબ્દ.

૩. ગાહ, ગાહે, ગાહેતે. ૧ ગાહેરા, ગાહ-ગૂનિ, [ના], ગૂનિ[ના]તે,
 દ્વિ. ગાહ, ગાહ-ગૂનિ, [ના]
 તૃ. ગાહે, ગાહેતે, ગાહેર દ્વારા. ગાહ-ગૂનિતે, દ્વારા
 ૫. ગાહ-હૈતે, થેકે, ગાહેથેકે. ૨ ગૂનિ [ના], હૈતે, થેકે, ૩
 ૫. ગાહેર ગાહ ગૂનિ[ના]ર,
 સ. ગાહે, ગાહેતે, ગાહ ગૂનિ[ના]તે,

૧ એવા પ્રયોગ પ્રાયઃ થતો નથી.

૨ એવા પ્રયોગો બહુ ઠમ દેખાય છે.

૩ અપ્રાણિ વાચક શબ્દની કર્મ વિભક્તિનો પ્રાયઃ લોપ થાય છે.

અપ્રાણિ વાચક અકારાન્ત અને વ્યંજનાન્ત શબ્દનાં રૂપો ઉપર પ્રમાણે
 ભજુવાં. તેમાં પ્રાણિ ધર્મનો આરોપ કરતાં પ્રાણિ વાચક શબ્દની સરખાં
 રૂપ ભજુવાં.

(૨) આકારાન્ત, એકારાન્ત, અને વ્યંજનાન્ત શબ્દ.

પ્રાણિ વાચક. રાજા શક । રાજા શબ્દ.

વિભક્તિ.

એક વચન.

બહુ વચન.

૩૦ રાજા, રાજા-તે.

રાજારા, ૧ રાજ-જકલે, ગળે

દ્વિ. રાજા-તક, રે, રાજા.

રાજા-મિગકે, દેર.

તૃ. રાજા-ય, તે, ર દ્વારા.

રાજા-જકલે, રાજગળેરદ્વારા, મિગેરદ્વારા.

૫૦ રાજા-હૈતે, થેકે.

૨ રાજાદેર થેકે.

૫૦ રાજાર.

રાજા-મિગેર, દેર.

સ. રાજા-ય,

રાજા-મિગેતે.

૧ રાજા શબ્દનું રાજા જકલ તેમજ સમાસથી અનેક રાજગળ આદિ
 થી 'અ' વિભક્તિ લાવી બહુત્વ બોધક પદ કરાય છે.

૨ એવા પ્રયોગોનો અવહાર અહીં કમઠે.

કજ્ઞા શબ્દ । ઉચ્ચ ૨૧૭૬.

- ૩૦ કજ્ઞા, કજ્ઞા-ય, તે. કજ્ઞા-રા, ગુલિ, [લા], ગુલિ[લા]તે, ગુલાય.
 ૬૦ કજ્ઞા, કજ્ઞા-કે, રે. ગુલિ, ગુલિ[લા]કે, ગ લિ[લા]રે,
 ૮૦ કજ્ઞા, કજ્ઞા-ય, તે, કજ્ઞા-ગુલિ[લા]તે, ગુલાય.
 ૫૦ કજ્ઞા-હૈતે, થેકે. ગુલિ[લા]હૈતે, દિગેર હૈતે.
 ૫૦ કજ્ઞા-ર કજ્ઞા-ગુલિ[લા]ર, દિગેર, દેર.
 ૨૦ કજ્ઞાય, કજ્ઞાતે કજ્ઞા-ગુલિ[લા]તે, ગુલાય.

છેલે શબ્દ । ઉચ્ચ ૨૧૭૬.

- ૩૦ છેલે, છેલે-ય, તે. છેલે-રા, ગુલિ, [લા], ગુલિતે, ગુલાય.
 ૬૦ છેલે, છેલે-કે, રે. ગુલિ, [લા], ગુલિ[લા]કે, ગુલિરે, દિગેકે.
 ૮૦ છેલે, છેલે-ય, તે, ઘારા. છેલે-ગુલિ[લા]તે, ગુલાય.
 ૫૦ છેલે-હૈતે, થેકે ગુલિ [લા], દેર હૈતે, ગુલિ-[લા] થેકે.
 ૫૦ છેલે-ર છેલે-દેર, થેકે, ગુલિ[લા]ર, દેર થેકે.

પટોશબ્દ (આકારાન્ત) યચ્ચ ૨૧૭૬

- ૩૦ પટો, પટો-ય, તે. પટો-રા, ગુલા, ગુલાય, ગુલાતે.
 ૬૦ પટોકે. પટોરે. પટો-ગુલા, ગુલાકે, ગુલારે, દેર,
 ૮૦ પટો-ય, તે, ઘારા. ગુલાય, ગુલાતે, પટોગુલિઘારા,
 ૫૦ પટો-હૈતે, થેકે. ગુલાહૈતે, દેર થેકે.
 ૫૦ પટોર, ૧ પટો ગુલાર, પટોદેર,
 ૧ 'પટોગુલિર' પ્રયોગ ગ્રામ: યતો નથી.

(અપ્રાણિ વાચક) પાતાશબ્દ । યાત્ર ૨૧૭૬.

- ૩૦ પાતા, પાતા-ય, તે. ગુલિ [લા], ગુલિ[લા]તે, ગુલાય,
 ૬૦ પાતા પાતા-ગુલિ [લા].
 ૫૦ પાતા-હૈતે, થેકે, ગુલિ હૈતે, ગુલા હૈતે, ગુલાથેકે.
 ૫૦ પાતાર, પાત્ર ગુલિ[લા]ર,

મૃત્તિકા શબ્દ । મૃત્તિકા શબ્દ.

- પ્ર૦ મૃત્તિકા, મૃત્તિકા-મ્, તે. ગૂલિ [લા], ગૂલિ[લા]તે, (૧)
 દ્વિ૦ મૃત્તિકા મૃત્તિકા-ગૂલિ, મૃત્તિકા ગૂલા, (૨)
 પં૦ મૃત્તિકા-હૈતે, થેકે, ગૂલિ હૈતે, ગૂલાહૈતે, ગૂલિ થેકે (૩)
 ૫૦ મૃત્તિકાર મૃત્તિકાગૂલિ[લા]ર, (૪)
 (૧) (૨) (૩) (૪). એવા પ્રકારનાં બહુવચન પદોનો પ્રાયઃ
 વ્યવહાર નથી.

અન્યસ્વરાંત શબ્દ.

(પ્રાણિ વાચક) મુનિશબ્દ । (ઉકારાન્ત) મુનિ શબ્દ.

- પ્ર૦ મુનિ મુનિતે મુનિરા, મુનિ-મકલે, ગણે, (૫)
 દ્વિ૦ મુનિકે, મુનિરે. મુનિદિગકે, મુનિદેર.
 પં૦ મુનિ-હૈતે, થેકે. (૬) દિગેર હૈતે, દિગેર થેકે, દેર થેકે (૭)
 ૫૦ મુનિર મુનિ દિગેર, મુનિદેર,
 'વિભિ' શબ્દના પંચમીના બહુ વચનનો પ્રયોગ બહુ કમ વપરાયછે. એક
 વચનનો પ્રયોગ હમેશાં વપરાયછે જ, બીજી વિભક્તિઓનાં ૩૫ મુનિ જેવાં
 જ ભણવાં.

(૫) આવે સ્થળે મુનિ મકલ, ગણ આદિ સમાસાન્ત શબ્દથી
 'દ્ર' વિભક્તિનો યોગ કરી બહુવચન પદ કરાયછે. (૬) (૭) એવા
 પદોનો પ્રયોગ બહુ કમ થાયછે. હમેશાં 'મુનિર વા મુનિદેર. મુનિ.
 નિકટ, વા નિકટ હૈતે, વા નિકટ થેકે અથવા કાહ વા કાહે
 થેકે' એવા પદો થાયછે; એવા પ્રકારના અન્ય શબ્દો માટે પણ
 એજ નિયમ ભણવો.

માધુ શબ્દ (ઉકારાન્ત) સાધુ શબ્દ.

- પ્ર૦ માધુ, માધુત. માધુરા, માધુ ગણ.
 દ્વિ૦ માધુ, માધુક, માધુ-રે. માધુદિગકે, માધુદેર,

૫૦ સાધુ-હૈતે, થેકે.

સાધુ-દિગેર હૈતે, દેર થેકે,

૫૦ સાધુર.

સાધુ-દિગેર, દેર

સાધુ આદિ પૂજ્ય નામોનાં બહુ વચનમાં. 'ગૂલિ, ગૂલા' આદિનો વ્યવહાર પ્રાયઃ ધેજ નહિ.

પશુ શબ્દ । પશુ શબ્દ.

૩૦ પશુ, પશુતે. પશુ-રા, ગૂલિ, (લા), ગૂલિ(લા)તે, ગૂલાય

દિ૦ પશુ-કે, રે, પશુ. ગૂલિ, ગૂલા. ગૂલિકે, ગૂલિરે, ગૂલાકે, ગૂલારે

૫૦ પશુ-હૈતે, થેકે. ગૂલિ, ગૂલા-હૈતે, દિગેર; દેરહૈતે, ગૂલિથેકે.

૫૦ પશુ-ર ગૂલિર, ગૂલાર, દિગેર, દેર.

વૌ શબ્દ (ઐકારાન્ત) વૌ શબ્દ.

૩૦ વૌ, વૌતે. વૌ-ગૂલિ, ગૂલા ગૂલાતે, એરા, યેરા.

દિ૦ વૌ, વૌકે, વૌ-રે ગૂલિકે, ગૂલાકે, ગૂલિરે, ગૂલારે.

૫૦ વૌ-હૈતે, થેકે ગૂલિ-ગૂલા-દિગેર, હૈતે, ગૂલિથેકે.

૫૦ વૌ-ર, વૌ-રે, વૌ-ગૂલિર, ગૂલાર, દિગેર, દેર.

(અપ્રાણિ વાચક) ઘટિ શબ્દ (ધકારાન્ત) ઘટિ શબ્દ.

૩૦ ઘટિ, ઘટિ-તે, ૧ ગૂલિ, ગૂલા, ગૂલિતે, ગૂલાતે, ગૂલાય.

દિ૦ ઘટિ, ઘટિ-ગૂલિ, ગૂલા.

૫૦ ઘટિ-હૈતે, થેકે, ગૂલિ, ગૂલાહૈતે, થેકે.

૫૦ ઘટિર, ઘટિ ગૂલિર, ગૂલાર.

આ શબ્દમાં તથા આ પૃષ્ઠના શબ્દોમાં પ્રથમાના બહુ વચનમાં 'રા' નો લોપ થઈ જાય છે. દ્વિતીયા ના એક વચનમાં 'કે' નો લોપ થઈ જાય છે.

દર્ધ ધકારાન્ત 'નદી' આદિ શબ્દોનાં ૩૫ પશુ 'ઘટિ' જેવાં જ જણાવેલાં ૩૫ દ્વિતીયામાં 'કે' અને 'ર' નિલકિત રહે છે, તેનો લોપ થતો નથી.

થૈ શબ્દ । (અકારાન્ત) ઐ ૨૭૬.

૩૦ થૈ, થૈ-યેતે, થયેતે, થૈતે. થૈ-ગૂલિ, ગૂલા, ગૂલિતે, ગૂલાતે, ગૂલાર.
દ્વિ. થૈ. થૈ-ગૂલિ, ગૂલા,

૫૦ થૈ-હૈતે, થેકે. ગૂલિ-હૈતે, ગૂલા-હૈતે, ગૂલિથેકે, ગૂલાથેકે.

૪૦ થૈ-એર, થૈયેર, થયેર. થૈ-ગૂલિર, ગૂલાર.

મુદ્યમ્મના બહુ વચનમાં 'રા' નો તથા દ્વિતીયામાં 'કે' નો લોપ થઈ
જાય છે.

જૌ શબ્દ । (આકારાન્ત) ઔ ૨૭૬.

૩૦ જૌ, જૌ-એ, એતે, યેતે. જૌ-ગૂલિ, ગૂલા, ગૂલિતે, ગૂલાતે, ગૂલાર.
દ્વિ. જૌ. જૌ-ગૂલિ, ગૂલા

૫૦ જૌ-હૈતે, થેકે. ગૂલિ-હૈતે, થેકે, ગૂલા-હૈતે, થેકે.

૪૦ જૌ-એર, યેર. જૌ-ગૂલિર, જૌગૂલાર,

અવ-વિશિષ્ટ.

૧ 'ભોજન' શબ્દ ।

૨ 'કરા' ૨૭૬,

૩૦ ભોજન, ભોજને, ભોજનેતે.

કરા, કરાય, કરાતે.

દ્વિ. ભોજન.

કરા, કરાકે, કરારે.

૫૦ ભોજન-હૈતે, થેકે.

કરા-હૈતે, થેકે.

૪૦ ભોજનેર.

કરાર, કરિવાર.

૧ બહુ વચન ધર્તાં નથી, દર્શન, યમન, જ્ઞાન આદિ બધાં અકારાન્ત જાવ
વિશિષ્ટનાં રૂપો આના જેવાં જ જાયવાં.

૨ જાણ્યા, દેખ્યા, માર્યા, આદિ બધાં આકારાન્ત જાવ વિશિષ્ટનાં રૂપો
આનાં જેવાં જ જાયવાં, બહુ વચન નથી.

જાણ્યા, જાણ્યા, જાણ્યા, જાણ્યા, જાણ્યા, જાણ્યા, જાણ્યા, જાણ્યા, જાણ્યા, જાણ્યા,
જાણ્યા, જાણ્યા, જાણ્યા, જાણ્યા, જાણ્યા, જાણ્યા, જાણ્યા, જાણ્યા, જાણ્યા, જાણ્યા.

‘જીવન, મન, ગુણ’ આદિ પ્રવૃત્તિ વાચક સમુદ્ધે પ્રાપ્ત બહુ વચનમાં વપરાતા નથી.

ઉચ્ચાર ભેદ—શબ્દની વચ્ચેનો અકાર ક્યારે ૨ ઓકારની સદૃશ બોલાય છે જેમકે. છોટિય, વડુય અનેક આલેખ. નહાતા મ્હોટામાં ધણો ફેર.

સર્વનામ. (Pronoun)

આમિ, હૂમિ, આમનિ, યાશ, તાશ, ફેશ, ઉશ, કિ,એ આઠ સર્વનામ છે. મનુષ્ય વાચક પદને બદલે આવેલ ‘યાશ’ ને સ્થાને ‘યિનિ અને ‘જે,’ ‘તાશ’ સ્થાને ‘તિનિ’ અને ‘જે,’ ‘ફેશ’ સ્થાને ફેનિ અને ‘એ,’ ઉશ સ્થાને ઉનિ અને ‘ઉ’ અને ‘કિ’ સ્થાને ‘કે’ થાય છે. સંબ્રમ જણાતાં યિનિ, તિનિ, ફેનિ, અને ઉનિ નો પ્રયોગ થાય છે.

યાશ અને તાશ નો સંક્ષેપમાં યા અને તા, એ પ્રકારે ઉચ્ચાર થાય છે. તથા લખાય છે.

તુમ્હાર્યમાં ‘આમિ’ નો ‘મૂંઈ’ મો એ પ્રમાણે થાય છે. ઉપરના નિયમોથી કયા અર્થમાં કેવાં રૂપ થાય છે તે નીચેના કોષ્ટકથી સમજશે.

બંગલા સર્વં	ગુ. સં.	સંબ્રમાર્થમાં		તુમ્હાર્યમાં	
આમિ	હું	ક આમિ	ખ આમા	ક મૂંઈ	ખ મો
હૂમિ	તું	ક હૂમિ	ખ હોમા	ક હૂંઈ	ખ હો
યાશ	જે	ક યાશ	ખ યિનિ	ક યા	ખ યે
તાશ	તે	ક તાશ	ખ તિનિ	ક તા	ખ જે
ફેશ	આ	ક ફેશ	ખ ફેનિ	ક એ	ખ એ
ઉશ	એ	ક ઉશ	ખ ઉનિ	ક ઉ, ઓ	ખ ઉ
કિ	કોણ	ક કાશ	ખ કે	ક કા	ખ કે,

સંબ્રમાર્થ અને તુમ્હાર્યના ‘ક’ ચિન્હ વાળાં સર્વનામો માત્ર પ્રથમાના એક વચનમાં વપરાય છે.

‘ખ’ ચિન્હ વાળાં, રૂપો સંબંધાર્થ અને તુલ્યાર્થના પ્રથમાના બહુ વચનમાં અને દ્વિતીયાદિ સંધના વિભક્તિઓના એક વચન તેમજ બહુ વચન બન્નેમાં વપરાય છે.

જે પદને સ્થાને સર્વનામનો પ્રયોગ કરવામાં આવે, તે પદનું જે લિંગ, અને જે વચન હોય; સર્વનામનું પણ તેજ લિંગ અને તેજ વચન જાણવું. લિંગ બેઢે સર્વનામનાં રૂપો જુદાં થતાં નથી.

সব, সকল, অমুক, অমু, এক, উভয়, অপর, নিজ, স্ব, আদি ইত্যাদি
 শব্দে ধাতু স্থলে সর্বনামনী জেম ব্যবহৃত থাকে। উদাঃ দিনেশ ও রমেশ
 বহুকাল পর্যাণ্ড বিচার করিলেন, তা'র পর উভয়ে কোথায় চলিয়া গেলেন।
 দিনেশ আনে রমেশে লু কানসুধী বিচার কর্যো, তার লাদ অন্তে ক্যাণ্ডী আ-
 দ্যা গয়া,

સમીપમાં રહેલ અથવા પાસે રહેલ પદાર્થને સ્થાને 'ફેશ,' તે અપેક્ષાએ દૂરમાં રહેલ પદાર્થને સ્થાને 'ઉશ,' તેમજ તે અપેક્ષાએ પણ દૂર રહેલ પદાર્થના સ્થાનમાં 'ઝાશ' નો વ્યવહાર કરાય છે, ક્યાંકી ર એ નિયમ નથી પણ લાગતો.

‘કિ’ એ પ્રશ્ન સૂચક સર્વનામ છે, ઉદા. જ કિ દલિન । તે શું બોલ્યો, જ્યાં પ્રશ્નનું જ્ઞાન ન થતું હોય ત્યાં તથા કોઈ અજ્ઞાત મનુષ્યને સ્થાને સર્વનામનો વ્યવહાર કરવો હોય ત્યાં ‘કિ’ ને સ્થાને ‘દક્ષ’ આદેશ થઈ જાય છે.

સે, મે, એ, ઓ, આઈ, ઈ, અઈ, ઉઈ, કોન્ અને જ એ કેટલાક સર્વ-
નામ જે વિશેષ્યની પૂર્વમાં લાવવામાં આવે તો તેને વિશેષણની માફક વ્યવ-
હાર થાય છે.

કારક તેમજ વિભક્તિ પ્રયોગ સંબંધી જે જે નિયમો આગળ દેખાડવામાં આવેલ છે. તે બધા નિયમો સર્વ નામમાં પણ લાગુ પડે છે. સર્વનામના કર્તા કારકમાં 'જ' વિભક્તિનો ઘોષ થાય છે ઉદા. આમિ કન્નિવ ।

કયાંહી કયાંહી સંસ્કૃત સર્વનામનો પશુ વ્યવહાર થાયછે ઉદા. અન્ન-
દ્દેશીય, યુન્નદ્દેશીય, યન્નવધિ, કિમાકાર । અમારા દેશના, તદ્દમારા દેશના,
ન્યાં લગી, કેવે.

કેટલાક સર્વનામ શબ્દોનો સન્માન અર્થમાં વ્યવહાર કરવો હોય તો ચન્દ્ર-
ચિન્દુ (૯) લખાવવામાં આવેછે. ઉદા० ચાંશારા, ઠાંશારા, ઈંશારા ।

વિભક્તિ પર રહેતાં કર્તા કારકના એકવચન વિના અધે રચેલ સર્વ-
નામનો નિચે લખ્યા પ્રમાણે આકાર બદલાઈ જાયછે.

આમિ,	આમા	ઉશ	ઉનિ	ઉશ, ષ
તૂમિ,	તોમા		ઉ	ઉશ, ષ
તાશ } તિનિ	તૌશ	કિ	કિ	કાશ, કે
} સે	તાશ		કિ	કાશ, કે
ઈશ } ઈનિ	ઈશ, એ	યાશ, } યિનિ		ચાંશ, ચાં
} એ	ઈશ, એ	} ષે		યા
		આપનિ		આપના

એ અર્થાં રૂપાંતર થયેલ શબ્દોથી વિભક્તિ લાવી પ્રયોગો બનાવાયછે.
ચાશ, તાશ, ઈશ, ઉશ, એ ચારનાં જ્યારે કોઈ રૂપાંતર ન થાય ત્યારે પણ
વિભક્તિનું કાર્ય થઈ શકેછે. ઉદા० આપનાર દઈ । આપનું પુસ્તક.

સર્વનામ રૂપ.

સધળાં સર્વનામોનાં કર્તા [પ્રથમા] માં રૂપ.

સર્વનામ.	એક વચન.	અહુવચન.
(હું) આમિ—આમિ, આમાય, આમાતે.		આમરા (અમે)
(તું) તૂમિ—તૂમિ, તોમાય, તોમાતે.		તોમરા (તમે)
(આપ) આપનિ—આપનિ, આપના-ય, તે.		આપનારા (આપણે)
(તે) તિનિ—તિનિ, તૌશતે, તૌતે, તૌશાય, તૌય. તૌશારા, તૌરા (તેઓ)		
(તે) સે—સે, તાશાય, તાય, તાશતે, તાતે. તાશારા, તારા, (તેઓ)		
(તે) તાશ—તાશ, તા, તાશાય, તા-તે, ય, તે. તાશા, તા (તેઓ)		
(તે) યાશ—યાશ, યા, યાશાય, યાતે, યાય, યાશતે. યાશા, યા. (તેઓ)		
(આ) ઈશ—ઈનિ, ઈશાય, ઈશતે, એતે.		ઈશારા, એરા (આણે)

(કાણ) ૧ કિં — કે, કાશર, કાચ, કાશાતે, કાતે. કાશરા, કારા
૨ કિં — કિ, કિસે, કિસેતે, કોન્ કિ,

‘દિગર’ પ્રત્યયાન્ત ‘આમિ, જૂમિ, આપનિ, તિનિ, યિનિ, ઇનિ, ઉનિ તેમજ મનુષ્ય વાચક શબ્દોના બદલે વપરાતા શબ્દોથી ‘ઐ’ વિભક્તિ થતી નથી, બહુ વચનમાં કેવળ ટૌશરા, આમરા, યાશરા આદિ પદો થાયછે.

‘સે અને તાશ’ એ બન્નેના બહુ વચનમાં સે-ગૂલિ, ગૂલા, ગૂલિતે, ગૂલાતે, ગૂલાચ એવાં પદો પણ બનેછે; મનુષ્ય વાચક સિન્ન અન્ય શબ્દને બદલે આવેલ ‘કિમ્’ શબ્દનો કોન્ કરી ‘ગૂલિ’ આદિ પ્રત્યયો લગાવવામાં આવેછે.

‘ઇનિ’ નું પ્રથમાના બહુ વચનમાં ‘ઈશૈદિગતે’ પદ પણ બનેછે.

સધળાં સર્વનામોનાં (કર્મ) દ્વિતીયા, અને (સંપ્રદાન) ચતુર્થીમાં રૂપ.

એક વચન.

બહુવચન.

આ० આમાકે, આમાન્દર, ચ, (મ્હને) આમાદિગકે, આમાદેર (અમને)
આ० આપનાકે, આપનારે, (આપને) આપના-દિગકે, દેર (આપલોકાને).
તિ० ટૌ-શાકે, કે, શારે, તારે (તેને) ટૌશ-દિગકે, દેર, તાદેર (તેઓને).
સે० તા-શાકે, કે, શારે, રે, (તેને) તાશ-દિગકે, દેર, તાદેર, (તેઓને).
તા० તાશ, તા. સે-ગૂલિ, ગૂલા, ગૂલિકે, ગૂલાકે. (તેઓને)
ઈ० (ઇનિ) ઈશૈ-કે, રે, ઈકે, ઈરે, (આને) ઈશૈ-દિગકે, દેર (આલોકાને).
કિ० કા-શા-કે, કે, રે, કામર, (કાને) કાશ-દિગકે, દેર, કાદેર (કાને).
કિ० કિ, (કાણ) કોન્ ગૂલિ, ગૂલા, (કાને કાને)

‘તિનિ’ શબ્દનો બહુવચનમાં ‘સેગૂલિ’ આદિ પણ થાયછે.

‘જૂમિ’ ના ‘આમિ’ ‘યાશ’ ના ‘તાશ’ તથા ‘ઉશ’ ના ‘ઈશ’ જેવાંજ ૩૫ થાયછે, ગ્રામ્ય ભાષામાં, ‘આપનિ’ શબ્દનું ‘કે’ વિભક્તિનું ૩૫ આપન કારે થાયછે.

૧ મનુષ્ય વાચક શબ્દોના બદલામાં, ૨ મનુષ્ય વાચક સિન્ન અન્ય શબ્દોના બદલામાં.

[કરણ] તુલીયામાં ૩૫.

એક વચન.

અહુ વચન.

આ. આમા-દ્વારા, ર દ્વારા. [અહારાવડે] આમા-દિગેર, દેર, દિગકે, (અ. વડે)
 આ. આપનાર દ્વારા [આપવડે] આપના-દિગેર ઓદેર દ્વારા, [આપના વડે]
 તિ. તૌહા-દ્વારા, ર દ્વારા, દિયા [તેનાવડે] તૌહા-દિગેર દ્વારા ,, [તેઓવડે]
 સે. તાહા-દ્વારા, ર દ્વારા, દિયા [તેનાવડે] તાહા-દિગેર દ્વારા ,, [તેઓવડે]
 ડા. સે ડિ, દ્વારા, દિયા [,,] ,, ,,
 હિ. હિહા-દ્વારા, ર દ્વારા, દિયા [આનાવડે] હિહા-દિગેર, દેર દ્વારા [આલોડાવડે]
 કિ. કાહા-દ્વારા, ર દ્વારા, ,, [કાનાવડે] કાહા-દિગેર, દેર દ્વારા [કાનાવડે]

(અપાદાન) ચતુર્થીમાં ૩૫.

આમા-હૈતે, થેકે, (અહારાથી) આમા-દિગેર, દેર હૈતે, દેર થેકે
 આપના-હૈતે, થેકે. (આપનાથી) આપના-દિગેર, દેર થેકે (આપલોડાથી)
 તૌહા-હૈતે, થેકે, તૌથેકે, (તેઓથી) તાહા-દિગેર થેકે, હૈતે, દેર.
 તાહા-હૈતે, ર થેકે, તાર થેકે (તેથી) તાહા-દિગેર, દેર હૈતે, તાદેર
 [તાહાદેર થેકે, સેગૂલિ-ગૂલા થેકે (તેઓથી)
 તાહા હૈતે, પેકે, તા થેકે. સેગૂલિ-ગૂલો, હૈતે, થેકે, (તેઓથી)
 (હિ) હિંનિ હૈતે, હિહાથેકે એ થેકે (આનાથી) હિહા-દિગેર, રા, ઈરા,
 એ દેર—હૈતે, થેકે. (આલોડાથી)
 કાહા હૈતે, કાર થેકે (કાનાથી) કાહાદેર-હૈતે, થેકે, (કાનાકાનાથી)
 કિ હૈતે. (શાથી) કોન ગૂલિ, ગૂલા હૈતે, થેકે (શાશાથી)

(સંઅધ) પછીમાં ૩૫.

આમાર	(અહાર)	આમા-દિગેર, દેર	(અમહાર)
આપના-ર, દિગેર	(આપનુ)	આપના-દિગેર, દેર	(આપલોડાનુ)
તૌહાર, તાર	(તેઓનુ)	તૌહા-દિગેર, દેર. તાદેર	(તેઓનુ)
તાહાર, તાર	(તેનુ)	તાહા-દિગેર, દેર, સેગૂલિ, ગૂલાર	
તાહાર	,,	સે ગૂલિર, ગૂલાર,	,,

ઈશ્વર, ઈર	(આનું)	ઈશ્વરે, ઈરે,	,,
કાશર, કાર	(કાનું)	કાશરે, કારે	(કાનુંકાનું)
કિસર	(કાનું)	કેકાન્ ગુનિ (લા)ર	(શાનુંશાનું)

આમ્ય લોક ‘આમિ’ સ્થળે ‘મૂઈ’ ‘તૂમિ’ સ્થળે ‘તૂઈ’ બોલેછે. તેનું ધષ્ટીનું
૩૧ મૂઈ—મોદરે, મોરા, મોરે; તૂઈ—તોરે, તોર, તોદરે, તોરા ।

(અધિકરણ) સમગ્રીના એક વચનમાં પ્રથમાના એક વચન જ્યાં ૩૫
જાણવાં, બહુ વચનનાં ૩૫ પ્રાયઃ છેજ નહિ.

ચાહા, તાહા, અને કિ શબ્દ સ્થળે ક્યારે ક્યારે ચથા, તથા, અને કોથા
ચાયછે. તેનાં ૩૫ નીચે પ્રમાણે જાણવાં.

પ્રથમ	સપ્તમી	પંચમી	ધષ્ટી
ચથા, (જેવું)	ચથા, ચથાય	+	ચથાકાર
તથા, (તેવું)	તથા, તથાય	તથા હૈતે	તથાકાર
કોથા, (કેવું)	કોથા, કોથાય.	કોથા હૈતે.	કોથાકાર

બંગલા ભાષામાં કરણ કારકમાં વપરાતા સંસ્કૃત પદો.

સંસ્કૃત	બંગલા	સંસ્કૃત પદ	બંગલા	સંસ્કૃત પદ.
ચદ્—	ચાહા	ચદ્વારા—	ચાહાર દ્વારા,	જેનાવડે
તદ્—	તાહા	તદ્વારા—	તાહાર, દ્વારા	તેનાવડે
એતદ્—	ઈહા	એતદ્વારા—	ઈહાર દ્વારા	આનાવડે

આધિકરણમાં વપરાતા સંસ્કૃત પદ.

ચદા—	ચચન,	જ્યારે	તત્ર	સેથાને	ત્યાં
ચદા—	ચેથાને	જ્યાં	કદા	કચન, કવે	ક્યારે
તદા—	તચન,	ત્યારે	કૂદા	કોથાય	ક્યાં

સંબંધ ધષ્ટીમાં વપરાતા સંસ્કૃત પદ.

ચદોચ્ચ—આમાર ૨૬૧૩

ચદોચ્ચ—તોમાર, ૨૬૧૩

તવદોચ્ચ—આપનાર, આપનું.

ચોચ, ચકોચ—નિજેર, પોતાનું.

વિશેષણ [Adjective]

સામાન્ય વિશેષણથી આવેલ વિભક્તિનો લોપ થાયછે; એથી કરી વિશેષણનો આકાર બદલાતો નથી, ઉદા० ગૂજરાતી લોકેશ્વર । ગુજરાતી લોકેશ્વર ।

વિશેષણ દ્વારા જે પદનો ગુણ પ્રકાશ થતો હોય. તે પદનું જે લિંગ અને વચન હોય તે લિંગ અને વચન વિશેષણનું જાણવું.

અંગલા ભાષામાંના વિશેષણોનાં લિંગ અને વચન ભેદથી રૂપ બદલાતાં નથી; જેમકે જોડા માનુષ; લંગડો માણસ. સૂન્દર છેલ, સુંદર છોકરો.

વિશેષણનો જ્યારે વિશેષ્યની માફક વ્યવહાર થાયછે. ત્યારે તેનાથી આવતી કારક વિભક્તિનો લોપ થતો નથી ઉદા० મૂર્ત્યે ઓ પશ્ચિત વેણિ અન્તર । મુર્ખ અને પંડિતમાં ધણેજ ફેર.

ક્રિયા વિશેષણમાં 'જ' વિભક્તિ થાયછે; કોઈ કોઈ સ્થળે તેનો લોપ થાયછે. જરાણ ઠલિણ ચાંઉ । જલદી ચાલ્યોજી. લોપમાં મજ્જ ચાંઉ ।

ક્યાંહીં ૨ ક્રિયા વિશેષણનો દ્વિત્વ થઈ જાયછે ઉદા० જાનૈઃ જાનૈઃ ચાંઉ । ધીરે ધીરે જાઓ, થિલ થિલ કરિણા જાનિલ । ખી ખી કરી હસ્યો.

સન્ધિ.

(૧) પ્રચલિત અંગલા ભાષામાં પ્રાયઃ સંધિનો વ્યવહાર નથી. જેમકે એક એક જાનિ, દૂઆનિ, છય આના. અહીં સંસ્કૃતની માફક સન્ધિ થતી નથી, તો પણ સંધિ થયેલ અનેક સંસ્કૃત પદો તથા સંસ્કૃતનું અનુકરણ કરી સંધિ કરાતા કેટલાક અંગલા પદોનો અંગલા ભાષામાં વ્યવહાર છે. ઉદા० ફેરજી + આગત = ફેરજીગત । વન્દૂક + અજી = વન્દૂકાજી । ઉભમ + આજા ઉભમજા । વજ્ર + અધિપ = વજ્રાધિપ ।

(૨) અંગલા ભાષામાં સમાસ થતાં, તેમજ પૂર્વમાં રહેલ શબ્દ વ્યંજનાન્ત હોય પર રહેલ શબ્દ સ્વરાદિ હોયતો વ્યંજનમાં સ્વર મળી જાયછે. ઉદા० જન + એક = જનૈક, એક (કોઈ) માણસ. વાંત્ર + એક = વાંત્રૈક,

એકાદ વખત. પાશાડ + ઉપત્તિ = પાશાડુપત્તિ. પહાડ ઉપર. અર્ધ + એક = અર્ધેક, અડધુંક, પૌંઠ + એક = પૌંઠેક, પાંચેક.

(૩) કેટલાએક સંસ્કૃત શબ્દોમાં રહેલ વિસર્ગનો ખંગલા ભાષામાં લોપ થઈ જાય છે—ઉદા. મનઃ તેજઃ = મન તેજ. શિરમ્ + ઉપત્તિ = શિરમ્પત્તિ. લોપ કરી સંધિ પણ કરી શકાય છે. જેમકે-મનઃ અભુર = મનાંભુર.

(૪) કેટલાક પદો નિપાતનથી સિદ્ધ થાય છે. કૂડિ + એક = કૂડિક, વીશેક. ઢૂંદે + એક = ઢૂંદેક, જેએક. જાંત + એક = જાંતેક, સોએક.

(૫) કેટલેક રચને સંધિ થતાં વર્ણ અનુનાસિક થઈ જાય છે. રાધ્ + નાં = રૌના (ચર) = રાંધવાનું ઘર (રસોડું) માગ + નાં = માઠના બીખારી.

(૬) કેટલેક ઠેકાણે સંધિ વિકલ્પે થાય છે. અને સંધિ થતાં પૂર્વના અકારનો લોપ થાય છે. ચચન + હે = ચચનિ, સંધિ ન થતાં ચચનહે; એટીરીતે ઉચનિ, એચનિ આદિની સંધિ સમજી લેવી. સંસ્કૃત પ્રયોગોમાં સંસ્કૃતની જેમજ સંધિ જાયતી.

અવ્યય. (Indeclinable)

અવ્યયથી આવતી વિભક્તિઓનો લોપ થઈ જાય છે.

અનેક અવ્યયો ક્રિયાને વિશેષિત કરતાં હોવાથી ક્રિયા વિશેષણ કહેવાય છે. તથા કેટલાક પ્રાયઃ વિશેષણ રૂપેજ વપરાય છે.

(૧) ક્રિયા-વિશેષણ—

અતિ, અત્યંત	અછે, અસારે	આર, ખીનું, વળી
અતિશય, ધણું	અશુના, હાલમાં	આરબ, ખીનું પણ
અકસ્માત, ઓચીંતું	અપિઠ, ખીનું પણ	આલે, ધીરે
અતઃપર, આનાપછી	અવજી, નિશ્ચય	આદો, આદિમાં,
અનતતઃ, અંતે	અલ (અથા) અહીં	આગે, આગળ
અધિક, વધુ	હથા, [હથા] ,,	હૈતિ, ઇતિ
અજ્ઞતા, નહિતો	અમુલ, [અથા] આમાં	એકલ, એકહું
અત્રે, આગળ	[હથા, હોથા,] ,,	એમન, એવું

એચન, આવખતે,
 એત, એટલું
 એવે, એવે
 કદાચ, કદાચ
 કહે, ક્યારે,
 કદાપિ, કદાપિ
 કૂઠ, [કૂથા] ક્યાં
 [કોથા] ,,
 કચન, ક્યારે
 કિ, કું
 કિચ્છ, કિન્તુ
 કેવલ, માત્ર
 ક્રમશઃ, ક્રમથી
 કેમન, કેવો,
 કુવ, કુમ, ,
 ઠટ, ઘટ, જલદી
 ઠટપટ, ઝટપટ
 ઘટિતિ, જલદે,
 તથા, તથા
 તથાઠ, તથા
 તથાપિ, છતાં
 જવે, તોપણ
 તદવધિ, ત્યાં સુધી
 થીરે, ધીરે

તાવલ, તેવામાં
 દૈવાલ, અકસ્માત
 નાલે, નહિતો
 નતૂવા, નહિતો
 નચ્ચ, નહોત
 ના, નહિ,
 નિરનતર હમેશાં
 પરસ્પર, પરસ્પર
 પૂનઃ [પૂન] ફરી
 પૂનશ્ચ, ફરીને
 પૂનરાચ, ,,
 પૂનર્વાર, બીજાવાર
 પ્રતિ, પ્રતિ
 પ્રાર, પ્રાપ્તઃ
 પ્રાચ્ચઃ [પ્ર] ,,
 કલતઃ, સારથ
 ફલે, અંતે.
 ફેર, ફરી
 વટે, છ
 વરઃ, સાઈ
 વરાવર, દીક
 વસ્તુતઃ- વાસ્તવિક
 વેદદ્ધ, બેલદ.
 હ્રુયોહ્રુયઃ ફરી ફરી

મૂલઃ મૂલઃ, ક્ષણે ૨
 યથા, યથા
 યદવધિ, જ્યાં સુધી
 યદિ, જો,
 યદિ'ં [ઈ] જોડે
 યજ્ઞપિ, જોડે
 યાવલ. જ્યાંજગી
 યુગપલ, સાથે
 યેન, જાણે.
 સર્વદા, હમેશાં
 સહસા, એકદમ
 સર્વજ, બધે.
 સજ્જ, જલદી
 સ્વભાવતઃ, સ્વભાવથી
 સહ, સાથે
 સહજે, સહજે
 સ્થા, ફોટ
 સૂચ્ચ, હળવે
 ઈઠાલ, એકદમ
 હચત, કદાચિત
 ઈ, ઈ, હે, હે
 હાય, હાય
 હદ્ધ, (કર) હદકરી
 હામેશા, સર્વદા

૨ ફટલાક અવ્યયોનો કારકની સાથે સંબંધ રહેતો હોવાથી તે કારક
 અવ્યય કહેવાય છે. ઉદાહરણ અપેક્ષા; જરૂરત. હાડા, પિના. છેલ્લે, અપેક્ષાએ.

જન્મ (જે) માટે. દ્વારા, વડે. નિમિત્ત, કારણ (હેતુ). જ્ઞાન, માદ્રક. પર્યાન્ત, સુધી. પ્રતિ પ્રતિ. પિછે, બાદ. વટે, છે. વિના. મારફત. મજ્જે. સાથે. સહિત, સાથે. હતે, થી. ફક્ત, સુધી. તક, સુધી. દરૂન, કારણ. થિક્, ધિક્કાર પાને, પ્રતિ. હૈતે, થી. થેકે, ધકા. નિકટે, સમીપ, વિગેરે.

૩ સંયોજક અવ્યય—જે શબ્દ એ વાક્યોને જોડી દે તે સંયોજક અવ્યય. જેમ કે; (સમુચ્ચય વાચક) આરંભ, પીળું પલ્લ (વિકલ્પ વાચક) કિંવા, વા, અથવા (છ) અથવા [વિરોધ વાચક] કિન્તુ, પરન્તુ, પરંતુ. (સંદેહ વાચક) યદ્યપિ, યદિ, યદિં, જો, જો. તથાપિ, તોપણ, હવત, કદાચ નચેન નહિ તો [નિષ્પત્તિ વાચક] ફલતઃ સારાંશ, કાજે, માટે, વાસ્તવિક, અત-એવ એટલા માટે.

૪ અનુકાર અવ્યય—પશુપક્ષી આદિની ધ્વનિના અનુકરણમાં જે શબ્દની ઉત્પત્તિ થઈ હોય = તે અનુકાર અવ્યય. ધણે ભાગે અનુકાર અવ્યય દ્વિરકતજ હોય છે. જેમકે, કચ મચ, કડ કડ, કક કક, કૂંકૂં, કૂંઈ કૂંઈ, કૂલ-કૂલ, કેં કેં, કેંડે-કેંડે, કૌં-કૌં, કૂટૂર ૨ કૂહ કૂહ. થા-થા, થાં થાં, થેંક-થેંક, થલ-થલ, થિલ-થિલ, ગર-ગર, ગડ-ગડ, ગાં-ગાં, ગાંક-ગાંક, ગૌં ગૌં, ગૂન-ગૂન, ગૂમ-ગૂમ, ગૌંત-ગૌંત, ઘટ-ઘટ, ઘડ-ઘડ, ઘૂટ-ઘૂટ, ઘેઉ-ઘેઉ, ટિં-ટિં, ટૌં ટૌં, ટડ-ટડ, ટિં-ટિં, ટેં-ટેં, ટૂક ટૂક ઠક ૨, ડગ ૨, ટક ૨, પિં-પિં, ભન્-ભન્, ભેં-ભેં, મિઉ ૨. આદિ.

૫ ભાવબોધક-અવ્યય—આહા, આશ્ચર્યમાં. અહો, એદમાં, આશ્ચર્યમાં. આઃ, એદમાં. હિઃ સંબ્રમમાં. હિહિ, હાસ્યમાં. હિ, તીરસ્કારમાં. ધજ્જ, ધન્ય-વાદમાં, એ પ્રમાણે વાહ, વાહવાહ, વાપ્ત્રે, સાવાસ, હાય, હાં હાં, થિક્, હ્રર, ઓમા, ઓમા, વહત આહ્વા, બહુસાહ આદિ.

૬ (સંબોધન)—હે, ઓહે, એ, ગો આદિ. (ક્રોધ જનક)-હૂં, હૈંરે, કિ. (ભય-જનક) ઓ, ઓમા, વાવા. (ધુલ્લા જનક) હિઃ હિઃ, ધુઃ, ધુઃ થિક્. [હાસ્ય-જનક] હા-હા, હોહો, હિહિ, હહ. [આશ્ચર્ય-જનક] વાઃ વાઃ,

શબ્દ ૨, એકિ. [કરૂણા-જનક] અરેરે, આશ, માગો, વાવાગો, [ઉત્સાહ-જનક] માવામ, ઠિક-ઠિક, રે રે,

સમાસ (Compound words)

અધે સ્થળે સમાસ થતો નથી. પ્રયોગ અનુસારે સમાસનો નિર્ણય થાયછે.

દ્વન્દ્વ સમાસ (Copulative.)

(૧) જે સમાસ પડે એ વિશેષ્ય પદો મળીને એક પદ થઈ જાય, તેમજ અન્ને પદનો પ્રધાન રૂપે અર્થ જણાય, તેનું નામ દ્વન્દ્વ સમાસ; દ્વન્દ્વ સમાસ થયે કોઈ ૨ સ્થળે વિભક્તિનો લોપ થાયછે, અને ક્યાંહી નથી પણ થતો.

માં ઓ વાપ = માંવાપ, નામ ઓ કામ = નામકામ, ભાઈ ઓ ભગિની = ભાઈ ભગિની, માછ ઓ ભાત = માછભાત, શટ્ટો ઓ વાજાર = શટ્ટો વાજાર, નામ ઓ નામી = નામ નામી.

(૨) વિશેષ્યની માફક વપરાતા એ વિશેષણ પદોનો પણ સમાસ થાયછે. જેમકે. કાનાં ઓ થોંડાં = કાનાંથોંડાં, કાણોં અને લાંગડોં. ઠાનાક ઓ ઠાતૂર = ઠાનાક ઠાતૂર, કમ—વર્ષા, આંધું વધતું. જાન—જાન, બહુ સારો આદિ.

(૩) દ્વન્દ્વ સમાસમાં કયો શબ્દ આગળ રહે, અને કયો પાછળ તેનો નિર્ણય કરવો સહેલ નથી. તેના અનેક નિયમોછે. (૧) સ્ત્રી પુરુષનો સંબંધ રહેતાં આગળ પુરુષ અને પાછળ સ્ત્રી રહેછે; જેમકે. વેળો—વેળી, શર—ગોરો, નામ—નામી, શશુર—શાશુડી, [૨] તેવો સંબંધ ન રહેતાં પહેલાં હરેવ શબ્દ રહેછે અને પાછળ દીર્ઘ અથવા બેલવામાં કંઠણ માલુમ પડતા શબ્દો રહેછે; જેમકે—ફૂલ-ફૂલન, હાંટ—પાથર, માલ-મસાલો, મેસે-મર્દ, આદિ. [૩] પૂજ્ય, તેમજ મુખ્ય હોયતે આગળ અન્ય પાછળ જેમકે,—ગુરુ-શિષ્ય, ગાન-વાજના ગાવું બજવું, શાંઘા-પત્રા, આવું પહેરવું, મૂંચ—શાંટ આદિ કેટલેક સ્થળે કોઈ પણ નિયમ લાગુ નથી પડતો. જેમકે જાવ—વામ, ખેતર ખેતર, લેના—લેના, લેવડ દેવડ. મોઝા—ત્રામ, મા

વાપ, કમ-વેણિ, ગાડિ હોડા, પડા-શોના, ભણ્ણુ ગણ્ણુ, જન્મ-હન, આદિ.

(૪) વિભક્તિનો લોપ નહિં થવાનાં ઉદા. આગે-પાછે, આગળ પાછળ, ટોચે-મુચે, આંખે મ્હોટે, ઘટે-વાહિરે, ધરે બહારે, જલે-કાનાય = પાણી માં કચરામાં.

તત્પુરૂષ (Determinative)

(૧) તત્પુરૂષ સમાસમાં પ્રાયઃ બેજ પદો રહે છે. આ સમાસમાં પ્રાયઃ પાછળના પદનો અર્થ પ્રધાન રૂપે જણાય છે. જેમકે ઠાકૂર-પૂત્ર = ઠાકૂર પૂત્ર.

(૨) પ્રાયઃ ઉત્તર પદ વિશેષ્ય, અથવા પ્રથમ પદ વિશેષ્ય અને દ્વિતીય પદ વિશેષણ, અને કૃત પ્રત્યાયન્ત પદ, આદિ ના યોગમાં તત્પુરૂષ સમાસ થાય છે. સમાસ થયે વિભક્તિનો લોપ થઈ જાય છે. કપાલી નથી પણ થતો જેમકે-રામેર ધનુ = રામધનુ, તાલેર-ગાહ, તાલ ગાહ, તાડનું ઝાડ, મુદીર-શાના = મુદી શાના, મોદીખાનું, કર્મ કારકમાં ભાતકે-થાંબા = ભાત થાંબા, માહકે-ધરા = માહધરા, કલિકાતાય-ગમન, કલિકાતા ગમન. કરણ કારકમાં, ધન-હૈન, ધનહૈન, નિર્ધન. સંપ્રદાનમાં યુક્ત-ગમન, યુક્તગમન (નિમિત્ત અર્થ છે) લડાઈને માટે પ્રયાણ. અપાદાનમાં, વિશ હૈતે ત્રિશ, વિશ ત્રિશ, વિશ ત્રિશ. અધિકરણમાં-ગાહે-પાકા, = ગાહ પાકા, ઝાડે પાકેલ. એવી રીતે ફુલેર-વાગાન, ફૂલ વાગાન, ફૂલનો બગીચો ગોરાદેર-પન્ટન, ગોરા પન્ટન, શોષેર-કાગજ = શોષ કાગજ (બ્લોટીંગ) સ્વારહી ચુસ, જજ આ-દાલત, જજ કચેરી, રાજાગણ વા રાજગણ; ભાતાગણ, ધર્મીવતાર, તાલ પાતા તાડનું પાંદડું પૂકૂર ઘાટ, તળાવનો ઘાટ કુલિદેર જજ આપિસ.

(૩) મધ્યમ પદ લોપી સમાસ-જેમકે. પાણેરવારા ટાલિત ગાડી-પાગાડી, પગ ગાડી. કુલિરજજ આપિસ, મળુરોને માટે આંશીસ, ડાક વહિવાર-ગાડી ડાક ગાડી. ઘટેર સહિત અનુ = સ્વતાનુ, દુધે યુક્ત માગુ = દુધ માગુ. દુધ

શુક્ત સામુદાયી, ગન્ધર્વ વિક્રમી, વનિક = ગન્ધ વનિક. તેવીજ રીતે રાત્રી
ચર. રસોડું. સૌમાહિ-મધમાખી, વરુણ જલ, વિગેરે.

નિષેધ તત્પુરુષ (ભાલ સમય) નય = અસમય, અરાધ વખત. કેજો-
કાંજેર ઉપયુક્ત નય = અલેજ, નકામું.

કર્મ ધારય. (Appositional)

(૧) વિશેષણ પદની સાથે વિશેષ્ય પદના સમાસમાં અથવા અભેદ
સંબંધમાં એક અર્થના બે/ધક બે પદોનો જે સમાસ તેનું નામ કર્મ ધારય
જેમકે દયાળ-ઠાકુર.

(૨) કર્મ ધારય સમાસમાં કોઈ સ્થળે વિશેષણનો પર નિપાત થાય છે.
કપાંહી ૨ નથી થતો. કેમકે-અકક્ષણ = કક્ષણક, અકજન = જનેક, અકવાન
= વારેક, અક સેર = સેરેક, વીર-રાજપૂત = રાજપૂત વીર, વિશેષ
લોક = લોક વિશેષ, તિન વહર = વહર તિન, તણ વરસ, તાજા-શાક
= શાક તાજા, તણે શાખ, ઉન-વિન, ઉન-ઈન વા ઉનિન ઓગણીશ,
માહડ-પીંઠ, મહા-ગોળ. 'હૈ'. 'એ' શબ્દ ના 'હે' કારનો લોપ થઈ જાય
છે. એકક્ષણ-અન, હૈજન, હજન, બેજણ. હૈતના-હતના, એ પ્રકારે હે-
તના, હૈતના આદિ પણ રાય છે. હજત = હજ, બસો.

(૩) વિશેષ્યનો તથા વિશેષણનો અથવા બે વિશેષણ પદોનો કર્મ ધારય
સમાસ-જેમકે હેરાજ લોક, ધંમેજ લોક, કાંઠા પાકા, કાચું પાકું,
ઠાનાક ઠાકુર.

સમાસ કરતાં વિશેષણ વાચક 'મહા' શબ્દને સ્થળે 'મહા' થાય છે.
મહાધુમ, મહારાણી, મહારાજા,

નિચે લખેલ પદો નિપાતનથી સિદ્ધ થાય છે. ઉદા. અશ્વમાર્થ = માર્થાશ્વર,
બીજો મહ, અશ્વ લેશ = દેશાશ્વર, બીજો દેશ, મન્દ માનુષ = અમાનુષ, અરાધ
માણસ. અકળત = અકળ, એકસો નિન્દા કર્ણ = અકર્ણ અરાધકામ, મન્દ
સૂર = વેસૂર, અરાધ સ્વર, એવીજ રીતે વે વન્દવસુ, અરાધ બંદોબસ્ત,
વે આરામ, ગર શાજિત, ગેર હાજર.

ઉપમિત સમાસ તથા રૂપક સમાસ.

ઉપમિત અને રૂપક સમાસ કર્મ ધારયની અંતર્ગત થઈ શકે છે. ઉપમિત-
 ઠાંદેર જૂના મૂથ = ઠાંદ મૂથ, ચંદ્રમુખ, પ્રાક્ષિત મદુશ ગાડિ = પ્રાક્ષિ ગાડિ,
 પાલખીના જેવી ગાડી, કમલેર જ્યાર મૂથ = કમલ મૂથ. એ પ્રકારે ઠાંદ વદન.
 ચંદ્ર વદન, વક વાર્ષિક, બગલા ભગત, ફૂલેર જ્યાર કુમારો = ફૂલ કુમારો.
 આદિ.

રૂપક સમાસ-જલ ક્રમ પથ = જલ પથ, વદન ક્રમ ઠાંદ = વદન ઠાંદ
 બહુ પ્રીતિ.

જે બધા પદોનો સમાસ થાય, તે બધા પદોનો અર્થ મુખ્ય રૂપે ન જણાવતાં
 સમાસથી બનેલ પદ જે અન્ય પદાર્થને પ્રધાન રૂપે જણાવે તો તે સમાસ બહુ-
 પ્રીતિ કહેવાય છે.

કૃત પ્રત્યયાન્ત વિશેષણ પદ વિશેષ્યની પર રહે છે. તેનાં ઉદા. નક્કમી
 છાડિયાછેન ચાકે (દ્વિતીયા) લક્ષ્મી એ છોડી દીધો છે જેને, તે નક્કમી છાડા,
 નિર્ધન. શાન સિદ્ધિ થય ચાતે. ધાન પાકે જેમાં તે શાન-સિદ્ધિ (હાંડી) ધાન
 પકાવવાનું હાંડણું, એ પ્રકારે.

કૃતપ્રત્યયાન્ત વિશેષણ પદો વિશેષ્યની પર રહેતાં તેમજ ગ્રીમ વિશેષણ
 પદો પૂર્વમાં રહેતાં અંતમાં હોય ઉગ્રા, આ અને જ થાય છે જેમકે. ઉંઠા
 કપાળ ચાર = ઉંઠા કપાળિયા, ઉચું છે કપાળ જેનું તે ઉંચા કપાળવાળો,
 કાળા મૂથ ચાર = કાળા મૂથા, કાળા મૂથા. કાળું છે મોઢું જેનું તે કાળા
 મોઢાનો. ગોંધે સ્વેજૂર ચાર, = ગોંધ સ્વેજૂરો, આળસુ, (એવો આળસુ
 કે મુછપર પડેલી ખજુર પણ મોંમાં ન લઈ શકે.) જલ નાઈ ચાતે
 સમી (નિર્જલા), જળવિનાની, છૂંદેન આછે ચાતે = દૂનના (વન્દૂક) બેનળી
 છે જેમાં તે બેનાળી, એક ગંજ પરિમાણ ચાર = એક ગંજી, એક ગળવાળું.
 પોંઠ શેર વજન ચાર = પોંઠ શેરો-પંજરી, પાંચશેરી એ પ્રમાણે.

કાઈ કાઈ ઠેકાણે વિશેષ્યમાં વિભક્તિ રહે છે. જેમકે વાંદેન ભાગા છેલે,
 પાણીના પ્રવાહમાં વહેતો બાળક, પાંદેર મડા લોક જે માણસ

પગમાં પડી રહ્યો છે વા પડે છે. જેને જેતાંજ હસવું આવેતે. દેશન—શાસિ ।
ખાઈ ન શકે જે તે નિ—ચાઅર્નાતિ.

કોઈ કોઈ સ્થળે 'હૈયા, ઉચ્ચા, આ, જૈ, નથી' પણ આવતા. જેમકે એક
ગાડી પરિમાળ-ચાર = એક ગાડી (કાઠી) એક ગાડી છે માપજેનું તે એક ગાડી
(લાકડાં). કડા મેજાજ ચાર, કડો છે મિગળ જેનો તે કડા—મેજાજ
(લોક) બહુ મિગળ વોશ નાઈ ચાર = અવુશ, અજાન, એ પ્રમાણે.

સ્ત્રીલિંગ થતાં અંતમાં જૈ, નૌ થાય છે. ઠાંદ-વદનો, ઠાંદેર જાય વદન
ચાર, ચંદ વદની. દૂનલી. ખેનળીવાળીં અલ્લ વચ્ચમી, નહાની ઉમરની. પાડા-
વેડાની, મ્હોલ્લે મ્હોલ્લે ભટકનારી.

અવ્યયી ભાવ.

પ્રાયઃ જે સમાસ દ્વારા અવ્યયનો અર્થ પ્રધાન રૂપે જણાય, તેમજ સમાસ
થએલ પદમાં પ્રાયઃ કરીને અવ્યય રહે તે અવ્યયી ભાવ સમાસ કહેવાય છે. એવા
પદોના અંતમાં 'એ' થાય છે. જેમકે ચરે ચરે = પતિ ચરે, પ્રત્યેક ધરે. ચર્ણોચ
ચર્ણોચ = અતિ ચર્ણો, પ્રત્યેક કલાક. એવી રીતે અતિ માસે, પ્રત્યેક મહિને.
મમત્કે, સામને, યથા ક્રમે. અનુક્રમે. કોઈ કોઈ પદોમાં 'એ' નથી થતા
યથાશક્તિ, યથા ક્રુતિ, જેવી રીતે.

અંતના 'એ' નો લોપ પણ થઈ શકે છે. અતિ ચર, અતિ દોકાન,
પ્રત્યેક દુકાન એ પ્રમાણે.

સમાસ થએલ અનેક સંસ્કૃત શબ્દો અંગણા ભાષામાં વપરાય છે. તેમાંના
થોડાંક ઉદાહરણો.

તત્પુરુષ—મલ્લિશિત, મ્હારૂં લખેલ, જન મિત્ર, પાણીએ ભીંજેલ, જ-
ન્માન્ન, જ-મથી આંધળો. પ્રાગ પ્રિય પ્રાણથી પણ પ્રિય. લાકુગળ, અંધુ-
વર્ગ. લાતૂખૂલ, લાતૂખૂલ ભગીને. રસ્તિદનત, હાથીનોદાંત. પૂરુષાધમ પુરુ-
ષમાં નીચ. નાંતિ દૂર, ધણું દૂર નહિ. કર્મ ધારય--ગુણિજન, ગુણી
માણસ. જુદા નદી નહાની નદી. કા પૂરુષ, અરાગ માણસ. રુષ્ટ પૂરુષ, લષ્ટ
પુષ્ટ શોકાનલ, શોકરૂપ અગ્નિ.

દ્વિગુ-ખંગલામાં તેનો ઝાઝો પ્રચાર નથી. ત્રિગુગૃ તથા લોક. છતૂન્નથ, ચાર રસ્તા મણાઈ, સાત દિવસ આદિ.

બહુ પ્રીતિ, અમદ્ વૃક્તિ, ખરાબ બુદ્ધિવાળો. મહાશય, સારા આશય-વાળો. અનર્થક, અર્થ વિનાનું. શિવ્ર અતિશ્ચ, સ્થિર પ્રતિજ્ઞાવાળો. નિર્ધન, ધન વિનાનો.

૬-૬--ધર્મ્યાધર્મ, ખાપ પૂગા, ગૂઠુ નિશુ, માંઝા મિત્ર, વધુવર, વહુવર શત્રુ મિત્ર, શીટોશ્ચ, ઠંડું ગરમ, શિતાશિત,

અન્યથા ભાવ--ઊંચ કૂલ, તટપાસે, અમ્મુ ગજ. ગંગા પાસે. અતિમિત્ર, નિત્રાપદ, આપત્તિનો અભાવ, ચાવજીવન, જીંદગી સુધી આછોપાન્ત, આદિથી અંત સુધી.

સંસ્કૃતને છોડી ખીજી ભાષાઓના પણ અનેક સમાસ થએલ શબ્દો ખંગલા ભાષામાં વપરાતા જણાય છે. ઉદા૦ દેહવાન દણ્ડ, દીવાનનું દફતર નવાવ મહાન, નવાખનો મહોલો; જમા શરત, જમે ઉધાર; શકાનત નામા, વકીલાત નામું. નાશક, વિના કારણ, વદમેજાજ, ખરાબ મિત્રજી. વે આન્દાજ જેનો અંદાજ (માપ) નહિ, દિન દરિયા, દરિયાના જેવું (ગંભીર) મન જેનું; છત્રાચાર જેની આંખમાં શરમ નહિ, વદમાળ, ખરાબ ચાલનો, નારાજ.

ક્રિયા. (Verb)

(૧) જે પદ દ્વારા કોઈ પણ પ્રકારનું કાર્ય જણાય. તે ક્રિયા. જાણ્યા આવું, વળા, ખેલવું, થના, પકડવું, જણ્યા, થવું આદિ.

(૨) તે ક્રિયા બે પ્રકારની છે. સમાપિકા અને અસમાપિકા.

(ક) અસમાપિકા-જે પ્રયોગ વડે વાક્યનો અર્થ સંપૂર્ણ ન થાય અને ખીજી ક્રિયાની આકાંક્ષા રહે તે અસમાપિકા ક્રિયા (Infinitive verb)

(ખ) સમાપિકા-જે ક્રિયાના પ્રયોગ દ્વારા વાક્ય આકાંક્ષા રહિત થતું હોય તે સમાપિકા ક્રિયા (Finite verb)

અસમાપિકા.

(અર્થ)	(પ્રત્યય)	(ધાતુ)	(પદ)
અનન્તર	ઇચ્છા	કર્રા	કર્રિચ્છા (કરીને)
નિમિત્ત	ઇતે	,,	કર્રિતે (કરવાને)
ભાવ	ઇલે	,,	કર્રિલે, (કરતાં)
	આચ્છ	,,	કર્રાચ્છ (કરવામાં)

‘ઇચ્છા’ પ્રત્યયનાં કેટલાંક ઉદા. ચાઇચ્છા, (ખોલવામાં ચચ્છે) આઈ, કર્રિચ્છા, કર્રોચ્છ કર્રી, ચાઇચ્છા. (ચેચ્છે વા ગિચ્છે) જઈ. ધૂચ્છા (ધૂચ્છે) ધોઈ. ઇચ્છા (ચ્છે) થઈ. શાચ્છા (ચ્છે) હસી.

‘ઇતે’ પ્રત્ય. ઉદા. કર્રિતે, (ખોલવામાં કોર્તે, કોર્તે) કરવા માટે, ચાઇતે (ચેતે) ખાવા માટે, ધૂચ્છે (ધૂતે) ધોવા માટે. ઇચ્છે (ચેતે) થવાને, શાચ્છે. (શાચ્છે) હસવાને માટે ચાઇતે (ચેતે) જવાને માટે.

‘ઇલે’ પ્રત્ય. ઉદા. કર્રિલે, (ખોલવામાં કોર્લે, કોર્લે) કરતાં. ચા-ઇલે, (ચેલે) ખાતાં. ધૂચ્છે, (ધૂલે) ધોતાં. ઇચ્છે (ચેલે) થતાં. શાચ્છે (શાચ્છે) હસતાં, ચાઇલે (ગેલે) જતાં.

અસમાપિકા હોવા સમાપિકા હો, કેટલીક ક્રિયાના કર્મ હોતાં નથી અને કેટલીક ક્રિયાનાં હોયછે. જે સ્થળે વાક્યનો સંપૂર્ણ અર્થ સમજવા માટે ક્રિયાના કર્મ પદની આકાંક્ષા રહે નહિ, તે બધે સ્થળે ક્રિયા અકર્મક; અને જે સ્થળે કર્મ પદની આકાંક્ષા રહે તે સકર્મક. સકર્મક ધાતુઓ- ઉડ્ડા, કૌંપા, ઠના, જાગા, ઘડો, ફલા, વગા, વેડાન, મગા, ત્રાગા, ઇચ્છા, થામા, આમા, ચેલા, ર્ઠા, મગા, શામા, કૌંપા, આદિ. બાકીના ધાતુઓ અકર્મક જાણવા.

સમાપિકા ક્રિયા.

પુરૂષ અને કાળ બેદ દ્વારા સમાપિકા ક્રિયાનાં જુદાં જુદાં રૂપ થાયછે. કર્તાના પુરૂષ દ્વારા ક્રિયાનો પુરૂષ નિર્ણય કરાયછે.

ક્રિયાના સમયને કાળ કહેવામાં આવેછે. તે ત્રણે. વર્તમાન, અતીત, અને ભવિષ્યત્.

બંગલામાં કર્તાના વચન અનુસારે ક્રિયાનો આકાર જુદો થતો નથી. ક્રિયાપદો નિપાતનથી સિદ્ધ થાયછે.

ધાતુ વિભક્તિ.

	ઉત્તમ પુરૂષ	મધ્યમ પુરૂષ	પ્રથમ પુરૂષ	
વર્તમાન કાલ	} <div> હેતેહિ હ </div>	<div> હેતેહ અ </div>	<div> હેતેહે એ </div>	<div> ૧ ૨ </div>
અતીત કાલ (ભૂતકાળ)	} <div> હેનામ હેચાહિ હેચાહિનામ હેતેહિનામ હેતામ </div>	<div> હેને હેચાહ હેચાહિને હેતેહિને હેતે </div>	<div> હેન હેચાહે હેચાહિન હેતેહિન હેત </div>	<div> ૧ ૨ ૩ ૪ ૫ </div>
ભવિષ્યત્ કાલ.	હેવ,	હેવે	હેવે	
અનુગા (હુકમ)	×	●	ઉક,	

સ્થળ વિશેષમાં પ્રત્યય ભેદ.

(ક) અતીત કાળના પ્રથમ પુરૂષના 'હેન' પ્રત્યયના સ્થાનમાં ક્યારે ક્યારે 'હેને' થાયછે. ઉદા. જે'ત આમાય ટોકા દિલે । તહેજોતો મહેને રૂપીઆ આપ્યા.

(ખ) સંબંધાર્થમાં હેતેહે નો હેતેહેન, એ નો એન, હેન નો હેનેન, હેચાહે—હેચાહેન, હેચાહિન—હેચાહિનેન, હેતે હિને—હેતેહિનેન, હેતે-હેતેન, હેવે-હેવેન થાયછે.

(ગ) અનાદર અર્થમાં—હેતેહ અને હેચાહ વિભક્તિ સ્થળે હેતેહિન્ અને હેચાહિન્ થાયછે. હેને, હેચાહિને, હેતેહિને અને હેવે ને સ્થળે અનુક્રમે હેનિ, હેચાહિનિ, હેતેહિનિ, અને હેવિ થાયછે.

(ધ) અનુજ્ઞાના 'ઉ' સ્થળે ક્યારે ૨ 'ઝેન્' અથવા 'જ્' થાયછે. કહીં કહીં વિભક્તિનો લોપ પણ થઈ જાયછે.

સ્વરાન્ત અને હકારાન્ત ધાતુથી દ્વિતીય (૨) વર્તમાન કાળની 'અ' (વિભક્તિ) ને સ્થળે પ્રાયઃ 'ઉ' થાયછે. 'ઉ' થતાં ધાતુના અન્તના હકારનો લોપ થાયછે.

કોઈ કોઈ ધાતુથી અનુજ્ઞા ના 'ઉ' સ્થળે વિકલ્પે 'અ' અને કહીં ૨ વિકલ્પે 'ઝેઉ' થાયછે.

કર્તાના પ્રતિ સન્માન જણાતાં પ્રથમપુરૂષના ક્રિયાપદની અંતમાં 'ન' વા 'અન' જોડાયછે. તેમજ 'શ' અને 'ક' ના સ્થાનમાં 'ન' થાયછે; જેમકે કલ્પ—કલ્પન, કર્ત્રિત—કર્ત્રિતન, રૂપ—રૂપન, રૂડેક—રૂડેન, એ પ્રકારે.

જ્યાં અસાર સુધી કામ સંપૂર્ણ ન થયું હોય, ત્યાં પ્રથમ (૧) વર્તમાનના પ્રલયોનો પ્રયોગ થાયછે. જ્યાં કોઈ પણ ક્રિયા સ્વભાવથી અથવા અરાઅર થતી હોય એમ જણાય ત્યાં દ્વિતીય વર્તમાન કાળના પ્રયોગ થાયછે.

જ્યાં ક્રિયા હાલમાંજ થઈ છે એમ જણાય, ત્યાં પ્રથમ અતીત (ભૂત). કોઈ પણ સમયે ક્રિયા સંપૂર્ણ થઈ હોય પરંતુ તેનું ફળ વર્તમાન હોય, તે ત્યાં દ્વિતીય અતીત. જે કોઈ સમયે ક્રિયા સંપૂર્ણ થઈ હોય, અને તેનું ફળ પણ વર્તમાન ન હોય, ત્યાં તૃતીય અતીતના પ્રલયોનો પ્રયોગ થાયછે.

કોઈ કાર્ય આરંભાયું હતું પરંતુ સમાપ્ત થયું નહિ એ પ્રકારનાં અર્થ જણાતાં ચતુર્થ અતીતના પ્રલયો થાયછે.

પહેલાં સ્વભાવથી અથવા ધણા કાળથી થતું એવા અર્થમાં પંચમ અતીતના પ્રલયો થાય છે.

નિષેધ અર્થ જણાતાં પ્રથમ અને દ્વિતીય વર્તમાનમાં ક્રિયાની સાથે 'ના' નો યોગ કરવો પડેછે. જેમકે રહેજે ના તે થતો નથી. રૂપ ના વા રૂપ (તે) થાય નહિ. રહે ના હું નહિ થાઉં. વા થાઉં નહિ.

પ્રથમ અતીતમાં 'ના' નો યોગ, જેમકે રહેજે ના, ના રહેજે તું થયો નહિ દ્વિતીય અને તૃતીય અતીતમાં 'ના' નો યોગ વર્તિ જે કાર્ય ના રહેજે ના વા ના

હૈયોહિલ । જો તે કાર્ય નથી થઈ (બની) રહ્યું, અથવા નહોતું બન્યું. ચતુર્થ તથા પંચમ અતીતમાં 'ના' નો યોગ—હૈયોહિલામ ના, હૈયોમ ના, નહોતો થતો, ન થતો.

બિવિધ કાળમાં 'ના' નો યોગ હૈયેવ ના થશે નહિ.

અનુગામાં 'ના' નો યોગ ના હૈક, ન થાવ, હૈક ના ન થા.

બીજા સમ્રાજા ધાતુના રૂપ પણ એજ પ્રમાણે સમજવાં.

દ્વિતીય અતીતમાં 'ના હ્ય' ને સ્થાને. ક્યારે ૨ 'નય' અને 'નહ' થાયછે, સંબ્રમાર્થમાં 'નન' અને 'નહન,' થાયછે. 'ના હક' ને સ્થાને ક્યારે ૨ 'નક' અને અનાદરે 'નમ્' થાયછે, 'ના હૈ' સ્થળે ક્યારે ૨ 'નહે' અને 'નહિ' થાયછે.

ધાતુરૂપ.

કરા (કર્) ધાતુ.

ઉત્તમ પુરુષ (બોલવામાં) મધ્યમ પુરુષ (બોલવામાં) પ્રથમ પુરુષ [બોલવામાં]

૧, કરિતેહિ, [કર્તિ] કરિતેહ, [કર્ત્તે] કરિતેહે [કર્ત્તે, કર્ત્તે] (હું) કરી રહ્યોછું, (તું) કરી રહ્યોછે (તે) કરી રહ્યોછે

૨, કરિ હું કરુંછું કર (અના કરિમ્) તું કરેછે કર (સં-કરેન) તે કરેછે

અતીત (બત) કાળ.

૧, કરિલામ [કર્ લામ, કર્લામ] કરિલે [કર્લે] કરિલ [કર્લ]

૨, કરિયાહિ [કરેહિ] કરિયાહે [કરેહ] કરિયાહે [કરેહે]

૩, કરિયા-ન[કરે] હિલામ કરિયા [કરે] હિલે, કરિયા [કરે] હિલ,

૪, કરિતેહિલામ [કર્તેહિ] કરિતેહિલે [કર્તેહિલે] કરિતેહિલ [કર્તેહિલ]

૫, કરિતામ [કર્ તામ] કરિતે [કર્તે] કરિત [કર્ત]

બિવિધત્—કરિવ [કર્ વ] કરિવે, [કર્વે] કરિવે [કર્વે]

અનુગા—x કર, કરિઉ [અના કર, કરિમ્] કરક સં કરે

૧, મહેંવા અમ્હેં કર્યું.	તહેંવા તમે કર્યું.	તહેણેવા તેઓએ કર્યું.
૨, „ કર્યુંછે.	„ કર્યુંછે.	„ કર્યુંછે.
૩, „ કર્યું હતું.	„ કર્યું હતું.	„ કર્યું હતું.
૪, હું કરતો હતો, વા અમ્હેં કરતા હતા	તું કરતો હતો વા. તમે કરતા હતા	તે કરતો હતો. વા તેઓ કરતા હતા
૫, હું વા અમ્હેં કરતોતા, તું વા તમ્હેં કરતો, તા. ને વા તમે કર-તો, તા.		
જાવિ-હું કરીશ, અમ્હેં કરશું.	તું કરીશ, તમ્હેં કરશો.	તે વા તેઓ કરશે.

ધાતુરૂપ.

इष्टया (इ) ययुं.

#वर्तमान.

ઉ પુ૦, બોલચાલમાં,	મધ્યમ-પુ૦ બોલ૦	પ્રથમ પુ૦ બોલચાલમાં
(૧) इहेतेहि (इष्टि)	इहेतेह (इष्ट)	इहेतेह (इष्ट, इष्टन)
થઈ રહ્યોછું	[અનાદરમાં-इहेतेहिम्]	[સંબ્રમમાં--इहेतेहन]
(૨) इहे, थउछुं	इउ (अना० इम्)	इउ (अ० इन, इयन)
	अतीत (भूत) कागः	
(૧) इहेनाम (इनाम)	इहेने (इने)	इहेन (इन, इनेन)
થયો	(अना० इहेनि)	(सं० इहेनेन)
(૨) इहेयाहि (इयेहि)	इहेयाह (इयेह)	इहेयाहे, (इयेहे)
થયોછું	(अना० इहेयाहिम्)	(सं० इहेयाहेन)
(૩) इहेयाहिनाम (इयेहि)	इहेयाहिले [इयेहिल]	इहेयाहिल [इयेहिल]
થયો હતો	[अना० इहेयाहिलि]	(सं० इहेयाहिलेन)
(૪) इहेतेहिलनाम (इतेहि०)	इहेतेहिले (इतेहिले)	इहेतेहिल (इतेहिल)
થતો હતો	(अनादरे इहेतेहिलि)	(सं० इहेतेहिलेन)

જી અહીં કેવળ સ્થાનાભાવને ક્ષીણે ઉત્તમ પુરૂષનાં રૂપોનાજ અર્થે
આપેલ છે. તેવીજ રીતે મધ્યમ તથા પ્રથમ પુરૂષનાં પણ સમગ્ર લેવાં.

(૫) હૈતામ (હતામ)
થતા

હૈતે (હતે)
(અનાં હૈતેસ)
ભવિષ્યત્ કાળ.

હૈત (હ'તે, હ'તેન)
(સં. હૈતેન)

હૈવ (હવ)
થથ્થ

હૈવે (હવે)
(અનાં હૈવિ)

હૈવે (હવે, હવેન)
(સં. હૈવેન)

અનુજ્ઞા.

× હૌ (આગ્રહમાં—હૈહૌ) (આં હ'યો) હૌક (હ'ક)

× હૌ થાવ (અનાં હૈસ, હ) થ.વ સં. હૌન,

યાગ્યા (યા) દેગ્યા (દા) શોગ્યા (શો) આસા (આસ્) થાકા (થાક્)
વલા (વલ્) કહ, શોના (શુન્) ઠાહ્, અને વહ ધાતુનાં રૂપ.

વર્તમાન.

ઉત્તમ પુ.,

મધ્યમ પુ. અનાં, પ્રથમ પુ. સં., બોલચાલમાં

૧, યાઈતેહિ,

યાઈતે-હ [હિસ્] યાઈતે-હે; [ન] યાછિ, યાછ, યાછે.

૨, યાઈ,

યાઠ [યાસ્] યાઠ [યાન]

૧, દિતેહિ,

દિતેહ દિતેહે દિછિ, દિછ, દિછે.

૨, દેઈ, દિઈ, દિ. દાઠ, દેઠ, [દિસ્]. દેય, [દેન]

૧, શુઈતેહિ

શુઈતેહ શુઈતેહે શુ-તે હિ (છિ) છ,છે.

૨, શુઈ

શોઠ, [શુસ્] શોય [શો'ન]

૧, આસિતેહિ

આસિતેહ આસિતેહે આસ્'-તિ, ઠ, ઠે,

૨, આસિ

એસ [આસિસ્] આસે, [આસેન]

૧, આહિ

આહ [આહિસ્] આહે (આહેન)

૧, થાકિતેહિ

થાકિતે-હ[હિસ્]થાકિતે-હિ[હેન] થાક્'હિ, હ, હે,

૨, થાકિ,

થાક્, [થાકિસ] થાકે [થાકેન]

૧, વલિતેહિ

વલિતેહ વલિતેહે વલ્-તેહિ, હ, હે,

૨, વલિ

વલ વલે

૧, કહિતેહિ

કહિતેહ કહિતેહે કહ-હિ હ, હે,

૨, કહિ	કહ, [ક, કસ્]	કહે [કહેન]	કહૈ; કઠ; કય; કન,
૧, સુનિતેહિ	સુનિતેહ	સુનિતેહે,	સુનતેહિ, હ, છે,
૨, સુનિ	શોન્ સુન,	શોને, સુને	
૧, ટાહિતોહ	ટાહિતેહ	ટાહિતેહે	ટાઈ-તેહિ, હ, છે,
૨, ટાઈ, ટાહિ, ટાઠ [ટાહિસ્, સ]	ટાહે, ટાય [ટાઈ'હેન, ન]		
૧, વહિતેહિ,	વહિતેહ	વહિતેહે	વહૈતેહિ, હ, છે,
૨, વહિ, વહૈ,	વહ. વઠ, [વ-હિસ્, સ]	વહે, વય [વહેન, વ'ન્]	

૧ (હ) જ ઉં છું	(વ) જ ય ણ	(વે) જ ય ણ
૨ જ ઉં	જ	જ
૧ દ ઉં છું	દ ઉં	દ ઉં
૨ દ ઉં	દ	દ
૧ આ વું છું	આ વે ણ	આ વે ણ
૨ આ વું	આ વે	આ વે
૧ છું	છ	છ
૧ ર હું છું	ર હે ણ	ર હે ણ
૨ ર હું	ર હે	ર હે
૧ બો હું છું	બો લે ણ	બો લે ણ
૨ બો હું	બો લે	બો લે
૧ ક હું છું	ક હે ણ	ક હે ણ
૨ ક હું	ક હે	ક હે.
૧ સાંભળું છું	સાંભળે ણ	સાંભળે ણ.
૨ સાંભળું	સાંભળે	સાંભળે
૧ હું ચાહું છું	ચાહે ણ.	ચાહે ણ.
૨ ચાહું	ચાહે	ચાહે.
૧ વ હું છું	વ હે ણ	વ હે ણ
૨ વ હું	વ હે	વ હે

અતીત (ભૂત) કાળ.

- ઉત્તમ પુરૂષ, મધ્યમ પુરૂષ, (અનાં) પ્રથમ પુરૂષ (સં.) બોલચાલમાં
- ૧ ચાઈનામ ચાઈ-ને (નિ) ચાઈ-ન (નેન) x
 ગેનામ ગે-ને (નિ) ગે-ન (નેન) x
 હું ગયો. તું ગયો. તે ગયો.
 - ૨ ગિચાઈ ગિચા-છ (હિસ) ગિચા-છે (હેન) ગે-છિ, છ, છે (હેન).
 હું ગયોછું તું ગયોછે તે ગયોછે.
 - ૩ ચાઈચાઈનામ, ચાઈચા-હિને (હિનિ) ચાઈચા-હિન (હિનેન) x
 ગિચાઈનામ, ગિચા-હિને (હિનિ) ગિચા-હિનેન (ચેહિં) ગે(ગિચે)-
 હું ગયો હતો તું ગયો હતો તે ગયો હતો [હિનામ, હિને, હિન.
 - ૪ ચાઈતેહિનામ, ચાઈતે-હિને (હિનિ) ચાઈતે-હિન. (હિનેન) ચેતે-હિ-
 હું જતો હતો તું જતો હતો, તે જતો હતો [નામ આદિ
 - ૫ ચાઈતામ ચાઈ-તે (તિસ) ચાઈ-ત(તેન). ચેતામ, ચેતે, ચેત
 હું જતો તું જતો તે જતો.
 - ૧ દિનામ દિને (દિનિ) દિન (દિનેન). દિનામ, દિને, દિન
 મહેં દીધું (આપ્યું) તહેં દીધું તહેલું દીધું
 - ૨ દિચાઈ મહેં દીધું ત દિચાઈ તહેં દીધું ત દિચાઈ તેલું દીધું ત. દિહિ, દેહ, દિહે.
 - ૩ દિચાઈનામ દીધું હતું દિચાઈને. તહેં દીધું હતું. દિચાઈન, દીધું હતું. દિચે
 - ૪ દિતેહિનામ હું દેતો હતો, દિતેહિને, દેતો હતો દિતેહિન, તે દેતો હતો [હિ. ધ
 - ૫ દિતામ, હું દેતો દિતે, તું દેતો દિત, તે દેતો
 - ૧ જાઈનામ જાઈને (જાનિ) જાઈ-ન (નેન) જાનામ, ને ન
 હું સુયો તું સુયો તે સુયો
 - ૨ જાઈચાઈ હું સુયોછું જાઈચાઈ, તું સુયોછે જાઈચાઈ તે સુયોછે. જાચેહિ, હ, છે
 - ૩ જાઈચાઈનામ, જાઈચાઈને, જાઈચાઈન. જાચે-હિનામ, હિને, હિન
 હું સુયો હતો, તું સુયો હતો તે સુયો હતો
 - ૪ જાઈતેહિનામ, જાઈતેહિને, જાઈતેહિન, જા-હિનામ હિને, હિન.

હું સુતો (હ)તો, તું સુતો (હ) તો, તે સુતો (હ) તો

- ૫ સુઈતમ હું સુવત, સુઈતે, તું સુવત, સુઈત, તે સુવત, સુ-તમ, તે, ત.
 ૧ આસિનામ, આવ્યો, આસિને, આવ્યો, આસિન, આવ્યો, એ-નામ, ને, ન
 ૨ આસિયાહિઆવ્યોહું, આસિયાહ, આવ્યોછે આસિયાહે, આવ્યોછે, એસેહિ,
 ૩ આસિયાહિનામ, આસિયા હિને, આસિયાહિને, એસે હિનામ, હિને, હિન
 હું આવ્યો હતો, તું આવ્યો હતો, તે આવ્યો હતો,
 ૪ આસિતેહિનામ આસિતેહિને આસિતેહિને, આસૂતે હિં ધં.
 હું આવતો હતો, તું આવતો હતો, તે આવતો હતો
 ૫ આસિતમ, આવતો આસિતે, આવતો આસૂત, આવતો, આસૂતમ, ધં
 ૧ હિનામ હતો હિને (હિનિ) હતો હિન (હિનેન) હતો.
 ‘આહ’ ધાતુનાં શ્રીઙ્ગં રૂપો થતાં નથી.
 ૧ થાકિનામ, થાકિ-ને, (નિ) થાકિ-ન (નેન) થાક્નામ ધં
 રહ્યો. રહ્યો રહ્યો
 ૨ થાકિયાહિ, રહ્યોહું થાકિયાહ, રહ્યોછે. થાકિયાહે, રહ્યોછે. થાક્યહ.
 ૫ થાકિતમ, રહેતો થાકિતે, રહેત, થાકિત, રહેત, થાક્-તમ, તે, ત,
 નીલ તથા ચોથા ભૂતકાળનાં રૂપો વપરાતાં નથી.

-
- ૧ બલિનામ હું બોલ્યો, બલિનેન તું બોલ્યો, બલિન તે બોલ્યો, બલ્લામ. ધં
 ૨ બલિયાહિ, બોલ્યોહું બલિયાહ, બોલ્યોછે. બલિયાહે, બોલ્યોછે. બલ્હિ ધં
 ૩ બલ્લિયાહિનામ બલિયાહિને બલિયાહિને, બલે-હિન, હિને, ધં
 હું બોલ્યો હતો તું બોલ્યો હતો તે બોલ્યો હતો
 ૪ બલિતેહિનામ બલિતેહિને, બલિતેહિને, બલ્તેહિનામ, ધં
 હું બોલતો હતો તું બોલતો હતો તે બોલતો હતો
 ૫ બલિતમ હું બોલત. બલિતે તું બોલત, બલિત, તે બોલત, બલ્તમ, ધં
 ભૂત, ભવિષ્યત તથા અનુગામાં ‘કહ’ ધાતુનાં ૫૬ પ્રાયઃ વપરાતાં નથી,
 તેને સ્થાને ‘બલ’ (બોલ) ધાતુનાં ૫૬ વપરાયછે.

- ૧ શુનિલામ, શુનિલે, શુનિલ, શુનલામ, ધ૦
 મહે સાંભળ્યું તહે સાંભળ્યું તહેણે સાંભળ્યું
- ૨ શુનિયાહિ શુનિયાહ શુનિયાહે, શુને-હિ, હ, હે
 મહે સાંભળ્યું છે તહે સાંભળ્યું છે. તહેણે સાંભળ્યું છે.
- ૩ શુનિયાહિલામ શુનિયાહિલે શુનિયાહિલ, શુને-હિલામ, ધ,
 મહે સાંભળ્યું હતું તહે સાંભળ્યું હતું તહેણે સાંભળ્યું હતું
- ૪ શુનિતેહિલામ શુનિતેહિલે શુનિતેહિલ, શુનતે-હિલામ, ધ૦
 હું સાંભળતો હતો તું સાંભળતો હતો તે સાંભળતો હતો
- ૫ શુનતામ હું સાંભળત શુનતે, તું સાંભળત શુનત, તે સાંભળત. શુનતામ, તે, ત,
 ૧ કહિલામ મહે કહ્યું કહિલે તહે કહ્યું, કહિલ, તહેણે કહ્યું, કહે-લામ, લે, લ
 ૨ કહિયાહિ, કહ્યું છે. કહિયાહ, કહ્યું છે. કહિયાહે. કહ્યું છે. કહેયાહિ ધ૦
 ૩ કહિયાહિલામ, કહિયાહિલે, કહિયાહિલ, કહે-યાહિલામ, ધ૦
 મહે કહ્યું હતું તહે કહ્યું હતું તહેણે કહ્યું હતું
- ૪ કહિતેહિલામ, કહિતેહિલે. કહિતેહિલ, કહેતે હિલામ. ધ૦
 હું કહેતો હતો તું કહેતો હતો તે કહેતો હતો
- ૫ કહિતામ, હું કહત, કહિતે, તું કહેત કહિત, તે કહેત. કહેતામ, તે, ત
 'ઠાહ' ધાતુનાં તથા 'વહ' ધાતુનાં અતીત તથા ભવિષ્યત્ કાળનાં પદોનો
 પ્રાયઃ પ્રચાર નથી.

ભવિષ્યત્ કાળ.

- યાઈવ હું જઈશ યાઈવે, તું જઈશ, યાઈવે, તેજશે, યા'વ, વે, વે,
 દિવ, હું દઈશ દિવે, તું દઈશ દિવે, તે દશે
- શૂઈવ, હું સૂઈશ શૂઈવે, તું સૂઈશ શૂઈવે, તે સૂશે. શૂ'વ, વે, વે
 આસિવ, હું આવીશ, આસિવે, તું આવીશ, આસિવે, આવશે, આસ-વ, વે, વે,
 થાકિવ હું રહીશ, થાકિવે, તું રહીશ, થાકિવે, તે રહેશે, થાક-વ, વે, વે
 વલિવ, હું બોલીશ, વલિવે, તું બોલીશ, વલિવે, બોલશે, વલ-વ, વે, વે
 શનિવ, હું સાંભળીશ, શનિવે, તું સાંભળીશ, શનિવે, તે સાંભળશે, શૂન-વ, વે, વે

અનુજ્ઞા (પરવાનગી).

ઉત્તમ પુ.	મધ્યમ પુ.	(અના.)	પ્રથમ પુ.	(સંબ્ર.)	બોલચાલમાં
+	યાઉ, યાઈઉ, (યા, યાન્)	જા, જા-જે, યાઉ-ક (ન), જાપ યા, યા-ક, (ન)			
+	દાઉ, દેઉ, દિઉ, (દે, દિન્)	દે, દેજે, દિઉક, દિ-ક (ન) દે, દે,			
+	શોઉ, શૂઈઉ, (શો, શૂન્)	સુ, સુજે. શૂક (શૂન્) સુવે, શો, શૂચો,			
+	આમિઉ, એમ, (આ-મિન્, ય)	આવજે, આપ્, આસૂક (આસૂન્) આવે.			
+	થાક, થા-કિઉ થેકોન્ [થાક]	રહે, રહેજે. થાકૂક, (ન) રહે			
+	વલ, વલિઉ, (વલ્, વલિન્)	બોલ, બોલજે વલૂક (વલૂન) વલો, બોલે			
+	શોમ, શૂનિઉ, (શોન્, શૂનિન્)	શૂનૂક, [શૂનૂન] શૂનો,			
+	સાંભળા, સાંભળજે.	સાંભળે.			
+	ઠાઉ, ઠાહિઉ, માગ, માગજે, ઠાઉક,	ઠાહક માગે, ઠા, ઠાન્; ઠા-ક, ન,			
+	વહ, વઉ, વહિઉ, [વ, વ'જ, વહિન્]	વહક, વઉક,			
+	વહ, વહે, વહજે	વહે,			

પ્રેરક ક્રિયા.

પ્રેરણા અર્થ જણાતાં ધાતુથી 'આ' પ્રસય થાયછે. 'આ' પ્રસયાન્ત ધાતુથી જે ક્રિયા થાય તે પ્રેરક ક્રિયા; 'આ' પ્રસય થતાં ધાતુનો આકાર બદલાઈ જાયછે. જેમકે—

કર્ + આ = કરા ।

વર્તમાન.

ઉત્તમ પુરૂષ

મધ્યમ પુરૂષ.

પ્રથમ પુરૂષ.

૧ કરાઈતેહિ. કરાવુંહું.

કરાઈતેહ કરાવેછે.

કરાઈતેહ. કરાવેછે.

૨ કરાઈ, કરાવું

કરાઉ, કરાવે,

કરાય, કરાવે.

ભૂતકાળ.

૧ કરાઈલામ કરાવ્યું	કરાઈલે, કરાવ્યું.	કરાઈલે, કરાવ્યું.
૨ કરાઈયાહિ કરાવ્યું છે.	કરાઈયાહ કરાવ્યું છે.	કરાઈયાહે કરાવ્યું
૩ કરાઈયાહિલામ	કરાઈયાહિલે,	કરાઈયાહિલ.
કરાવ્યું હતું	કરાવ્યું હતું	કરાવ્યું હતું
૪ કરાઈતેહિલામ.	કરાઈતેહિલે	કરાઈતેહિલ.
કરાવતો હતો	કરાવતો હતો	કરાવતો હતો
૫ કરાઈત, કરાવતો	કરાઈતે, કરાવતો	કરાઈત કરાવતો
૬ અવિં કરાઈવ, કરાવીશ	કરાઈવે, કરાવીશ,	કરાઈવે. કરાવશે.
અનું +	કરાઈવ કરાવ	કરાઉ-ક[ન] કરાવે

ઉપર પ્રમાણે દરેક ધાતુઓનાં રૂપો સમજવાં.

જે જે ધાતુઓના રૂપોમાં વિશેષ ફેર પડે છે. તેનાં ઉત્તમ પુરૂષનાં રૂપો નીચે આપવામાં આવે છે; તે પ્રમાણે ત્રણે પુરૂષનાં તથા ત્રણે કાળના પ્રત્યયો લગાવી રૂપો બનાવી લેવાં.

ધૃ [ધીવું] ધાતુનું ધોચાઈતેહિ, ધોવરાવું છું. શૂ [સુવું] શોચાઈ-તેહિ સુવરાવું છું. વહ [વહેવું] વહાઈતેહિ તથા વહ્યાઈતેહિ, વહાવું છું, વહેવરાવું છું, એ બન્ને થાય છે. શિષ, [શિખવું] શિષા-ઈતેહિ તથા શેષાઈતેહિ શિષાવું છું, શિષ્યાવું છું. નિષ [લખવું] ડેલિષાઈ-તેહિ તથા લેષાઈતેહિ, લખાવું છું, લખાવરાવું છું.

‘ચા’ ધાતુનો ક્યારે ક્યારે ‘હણ્’ અર્થ થઈ જાય છે. જેમકે એમન લોક દેશાં યાય (જાય). આવા માણસો દેખાય છે.

જ્યાં એક ક્રિયાની સાથે મધ્યમ પુરૂષ અને પ્રથમ પુરૂષના કર્તાનો સંબંધ હોય ત્યાં ક્રિયા ઉત્તમ પુરૂષની આવે છે. પ્રથમ અને મધ્યમ પુરૂષના કર્તાની સાથે સંબંધ થતાં મધ્યમ પુરૂષની ક્રિયા આવે છે. જેમકે-સે, આમિ ઓ તૂમિ જાગ્ર થાઈવ, તે હું અને તું સાથે જશું; તૂમિ ઓ સે જાગ્ર થાઉ. તું અને તે સાથે જાય.

ક્યાંહી ક્યાંહી ભૂતકાળમાં પણ વર્તમાન કાળના પદો વપરાયછે. જેમકે. રામચંદ્ર વને ગમન કરેન દેશિણ લક્ષ્મણૌ તાંશાદેવ મજ્જે ઠનિલેન । રામચંદ્ર વનમાં જાયછે (એ) જોઈ લક્ષ્મણ પણ તેમની સાથે ચાલ્યા, એમન સુન્દર પાશી કથનૌ દેશિ નાઈ । આવું સુંદર પક્ષી ક્યાંહી પણ જોયું નહિ. તિન કથનૌ આમાર કથા સુનેન ના । તેઓ ક્યારે પણ મ્હારી વાત સાં-ભળતા નથી.

જે ક્રિયા હમણાજ પૂર્ણ થઈ વા થશે, તેમાં ક્યારે ૨ ભૂત અને ભવિષ્ય કાળને બદલે વર્તમાન કાળનો પ્રયોગ થાયછે. જેમકે. તિન એ મારૂ કલિ-કાતાય ચાઈતેહન (ગેલેન) તેઓ પહેલીવાર કલકતામાં જાયછે. (ગયાછે) તૂમિ કવે ચાઈતેહ (જાઈવે) તું ક્યારે જવાનોછું (જઈશ).

ક્યારે ૨ વર્તમાન અને ભવિષ્યત્ કાળને બદલે દ્વિતીય ભૂતની ક્રિયા વપરાયછે. જેમકે જૂનાર મરિયા ગેલામ (ચાઈતેહ) ભુખે મરી ગયો (જઈછું) ચંચન પનાઈચાહે તથન આર સે ટોકા દિયાહે (દિવે) જ્યારે (તે) ભાગી ગયોછે. ત્યારે હવે તે રૂપીઆ દઇ રહ્યો (આપશે).

ઉપદેશ, આગ્રહ આદિ જણાતાં ભવિષ્યત્ કાળની ક્રિયા વપરાયછે. જેમકે આજ આમાદેર વાઙિતે આશર કરિવેન । આજ મ્હારે ઘરે ભોજન કરજો (કરજો). કથનઈ મિશ્યા કથા કહિજ ના । ક્યારે પણ જુલું બોલતો (બોલીશ) નહિ.

નામધાતુ.

નામથી ‘ક’ પ્રત્યય લાવી નામ ધાતુ બનાવાયછે. [ક પ્રત્યયનો લોપ થઈ જાયછે] નામ ધાતુથી વિભક્તિ લાવતાં ક્રિયા થઈ જાયછે; જેમકે— ગર્જન કરિન, ગર્જનાકરી એ અર્થમાં ‘ગર્જન’ શબ્દથી ‘ક’ પ્રત્યય લાવતાં ગર્જન એ ધાતુ થયો. તેવા પ્રકારના ધાતુઓ નામ ધાતુ કહેવાયછે, તેથી વિભક્તિ લાવતાં ‘ગર્જન’, ગર્જનામ (તે) ગળ્યો, (હું) ગળ્યો, એ પ્રમાણે મૂળ ધાતુની જેમ રૂપો બનાવાયછે. એવી રીતે શ્વનિ કરિન, શ્વનિન, પ્વનિ કરી; વાહિરિન બાહર થયો, ઈલાદિ.

કેટલાકે અનુકાર અવ્યયે। પણ નામધાતુ બની શકેછે. પરંતુ તેથી 'ક' પ્રત્યય લાવતાં 'આ' આકારનો આગમ કરવો પડેછે. જેમકે. ઠડ્ ઠડ્ X ક્ = આ = ઠડ્ ઠડાં. તેથી ધાતુ વિભક્તિ લાવતાં ઠડ્ ઠડાંએન, ચડ્ ચડાં ધ્વનિ કરી.

અસમાપિકા ક્રિયા.

(૧) ધાતુથી જુદા જુદા અર્થમાં, 'હેત', હેને, અને હેણ વિભક્તિ જોડતાં અસમાપિકા ક્રિયા થાયછે. કાલ, પુરૂષ તથા વયન બેદે અસમાપિકા ક્રિયાનાં રૂપાંતર થતાં નથી.

(ક) નિમિત્ત, ક્રમ, સામર્થ્ય, વિધિ અને પ્રયોજન અર્થમાં અને ધાત્વ-અર્થમાં 'હેત' વિભક્તિ થાયછે. જેમકે—ભરત રામકે ફિરાઈણા આનિતે ઠનિલેન । ભરત રામને પાછા લાવવા (વાળવા) માટે ચાલ્યા. દસ્યુજન દેશ જૂઠિતે નાગિન । ચોરો દેશ લુટવાં લાગ્યા. આમિ કરિતે પારિ । હું કરી ચકું; એઈ રૂપ કાજ કરિતે હય । આવાં કામ કરવાં પડેછે. ઠસ્યમેન નિ-થિતે પડિતે વેશ દક્ષ. ચંદ્રસેન ભણુવા મણુવામાં ધણો કુશળ (છે). આજિ મકાલે ઠાંશકે આમિતે દેશિનામ । આજ પ્રભાતે તેને આવતાં જોયો.

(ખ) જ્યાં કોઈ પણ ક્રિયા થયા બાદ પાછળના કાળમાં બીજી કોઈ એક ક્રિયા થાય; અથવા, કોઈ પણ ક્રિયા પાછળથી થનાર ક્રિયાનું કારણ હોય, ત્યાં ધાતુથી 'હેને' વિભક્તિ થાયછે. જેમકે ઠાકા પાંહેને ઠિનિ મવ કરિલેન । રૂપીઆ પામતાં (મળ્યાં બાદ) તે બધું કરશે.

(ગ) અનન્તર (બાદ) અર્થમાં ધાતુથી હેણ વિભક્તિ થાયછે. જેમકે. જન જાન કરિચ્છ ઠન । પાણી પી ચાલો.

હેતુ અર્થમાં પણ 'હેણ' વિભક્તિ થાયછે જેમકે—જન આર વોન્નાઈસે ગિણા ફલ નાઈ । અત્યારે હવે મુંબઈમાં જમને (મુંબઈ જવાથી) ફળ નથી. અનેક દૂર આગિણા પડિલામ । ધણે દૂર આવી ચઢ્યો (ગયો).

એવીરીતે વનિઠ, બોલવા માટે, જૂઠિત. લુટવા માટે, શૂંદેત, ધોવ, માટે. ગાગિણા, ક્રોધ કરીને; માગિણા, મારીને; દિણા, દધને; ગિણા જમને;

પંડિત, પડીને, વા બણીને; પાંચેલ, મળતાં; ઉઠિલ, ઉઠતાં; કરિલ, કરતાં; નિશિલ શિખતાં; આમિલ, આવતાં.

કૃત પ્રત્યય.

ધાતુથી જુદા જુદા અર્થમાં કેટલાક પ્રત્યયો આવેછે. તેનું નામ કૃત પ્રત્યય, છે; કૃત પ્રત્યયાંત શબ્દ તે કૃદન્ત શબ્દ, તેથી શબ્દ વિભક્તિ લાવતાં જે પદ થાય તે પદનું નામ કૃદન્ત પદ. કેટલાક કૃદન્ત પદો વિશેષ્ય અને કેટલાક વિશેષણ હોયછે.

વાચ્ય.

બંગલા ભાષામાં મુખ્ય રૂપે વાચ્ય ત્રણ છે. કર્તૃ વાચ્ય, કર્મ વાચ્ય, અને ભાવ વાચ્ય. એ દરેકમાં કૃત પ્રત્યયો થાયછે. કરણ તથા અધિકરણ વાચ્યના પ્રત્યય દ્વારા બનેલ પદો ઘણા થોડાજ છે. તે બન્નેને મેળવતાં વાચ્ય સંખ્યા પાંચ થાય છે.

જ્યાં જે કારકનો અર્થ મુખ્ય રૂપે કહેવાય (બોલાય), ત્યાં તેજ કારક વાચ્ય કહેવાયછે.

જે પ્રત્યયથી જે કારક રૂપ અર્થ કહેવાય તે અર્થ તે પ્રત્યયનો વાચ્ય થાય છે.

ઉદા. જે ત્રોષ = [મે] ત્રોષુનિ, રાંધનારી; અહીં આ 'ત્રોષ રાંધ' ધાતુ થી રાંધનારનું જ્ઞાન કરાવવા કર્તૃ વાચ્યમાં 'નિ' પ્રત્યય થયોછે. ચાકાકે જ્ઞાનાન ચાક્ર જેને બળાય = [તે] જ્ઞાનાનિ, લાકડાં, કાયલા આદિ બાળવાના કામમાં આવતા પદાર્થો, અહીં આ 'જ્ઞાના' ધાતુથી કર્મ વાચ્યમાં 'નિ' પ્રત્યય થયો છે. ચાક દિશા પાત્ર રહણ ચાક્ર, જેના પડે પાર અર્ધ શકાય [કામનો

અંત લાવી શકાય] = તે ખોરાંનિ [ખયજા] અહીં કરણ વાચ્યમાં 'ખોરાં' ધાતુથી 'નિ' પ્રત્યય થયો છે. જોત્ર વહે જાણતે, જોર વહાય જેમાં = તે જોત્ર વશ [ગાડિ] જોર વહનારી [ગાડી], અહીંઆ 'વશ' ધાતુથી અધિકરણ વાચ્યમાં 'આ' પ્રત્યય થયો છે, ધાતુ 'કર્' આ [પ્રત્યય] = કરા અહીં ધાતુનો અર્થ જણાતાં જોવ વાચ્યમાં 'આ' પ્રત્યય થયો છે.

કર્તૃ વાચ્ય, કર્મ વાચ્ય, કરણ વાચ્ય, અધિકરણ વાચ્ય અને જોવ વાચ્યમાં કેટલાક ધાતુથી 'આ' પ્રત્યય થાય છે. જે પકડે તે ધરા (ધર + આ) જેમકે જેલે ધરા, જે નહાના છોકરાઓને પકડી [ચોરી] જાય. જે રાંધે તે રોંધા, [રોંધ + આ] રાંધનાર, જેમકે—જોત્ર રોંધા [લાક્ષણ] જોત્ર રાંધનાર પ્રાણજી. જે કાપે તે 'કાઠો' જેમકે જોત્ર કાઠો જોત્ર, ગળું કાપનાર માણસ; જેને તોળી રખાય તે 'તોળા' જેમકે તોળા કાપડ, તોળેલ વસ્ત્ર. જેવડે પકડાય, તે 'ધરા' જેમકે 'ખાચી-ધરા' જોત્ર પકડી પકડવાની જાળ; વહાય જેમાં તે 'વશ' જેમકે જેટ વશ ગાડિ ઇંટ વહનાર ગાડી. જોવ વાચ્યમાં દેશ + આ = દેશ જે દેખાય જી = આ = જોણ જે સુવાય [પથરી].

કર્તૃ વાચ્ય, કર્મ વાચ્ય, કરણ વાચ્ય, અને જોવ વાચ્યમાં કેટલાક ધાતુથી ક્યાંહી નિ, ક્યાંહી અનિ, ક્યાંહી ઉનિ, તથા ક્યાંહી અનિ અને ઉનિ બન્ને પ્રત્યયો થાય છે. જેમકે (કર્તૃ વાચ્યમાં) જોડ + નિ વા અનિ, જોડનિ વા જોડાનિ, જે (અ) ગાળો જોડે; વેડા + નિ = વેડાનિ, જે રખડાય કરે, જોડા = અનિ-વા ઉનિ = જોડાનિ વા જોડાનિ, જે અ રાંધતી હોય તે, (કર્મ વાચ્યમાં) જોડા + નિ = જોડાનિ, જે જાળાય તે (લાકડાં આદિ) (કરણ વાચ્યમાં) કર + અનિ = કરનિ, જે વડે કરાય (કતરાય) તે દાતરડી-નિડ = અનિ = નિડાનિ, જે જોડ વડે, જોડા આદિ કપાય, જોડા + નિ = જોડાનિ, જેનાવડે જાળાય, [જાળાય, ધણાય] તે જાળણી અથવા તેના જેવું જાળું કાઢી પાત્ર; [જોવ વાચ્યમાં] જો + નિ, જો + નિ = જે જો હાંડતી હોય; પુલિંગમાં જે રથાને 'જો' કરવો જેમકે—જોના, જે હાંડતો હોય.

કર્તૃ વાચ્યમાં ક્રાઈક્રાઈ ધાતુથી ઉત્તે, હેત્ર, અસ્તુજ, અને આઈ પ્રત્યય થાયછે. જેમકે—છનધાતુથી + ઉત્તે = છનૂત્તે, આલેતે, ડાઉ + ઉત્તે = ડાઉત્તે, બાગેતે. છન = હેત્ર = છનિત્ર, આલે. એવીરીતે કહિત્રે વા કહેા ગાશિત્રે વા ગાશિત્રે ગાવ. ઘૂમ = અસ્તુ = ઘૂમસ્તુ જે ઉત્તે હોય, એવીરીતે ક્ષનસ્તુ જે બળ-તેા હોય, ક્ષીરન્ત જે જીવતેા હોય, ક્ષાન્ત + ક્ષાન્ત જે ખુબ પાકેલ હોય કેટલાક ધાતુઓથી કર્મવાચ્ય તથા ભાવ વાચ્યમાં 'ના' પ્રત્યય થાયછે. જેમકે. વાજ [ધાતુ] + ના [પ્રત્ય] = વાજના, જે [ને] બળવાય [વાધ], સ્વેન + ના = સ્વેનના, રમકડાં, માંડના, માગણુ.

કેટલાક ધાતુઓથી ભાવ વાચ્યમાં 'અન' પ્રત્યય થાયછે. જેમકે મિલ = અન = મિલન, ભેટ (મેળાપ); એવી રીતે દેશન, દેખવું (દર્શન), વલન, બોલવું (બોલચાલ)

કેટલાક ધાતુથી ભાવ વાચ્યમાં તથા ક્રયાંહિર કર્મવાચ્યમાં 'આઈ' પ્રત્યય થાયછે. રાંધાઈ, રંધાઈ જોદાઈ, બોદાઈ, ડાનાઈ ઢળાઈ. વાંધાઈ, બંધાઈ.

કેટલાક ધાતુથી કર્તૃ વાચ્યમાં 'અ' પ્રત્યય થાયછે, અને પ્રત્યયાન્ત પદનો દ્વિત્વ થત જાયછે. જેમકે કાંદ કાંદ રો રો; કાટે કાટે, કાટ કાટ, (કાપકાપ).

કર્મ વાચ્યમાં 'જા' ધાતુથી 'વાજ' અને 'વિ' પ્રત્યય થાયછે. જેમકે— જાજાજ, જાવિ, ખાવાની ચીજ.

કર્તૃ વાચ્યમાં અને ભાવ વાચ્યમાં 'ઉ' પ્રત્યય થાયછે. જેમકે પડ + ઉ = પડેા, બહુનાર; જા + ઉ = જોડેા, આડિકણુ. જડાઉચડાવ; ઉતરાઉ ઉતરાવ; ઘેરાઉ ઘેરાવ.

સંસ્કૃત 'જ્ઞા, જ્ઞ' અને વિ ઉપસર્ગ પૂર્વક 'જ્ઞ' ધાતુથી બંગલા ભાષામાં 'જ' પ્રત્યય થાયછે. જેમકે જ્ઞાત, માણમ; જ્ઞત, સાંભળેલ; વિજ્ઞત, ભૂલેલ.

પ્રયોજક [પ્રેરક] ક્રિયાનો ધાતુ અને નામ ધાતુથી કર્મ વાચ્ય, કરણ વાચ્ય અને ભાવ વાચ્યમાં 'ન' પ્રત્યય થાયછે, જેમકે (કર્મ વાચ્યમાં) નૂકાન [ટાંકા] છૂપાવેલ રૂપીયા; [કરણ વાં] માત્રગ [વાં] મારનાર [મારી નાખે-

તેવું] બાણ. [ભાવ વાચ્યમાં] રાંધન, રંધાવવું કરાવન, કરાવવું. વદનાન બદલાવવું.

કેટલાક ધાતુથી કર્તૃ વાચ્ય, કર્મ વાચ્ય અને ભાવ વાચ્યમાં જ્યાં યોગ્ય લાગે ત્યાં 'ત' પ્રત્ય થાયછે [કર્તૃ૦] જાગ + ત, =જાગત જાગતો. ચિન્ત + ત = ચિન્તત, વિચારતો; [કર્મ૦] માન + ત = માનત વા માનિત માનતો, અજાન + ત = જાનત [અભણ્યો] ઠલિત; પ્રચલિત, (ભાવ વાચ્યમાં) નિશ્ચ = ત = નિશ્ચિત લખેલ.

કર્તૃ વાચ્ય, ભાવ વાચ્યમાં કેટલાક ધાતુથી 'ત' અને 'તિ' થાયછે. ફેર-જા, [છાક] વળતી [ટપાલ]; વાઢિતિ [ઠોકા] વધતા [રૂપીઆ];

તદ્વિત પ્રત્યય.

તદ્વિત પ્રત્યયો થઈ શબ્દોનાં જુદાં જુદાં પ્રકારના રૂપો થઈ જાયછે. તદ્વિત પ્રત્યયાન્ત શબ્દો નિપાતનથી સિદ્ધ થાયછે; તેથી વિભક્તિઓ પણ લાખી શકાયછે.

તદ્વિત પ્રત્યય દ્વારા બનેલ પદો કેટલાક વિશેષ્ય અને કેટલાક વિશેષણ હોયછે. એ બધાં તદ્વિત પ્રત્યય દ્વારા બનેલ પદો બીજા તદ્વિત પ્રત્યયોના યોગમાં અનુક્રમે વિશેષણ અને વિશેષ્ય થઈ શકેછે.

વિશેષ્ય જેમકે—વાવુ ગૌરિ, કેર્રાગૌ ગૌરિ, માંચોરિ । વિશેષણ જેમકે જોષાકિ, આદાગિ । વિશેષ્ય થી વિશેષણ ઠાળાનિ ઉગ્રાના = ઠાળાનિઉગ્રાના । વિશેષણ થકી વિશેષ્ય—ખનિદાર + હે = ખનિદારિ ।

(૧) એકથી વધુ સંખ્યા જણાવવાને માટે શબ્દથી 'ગૂલિ, ગૂલા' અને 'દ્વિગર' પ્રત્યય કરાયછે. ઉદા. વાનક ગૂલિ, શિશુ ગૂલા, વિવિદિગર, એ બધા પ્રત્યયો બહુવચન રૂપક છે. કારક વિભાગમાં બહુ વચનમાં દેખાડેલ ગૂલિ, ગૂલા આદિ પ્રત્યયો તે તદ્વિતનાજ પ્રત્યયો છે. અપ્રાણિ વાચક શબ્દોથી પ્રાયઃ 'દ્વિગર' પ્રત્યય આવતો નથી, ગૂલિ ગૂલા પ્રત્યય ક્યાંહી ૨ અનાદરમાં અને ક્યાંહી ૨ આદરમાં પણ વપરાયછે.

(૨) વ્યાપાર, અધિકાર, રહેવાનું સ્થાન, સંબંધ, કુશળતા આદિ અર્થ

જલ્પાતાં, તથા કોઈ પણ કાર્યકરી ભવિકા મલાવાતી હોય, જેનું હોય, તેવો ભાવ જલ્પાતાં કોઈકોઈ શબ્દથી 'જેવાળા, જ, ડા, ડે, તેમજ રે પ્રત્યય થાયછે. જેમકે—ઠાઉલેન વ્યવસાયી = ઠાઉલજવાળા, એખાનો વેપારી એખાવાળો, એવીરીતે ફૂલજવાળા, ફૂલવાળો. કાપડજવાળા આદિ; વાઢીર અધિકારી = વાઢીજવાળા, ધરનો માલિક—ધરવાળો. તેવી રીતે ગાઢીજવાળા, ગાઢીવાળો ટેકમજવાળા, ટેકસ (કર) વાળો; પાશરાજવાળા, પહેરેદાર; ગૂજરા-તેર અ વાગી; ગૂજરાતજવાળા, ગુજરાતી; માપ ધરિતે કુસલ માપુડે સાપ પકડવામાં કુશળ (તે) મદારી; ધાસકાપી ભવિકા મલાવે તે ઘેસેઢો, ખીજનું અન્ન ખાઈજે ભવતો હોયતે તાજુડે વા ભેતો;

[૩] ભાવ અને કાર્ય જલ્પાતાં કોઈ કોઈ શબ્દથી 'મિ' મ, આનિ, પના, આના, આનિ, આદિ પ્રત્યયો થાયછે. જેમકે—વોકામિ [મ] મૂખાઈ; હેલેમિ, છોકરાઈ, છોકરવટ; જેઠામિ [મ], મોટાઈ; પાગલા'મિ [મ] ગાંડાઈ, ઠટૂરાનિ અતુરાઈ, ચાતુરી; ગૃહશાનિ ગૃહસ્થી, શૂર્તપના ધૂર્ત પણ્; ગૂળપના, ગુણપણ્; વાન્નુ-આના શેઠાઈ. માહેવિઆના, સાલખી.

[૪] આજ તથા કાલ, તેમજ ખીજ કેટલાક શબ્દોથી સ્વાર્થમાં 'ક' પ્રત્યય થાછે. એ પ્રત્યયનાં પદો પ્રાયઃ અધિકરણ અથવા સંબંધ રૂપેજ વપરાયછે.

આજિકે—આજકે, આજે. કાનિકે;—કાલકે કાલે.

[૫] પ્રતિ અર્થમાં 'કે, અને કરા,' પ્રત્યય થાયછે. જેમકે હાજારકે પ્રતિ હજારે, મળકરા, પ્રતિમણે, સેરકરા, પ્રતિશેરે.

[૬] આવૃત્તિ જલ્પાતાં સંખ્યા વાયક શબ્દોથી 'હારા' પ્રત્યય થાયછે; જેમકે દુહારા બેવાર, તેહારા ત્રણવાર.

[૭] પ્રાપ્ત, ઉત્પન્ન, સંબંધીય, નિર્દિષ્ટ આદિ અર્થમાં તથા ભાવ કાર્ય, ભવિકા આદિ જલ્પાતાં 'ઈ' પ્રત્યય થાયછે. જેમકે હિન્દુશાન હૈતે પ્રાપ્ત, વા હિન્દુશાન સંબંધીય વા હિન્દુશાને ઉત્પન્ન, તે હિન્દુશાનિ. એ પ્રકારે ગૂજરાતિ પાંજારી, વાજ્જાલી, વિજાતિ, વિલાયતી આદિ. મોગલ સંબંધીય મોગલાઈ; નિલામરે જન્મ નિર્દિષ્ટ, નિલામિ કાપડ; રેશમે નિર્ણયિત રેશમિ, સૂતે

નિર્મિત સ્થિતિ. સુતરાઉ; ખાસ્તરનું કાર્ય, પદ, વા વ્યવસાય તે માર્કોત્રિ, (ખાસ્તરી), એવીરીતે ઉકિલો વડીલાત, કારકૂનિ, મજૂરિ, ઠાકરિ, કવિરાજિ (વૈદું) નવાવિ, આમિરિ, અમીરી ઠાનાકિ, વાદશાહિ, જાહાજિ આદિ રૂપે સમજી લેવાં.

(৮) উৎপন্ন, সম্প্রদায়ীক তথা আবেল, অর্থমাং কটলেক স্থলে 'জয়' প্রত্যয় থাকে। যেমতে ভারতে উৎপন্ন, বা ভারত সম্বন্ধীয়, বা ভারত ইহাতে আগত তে ভারতীয়, ভারতনা, যে প্রকারে ইউরোপীয়, যুরোপনা দেশীয়, দেশনা আদি.

(୯) ଉପିକା ଅର୍ଥમાં ଡେଫାକ୍ଟ ଶାଢ଼ୀରା 'ରି' ପ୍ରତ୍ୟୟ ଥାଏ। ଲେଖକ
ଭିକାରୀ, ପୂଜାରୀ, ଜୁଆରୀ, ଗୁମାସ୍ତା.

(૧૦) માપ, અને પરિણામ અર્થમાં કેટલાક શબ્દોથી 'મહે' પ્રત્યય થાય છે, 'જનામહે' (જન), ગલા સુધી પાણિ; માથા મહે, માથા સુધી; જલમહે (નોંકા), જલ મમે (નાવ)

(૧૧) સદૃશ અર્થમાં 'જા' પ્રત્યય થાયછે. રૂપાન્ન મદૂન = રૂપગા, રૂપા સરખો; પાનિગા, પાણિજેવો, (પાણિશો). ક્યાંહી ૨ ના નો જા થઈ જાયછે જેમકે. નાનજા, લાલ જેવો.

(૧૨) મનુષ્યના નામોથી હસ્ત, નન્દ, નાથ, આદિ સ્થળે ક્યાંહી ૨ ‘આઈ’ પ્રત્યય થાયછે. જેમકે, રામહસ્ત-રામાઈ, વનહસ્ત, વનાઈ, બળદેવ, કૃષ્ણહસ્ત-કાનાઈ, કૃષ્ણ (કન્હયો).

(૧૩) પૂર્ણ અર્થમાં 'ભર' પ્રત્યય થાય છે. જેમકે જનમ-ભર, શુંદગી સુધી, વેળામર ભર જન, કેડ ભર પાતી.

(૧૪) વ્યાપ્ત અર્થમાં 'મગ્ન' અને હાથ પ્રત્યય સાથે. જેમકે જલમગ્ન, જલથી વ્યાપ્ત, શરૂમગ્ન, ધરોથી વ્યાપ્ત, લોમહાથ આખા ગામમાં વ્યાપ્ત.

(૧૫) અનાદરમાં, પોતાને નિત્ય ઉપયોગમાં આવતા પદાર્થ વાચક શબ્દોમાં, બાહ્ય અર્થમાં, સદૃશ અર્થમાં, તથા સંબંધ વિગેરે બીજા અર્થમાં પ્રાયઃ 'આ' પ્રયય આવે છે; અનાદરમાં જેમકે—માઝન + આ =

માણા, દારૂ આદિ કેરી ચીજ પીને મત થએલો, પાંગળ + આ = પાંગુલા ગાંડો. વામૂન + આ = વામૂના. બામણો, મનુષ્યને બોલાવવા વાચક નામોમાં અંતે 'આ' આવતાં પ્રાયઃ અનાદર પ્રકાશ કરેછે. જેમકે, 'મથુ', આ, બોલવામાં માથા, *

(ક) નિત્ય ઉપયોગમાં આવતા પદાર્થોમાં તથા મોટાઈ અર્થમાં શૈઙ્ગી-શૈઙ્ગી, હાંડણું, થાન-થાના, થાળો, પાત-પાટા પાત્ર (વાસણ)

(ખ) સદૃશ અર્થમાં-વાઘેર મનુષ્ય વળવાન-વાણ, વાધના જેવા બળ-વાળો, શાંતર મનુષ્ય-કાર્કે શાંત, હાથના સમાન લાકડું તે હાથો.

(ગ) સંબંધ વિગેરે અર્થોમાં મહિસૌ રહેતે બ્રાહ્મ દૂધ, મહિસા દૂધ, (બો. મહેસા) ભેંસથકી નીકળેલું દુધ તે ભેંસનું દુધ. નવળેર ચૂક-લોના, મીઠા યુક્ત તે મીઠાવાળું, તિન પાત્ર વિનિષ્કે તે પાઆ, તણ પગી

(૧૬) આધાર અને પાત્ર અર્થમાં દાન અને દાનો પ્રત્યય થાયછે જેમકે. કનમદાન, કલમ રાખવાનું ધરું; આતર દાનો. અતરદાની.

(૧૭) કર્તા, સ્વામી આદિ અર્થમાં 'દાત્ર' પ્રત્યય થાયછે. દો.કાનદાત્ર દુકાનદાર, ઠોકોદાત્ર, ચોકીયાત, ફોજદાત્ર, ફોજદાર શાલદાત્ર, હવાલદાર, આદિ.

(૧૮) એક સંખ્યાની સાથે બીજી સંખ્યાને ગુણતાં દશ પછીની સંખ્યાઓમાં ચ (૨) થાયછે. તિન, -એગારમ્ = તેલિન, તણ અગ્યારે તેત્રિશ, એવી રીતે, પાંચ-ચાઈદેશઃ = એકલ ટલિન, અઠાવીશ પંચાં ૧૪૦,

(૧૯) સર્વનામ ચબ્દોથી તથા બંગલામાં ઉતરી આવેલ સંસ્કૃત શબ્દોથી 'ચન, ચાન, જ, શા, લે, મત, અને મન,' પ્રત્યય થાયછે; સમય અર્થમાં—ચન (જન) એઈચન-એચન, અત્યારે. તચન, ત્યારે ચચન, જ્યારે; સ્થાન અર્થમાં એઈ ચાન (ચાન)-એચાન, અહીંયાં, સેચાન, ત્યાં, લેચાન, જ્યાં. પરિમાણ

* જેવી રીતે ગુજરાતમાં માધવ નામના કોઈ માણસને અનાદર લાવથી બોલાવતાં 'અલ્યા એ માધવા બોલાવ'છે તેવીજ રીતનો લાવ સૂચક બંગલામાં આ પ્રત્યય છે.

અર્થમાં તથા સંસ્કૃતનાં રૂપાંતરમાં—કત, કેટલું, થત, જેટલું, તત, તેટલું, એત, એટલું. સ્થાન અર્થમાં તેમજ સંસ્કૃત શબ્દોના વિકારમાં—કોથા, ક્યાં, એથા અહીંઆ, થેથા, જ્યાં, સેથા, ત્યાં. કાલ નિર્દેશમાં, કવે, ક્યારે, યવે, જ્યારે, તવે, ત્યારે એવે, એવે. સદશ્ચ અર્થમાં—એમત—એમતિ—એમન, એવો કેમત કેમતિ, કેમન, કેવો, યેમત,—યેમતિ—યેમન, જેવો, તેમત, તેમતિ, તેમન, તેવો.

(૨૦) જે કરતો હોય, અથવા જેનું હોય તેને જણાવવાને આટે, તેમજ, ઉત્પન્ન, સંબંધીય, વ્યાપાર, આસક્તિ, આગત આદિ અર્થોમાં કેટલાક સખ્દોથી 'એ' થાયછે. જેમકે. થોસામદ થે કરે = થોસામદે, ખુસામત જે કરે તે ખુસામતી. અહ્કાર યાર આહે = અહ્કારે અહંકાર જેને હોય તે અહંકારી, મુર્શિદાબાદ સંબંધી તે મુર્શિદાબાદે [કાપડ] મુર્શિદાબાદી; એ પ્રકારે વર્ક્કમેને, વર્ધમાની, ભવાનીપૂરે, ભવાની પુરી (કાપડ). મેદનો પૂરે, મેદનીપુરી (ખાહાણ). પશ્ચિમે, પશ્ચિમી માણસ, હાગલેર વ્યવસાયી = હાગલે, બકરો વેચનાર, એ પ્રમાણે જેલે, જેલર, પાથરે નિર્મિત, પાથરે પથરા વડે બનાવેલ.

(૨૧) અત્યાસક્તિ જણાતાં કેટલાક શબ્દોથી 'થોર' પ્રત્યય થાયછે. જેમકે જુથા થોર, જુગારી, નેશાથોર, દારૂડીઓ.

(૨૨) ખંડ (ભાગ) અર્થ જણાતાં, નિર્દેશ જણાતાં, તથા સ્વાર્થમાં. થાનિ, ટિ, ગાહિ અને જે અનાદર જણાતો હોયતો થાના, 'જો', અને 'ગાહા' પ્રત્યય થાયછે. ઉદાહરણ તથાનિ, એકાદ ધરાણું (દાગીનો) કત થાનિ કેટલાંક, ટાંકાં, રૂપીઆ, મોહર ટિ, ગીની, (મોહર) એકટિ, એકાદ, એકટા, એકાદ, એટિ, આ, જુટિ તે, તતટો તેટલાંક, એત ગા-હિ (હા) એટલા; કેટલેક સ્થળે આદર જણાતાં પણ જો, થાના. આદિ પ્રત્યયો થાયછે જેમકે મૂથ થાના વડેઈ કુન્દર, મ્હોડું ધણું જ સુંદર, ટોથળો ઢાલ, આંખ સારી. ઉકારાન્ત શબ્દોથી 'જો' ના સ્થાનમાં વિકલ્પ

‘તો’ થાયછે. જેમકે—ઢૂઠો, ઢૂઠો, બે; બોલવામાં ક્યારે ૨ ‘શાના’ ને ઠેકાણે શાન, થઈ જાયછે, ‘મૂશ-શાના,’ મૂશ શાન.

(૨૩) અદ્ય અર્થમાં ક્યારે ૨ ‘ટૂંકૂ’ પ્રત્યય થાયછે; જનટૂંકૂ થોડુંક; પાણી વુક્કિટૂંકૂ થોડીક બુદ્ધિ. બોલવામાં ક્યારે ૨ ટૂંકૂ નો ટૂંક થઈ જાયછે.

૫૬ પરિચય.

এখান হইতে চন্দ্রকে ছোট দেখায়। অর্থাৎ য-ন্দ-ন-হানো দেখায়।
 એ વાક્યમાં ‘દેશાય’ એ ક્રિયાનો અર્થ દૃષ્ટ થાયછે. પ્રશ્ન—કાણુ દેખાયછે ?
 ઉત્તર ચન્દ્ર, અત એવ ‘કે’ વિભક્તિ યુક્ત છતાં પણ ‘ચન્દ્રકે’ એ પદ અહીં
 કર્તા છે. તોમાકે વડ કૃશ દેશાઈવેછે । તું બહુ દુઝળો દેખાય છે. એ
 વાક્યમાં તોમાકે [તુમિ] એ કર્તા છે.

સે દિન ચન્દ્ર ઉદય હૈલેલ વનર ભિતર અક્કકાર કમિણા ગેલે અમિરા
 હરિગ શિકારે વાહિર હૈલામ । તે દિવસે ચન્દ્રોદય થયા બાદ વનમાં અંધ-
 કાર કમ થઈ જતાં અમરે હરિણના શિકાર માટે બાહર નિકળ્યા. એ વાક્ય-
 માં—‘હૈલેલ, ગેલે અને હૈલામ, એ ત્રણ ક્રિયા છે. તહેમાં પહેલી ક્રિયા
 ‘હૈલેલ’ અકર્મ્મક ‘હ’ ધાતુ અને હૈલેલ પ્રત્યયથી બનેલ હોવાથી તે અસ-
 માપિકા ક્રિયા છે; તેનો કર્તા ચન્દ્ર છે. ચન્દ્ર વિશેષ્ય, અપ્રાણિ વાચક, સંજ્ઞા
 બોધક પુલિંગ, એક વચન છે. તેથી કર્તા કારકમાં આવેલ ‘અ’ વિભક્તિનો
 લોપ થઈ ગયો છે. ‘ઉદય’ ભાવ-વિશેષ્ય છે, અહીં તે વિશેષણ રૂપે વપરાયેલ છે.
 ‘દિન’ વિશેષ્ય અપ્રાણિ વાચક પદાર્થ બોધક પુલિંગ, એક વચન છે. અધિક-
 રણુ કારકમાં તહેથી આવેલ ‘અ’ વિભક્તિનો લોપ થઈ ગયો છે. ‘સ’ એ સર્વ-
 નામ વિશેષણ ‘દિન’ એ પદનું વિશેષણ છે.

‘ગેલે’ અસમાપિકા ક્રિયા, અકર્મ્મક ‘ગ’ ધાતુથી ‘હૈલેલ’ વિભક્તિ
 આવતાં બનેલ છે; તેનો કર્તા ‘અન્ધકાર’ છે; ‘કમિણા’ અસમાપિકા ક્રિયા,
 અકર્મ્મક ‘કમ’ ધાતુથી ‘હૈણા’ વિભક્તિ આવતાં બનેલ છે, તેનો ‘ગેલે’ એ
 ક્રિયાની સાથે સંબંધ છે. યાને કમિણા ગેલે—કમિલે.

‘અક્ષકાર’—વિશેષ્ય, અપ્રાણિ વાચક પદાર્થ યોધક, પુલિંગ એક વચન, છે; કર્તામાં આવેલ ‘અ’ વિભક્તિનો લોપ થઇ ગયો છે.

इहेलाम એ સમાપિકા ક્રિયા, અકર્મક ‘इ’ ધાતુના વર્તમાન કાલના ઉત્તમ પુરૂષ એક વચનમાં ‘इलाम’ વિભક્તિનું રૂપ છે. ‘आमत्रा’ એ સર્વનામ ‘इहेलाम’ એ ક્રિયાનો કર્તા, ઉત્તમ પુરૂષ, પુલિંગ, બહુ વચન, ‘त्रा’ વિભક્તિનું કર્તા કારકનું રૂપ છે. वाहिर એ ભાવ વિશેષ્ય, વિશેષ્ય રૂપે વપરાયેલ છે. તે આમત્રા એ પદનું વિશેષ્ય છે. ‘निकार’ એ પણ ભાવ-વિશેષ્ય છે; નિગિત્ત અર્થમાં ‘अ’ વિભક્તિ આવેલ છે. इरिग પ્રાણિ વાચક, જાતિ યોધક, પુલિંગ, એક વચન, ‘निका’ ‘र’ એ ભાવ વિશેષ્યનો કર્મ છે; ‘बनर’ એ વિશેષ્ય અપ્રાણિ વાચક, જાતિ યોધક, પુલિંગ, એક વચન છે, સંયંધ પદ હોવાથી ‘र’ વિભક્તિ આવેલ છે, ‘लितर’ એ વિશેષ્ય, અપ્રાણિ વાચક, પદાર્થ યોધક, પુલિંગ, એક વચન છે; અધિકરણ કારકમાં આવેલ ‘अ’ વિભક્તિનો લોપ થઇ ગયો છે.

વાક્ય પ્રકરણ.

(૧) વાક્યમાં પહેલાં કર્તા. અને સર્વને આંતે સમાપિકા ક્રિયા રહે છે. જેમકે—वनराज वने वास करेन । सिंह वनમાં વાસ કરે છે.

(૨) કર્મ કારક ક્રિયાની પૂર્વમાં રહે છે. જેમકે—छल्लेखर भोज खाहे. जेन । यंद शेखरे जमलु पाधु, જે ક્રિયા દ્વિકર્મક હોય તે તેનું પ્રધાન કર્મ ક્રિયાના પૂર્વમાં રહે છે, અને અપ્રધાન કર્મ પ્રધાન કર્મથી પણ પૂર્વમાં રહે છે. જેમકે. गुरु शिष्टाके परम अमे अध्याग्न कराइतेछेन । ગુરુ શિષ્યને ધણા પ્રેમે ભણાવે છે.

(૩) કરણ કારક કર્મની પહેલાં રહે છે. જેમકે—जल द्वाराई प्राण ब्रह्माछे । જલ વડેજ પ્રાણ રહ્યો છે. ક્યારે ૨ કર્મની પાછળ પણ રહે છે. तांके [तांशके] झटोर द्वारा बलिषा दिशाछि । તેને નોકર દ્વારા કહી દાધું છે.

(૪) સંપ્રદાન પદ કમ્બેની પહેલાં રહે છે. દરિદ્રને અન્ન આપ્યું. ક્યાંહિ કર્તા અને અધિકરણની પહેલાં પણ રહે છે.

(૫) અપાદાન પદ પ્રાયઃ કરી ક્રિયાની પહેલાં રહે છે. જેમકે લોકાન હૈતે થાજી કનિયાહિલામ । દુકાનથી ધાન્ય ખરીદ્યું હતું; વીજ હૈતે અજૂર હય. ખીજથી અંકુર થાય છે.

(૬) અધિકરણ પદ ક્યાંહિ ૨ કર્તાની પહેલાં, ક્યાંહિ ૨ પછી. ક્યાંહિ ૨ વાક્યની આદિમાં રહે છે. જેમકે—ફૂલ મધુ થાતક, ફૂલમાં મધુ રહે છે, હેલે પાઠશાળાં ગેલ । છોકરો પાઠશાળામાં ગયો; એ દેશ એમન વ્રીતિ ઉ પૂર્વકાલે હિલ ના । આદેશમાં આવી રીતે તે પહેલાં હતી નહિ.

(૭) સંબંધ પદ જેની સાથે સંબંધ હોય તેની પહેલાં રહે છે. ક્યાંહિ ૨ અન્ય સ્થળે પણ રહે છે. જેમકે તાશર હેલે । તેનો છોકરો; એમન સૂન્દર મેયે કાશર । આવી સુંદર છોડી કોની છે.

(૮) સંબોધન પદ પ્રાયઃ વાક્યની પહેલાં રહે છે. જેમકે હે પ્રાણ, આપનાર આમિ સેવક । હે પ્રભુ હું તારો સેવક છું.

(૯) વિશેષણો વિશેષ્યની પહેલાં રહે છે. વિધેય વિશેષણ વિશેષ્યની પછી રહે છે. જેમકે સૂન્દર પૂણ્પ । મીઠા પત્રમ મતી ।

(૧૦) ક્રિયા વિશેષણ કોઈ સ્થળે ક્રિયાની, કોઈ સ્થળે કમ્બેની, અને કોઈ સ્થળે અધિકરણની આગળ રહે છે. સે શનૈઃ શનૈઃ ગેલ । તે ધીરે ધીરે ગયો. રામ અપતોર જ્ઞાય પ્રજાપાલન કરિતે લાગિલેન । રામ પુત્રની જેમ પ્રજા પાલન કરવા લાગ્યા. સે અવિલસ્ટે આમિવે । તે શીઘ્ર આવશે.

(૧૧) ઉત્તમ અને મધ્યમ, વા ઉત્તમ મધ્યમ અને પ્રથમ પુરૂષ ‘જે’ સાથે એક ક્રિયાનો કર્તા હોય તે ક્રિયા ઉત્તમ પુરૂષની થાય છે. તૂમિ ઓ આમિ થાઈવે, તું અને હું જઈશું આમિ તૂમિ ઓ તિનિ થાઈવે । હું તું અને તે જઈશું.

(૧૨) મધ્યમ અને પ્રથમ પુરૂષ સાથે એક ક્રિયાના કર્તા હોય તે ક્રિયા મધ્યમ પુરૂષની થાય છે; જેમકે, તૂમિ ઓ શરૂ કરિયા હિલે । તહે અને શરૂ કર્યું હતું.

(૧૩) અસમાપિકા ક્રિયા સમાપિકા ક્રિયાની પહેલાં રહેછે. જેમકે. રમ-
નિક કાપડ કિનિયાં લઈશાં ગેલ । રમણિક કપડાં ખરીદી લઇ ગયો।

ઉપરના નિયમે અનેક સ્થળે નથી પણ લાગતા

‘યાશ’ શબ્દની સાથે ‘તાશ’ શબ્દનો નિત્ય સંબંધછે, એથી કરી વા-
ક્યમાં ‘યાશ’ શબ્દ (૫૬) રહેતા સાથે ‘તાશ’ શબ્દ [૫૬] પણ અવશ્ય રહેછે.
અન્યથા વાક્ય અસંપૂર્ણ રહેછે. જેમકે. યાશ ગેલ તાશ ત ફિરિયા આગિન
ના । જે ગયો તે તો ફરી આવ્યો નહિ. તેવીજ રીતે યત્ અને તત; યત્ન
અને તત્ન; સ્થાને અને સેથાને; યથા અને તથા; યેમન અને તેમન નો
પણ નિત્ય સંબંધછે. કાઈકાઈ સ્થળે સંબંધ વાગક પદ અપ્રકાશિત રહેછે.
જેમકે તિનિ જગદ્ગધુઃ આમાદિગકે દયા કરિવેન । તે જગતનો બંધુ છે,
અમારા ઉપર દયા કરશે.

સર્વનામનાં વિશેષણો સર્વનામથી પ્રાયઃ પછીજ રહેછે. જેમકે આમિ
અતિ દૌનજન, હું ધણો ગરીબ માણસધું.

જે પદોનો સંયોગ કરવો હોય ત્યારે ‘ઉ’ અને જે વાક્યનો સંયોગ કરવો
હોય ત્યારે ‘ઁ’ વપરાય છે, એથી અધિક પદો સાથે હોય ત્યાં સંયોગમાં પહેલાંના
પદોની આગળ (,) એવું ચિન્હ કરવું પડેછે. જેમકે. પિતા, માતા ઉ આમિ
તિન જન ઁવં આમાર વડે ।

અનુવાદ શિક્ષા.

વાક્ય માળા.

એક્રુગ આમાર વિનૌત પ્રાર્થના એઈ સે, આપનિ ધૈર્ય ધારણ પૂર્વક ક્રુગ માત્ર વિલમ્બ ના કરિયા પ્રતિજ્ઞા પાલને નિર્મળ રઘુવંશેર ગૌરવ રક્ષા કરિતે યજ્ઞવાન હઉન । વિલમ્બ કરા કોન મતે વિધેય નહે । ઘતઈ વિલમ્બ કરિવેન, તતઈ જન સમાજે નિન્દનીય હઈતે હઈવે ।

આ વખતે મ્હારી નમ્ર પ્રાર્થના એજ છે જે, આપ ધૈર્ય ધારણ પૂર્વક જરા પણ વિલંબ ન કરી (ને) લીધેલ પ્રતિજ્ઞાના પાલન વડે નિર્મળ રઘુવંશનું ગૌરવ રક્ષણ કરવા યત્નવાળા યાઓ (પ્રયત્ન કરો) .

એકે સપત્ની વિદેષ, ટાંહાતે આવાર ટાંહાવા પરમ્પર વિપરીત સ્વભાવ સમ્પન્ના હિજેન । એક તો શોક્યનો દ્રેષ, તેમાં વળી તેઓ પરસ્પર ઉલ્લસ સ્વભાવવાળા હતા.

ભીષ્મેર એઈ જ્ઞાનગર્ભ સકલ ઉપદેશ યેન દુર્યોધનેર કર્ણે વિચારા વર્ધન કરિલ, એવં સેઈ વિષમ વિષેર અસહ યાતનાય તિનિ જલદ ગમ્તીર સ્થરે ભીષ્મકે સંશોધન કરિયા બલિલેન “પિતામહ, આપનિ આર આમાર સમક્ષે કથનં પાંશુવદિગેર નામ ઉચ્ચારણ કરિવેન ના । ઉહાદેર નામ શુનિલેં આમાર સર્વ શરીર ક્રોધાનલે દક્ષ હઈયા યાય, આમિ એ જીવને એક વિન્દુ રક્ત થાકિતે પાંશુવદિગકે સ્ત્રીચાત્રાન પ્રદાન કરિવ ના, ઉહા નિશ્ચય યાનિવેન ।

ભીષ્માચાર્યના એ જ્ઞાન ભર્યા બધા ઉપદેશ દુર્યોધનના કાનમાં ધિષ વરસાવ્યું; તેમજ તે ભયંકર વિષની નહિ સહી શકાય તેવી પીડાએ તે મેધના જેવા ગંભીર અવાજે ભીષ્માચાર્યને સંબોધીને બોલ્યો કે “પિતામહ, આપ હવે બીજી વખત મ્હારી આગળ પાંડવોના નામનો ઉચાર કરશો નહિ. એઓનું નામ સાંભળતાં પણ મ્હારું બધું શરીર ક્રોધરૂપ અગ્નિ વડે બળી ભસ્મ થઈ જાય છે. હું આ જીવનમાં એક બિન્દુ માત્ર લોહી રહેતાં પાંડવોને સોંપના અગ્રમાં રહે તેટલું પણ સ્થાન (પ્રદેશ) દર્શન નહિ; એ નિશ્ચયે બાલુશો.”

કામાતુર વ્યક્તિદિગેર પ્રિયતમા નારીઈ એકમાત્ર ઉપાસ્ય દેવતા ।
ત્રાહારા પ્રિયતમાર ચિત્ત વિનોદનેર જન્મ ના કરિતે પારે એઈ રૂપ કુ-
કાર્ય એઈ જગતે પ્રાય પરિદૂષ્ટ હય ના ।

કામી પુરુષોનો પ્રિય સ્ત્રી એજ એક માત્ર ઉપાસના [આરાધના]
કરવા લાયક દેવતા છે, તેઓ પ્રિય સ્ત્રીનું મન પ્રુથ્વ કરવા માટે ન કરી શકે એવું
અરાધ્ય કાર્ય આ જગતમાં પ્રાયઃ દેખાતું નથી.

એઈ જગતે ચિરકાલ કાહારઉ સમાન થાય ના । સૂથેર પર દુઃખ ઓ
દુઃથેર પર સૂથ દિન રાત્રિર જ્ઞાય સજ્જાટિત હઈયા થાકે ।

આ જગતમાં ધણો વખત કામનો પત્રુ અરાધ્ય વીતતો નથી; સુખની
પછી દુઃખ, અને દુઃખની પછી સુખ દિવસ અને રાત્રિની જેમ સાથે મળીને
જ રહે છે.

અનન્તર, યુર્ધિષ્ઠિર સંસાર અસાર ભાવિયા શીઘ્રઈ અવશિષ્ટ કર્તવ્ય સમાપન
કરિલેન । અનન્તર તિનિ સંજ્ઞાસ ધર્મ પરિગ્રહેર જન્મ ધારિ ભ્રાતા ઓ દ્રો-
પદીર સહિત રાજ ભવન હઈતે બહિર્ગત હઈલેન ।

બાદ યુધિષ્ઠિર રાજાએ સંસાર અસાર જાણી તરતજ બાકીનું કરવા
લાયક કામ પૂર્ણ કર્યું; ત્યારપછી તેઓ સંન્યાસ ધર્મ ગ્રહણ કરવા માટે ચાર
બ્રાહ્મણો અને દ્રોપદીની સાથે રાજ મહેલથી બહાર નિકળ્યા.

ઐ સમસ્ત પશુ પક્ષીર કથા કિ રૂપ લિખિત આછે, જાનિવાર નિમિત્ત
ત્રાહાર અતિશય ઇચ્છા જનમિલ । એ બધાં પશુ પક્ષીની વાત કેવા પ્રકારે
લખેલી છે (તે) જાણવાને માટે તેને ધણીજ ઇચ્છા થઈ.

એકદિન ઇત્યુત્તરઃ ભ્રમણ કરિતે કરિતે તિનિ એકાદિ આશ્રમ દેખિતે
પાઈલેન । ઐ આશ્રમે પાલિમેન નામે એક તપસ્વી થાકિતેન ।

એક દિવસ અહીં તહીં ભ્રમતાં ભ્રમતાં તેણે એક આશ્રમ જોયો, એ
આશ્રમમાં પાલિમેન નામે એક તપસ્વી રહેતા.

યતક્ષણ આમિ ઉપાસના દ્વારા ભગવાનેર સાક્ષાત્કાર લાભ કરિયા
અભીષ્ટ વર લાભ કરિતે ના પારિ, તતક્ષણ પર્યાપ્ત અગ્નિ વદને સકલ

પ્રકાર ક્લેશ મહા વરિયા ભગવત ટિસ્ટાય રત થાકિવ ।

જેટલો વખત હું ઉપાસના વડે ભગવાનનો સાક્ષાત્કાર (પ્રત્યક્ષ) પ્રાપ્ત કરી ઇચ્છત વર પ્રાપ્ત કરવા ન સમર્થ થાઉં, તેટલો વખત સુધી (ત્યાં સુધી) મ્હાનિ રહિત મુખે અધા પ્રકરના કષ્ટ સહન કરીને ભગવાનની ચિન્તામાં લાગ્યો રહીશ.

આર તુમિ એકટું વિવેચના કરિયા દેવ, તુમિ ચે રાજાસૂત્ર-મસ્તોગેર જજ્ઞ દયાધર્મ જનાજ્ઞાનિ દિયા ટિર કલક અર્જ્જન કરિતે ઉછત હૈયાહે ।
 એઈ નશ્વર જગતે જલ તરન્નમમ જ્ઞાન ભન્નૂર શરીર ધારી માનવેર પક્ષે સેઈ સૂત્ર મસ્તોગ કતક્ષણેર જજ્ઞ ? વળી તું જરા વિચારી બે (કે) તું જે રાજ્ય સુખ અંભોગને માટે દયા ધર્મને ત્યાગી સદાને માટે કલંક પ્રાપ્ત કરવા તત્પર થયો છું આ નાશવંત જગતમાં પાણિના તરંગ સમાન ક્ષણમાં નાશ થનાર શરીરને ધારણ કરનાર મનુષ્યને માટે તે રૂપ સંભોગ કેટલા વખતને માટે.

સંખ્યા.

એક, એક એગાર, અગ્યાર; એકૈશ, એકવીસ; એકત્રીશ, એકત્રીશ; એકચાલિસ, એકતાલિસ; એકાન એકાવન; એકષ્ટ ટિ એકસઠ; એકોત્તર, ઇકોતેર; એકાશી; એકાસી; એકાનવૈ, એકાણું; દર્શ, દશ.

દુઈ બે; વાઈશ, બાવીસ; વત્રિશ, અત્રિશ; વિચાલિશ, બેંતાલિશ; વાચાન, બાવન; વોષ્ટિ બાસઠ; વોઆત્તર, બોંતેર; વિરાશી, બ્યાસી; વિરાનવૈ, બાણું; વિશ, વિશ.

તિન, ત્રણ; તેર, તેર; તેત્રિશ, તેત્રિશ; તેચાલિસ, તેંતાલિશ, તે-આન તેપન; તેષ્ટિ, ત્રેસઠ; તેઆત્તર, ત્રોંતેર, તિરાશી, ત્રાસી; તિરાનવૈ, ત્રાણું; ત્રિશ, ત્રિશ.

ચારિ, ચાર; ચોદ્દ, ચઉદ; ચોવિશ, ચોવિશ; ચોત્રિશ, ચોત્રિશ, ચો-આલિશ, ચુમ્માલિસ; ચોઆન, ચોપન; ચોષ્ટિ, ચોસઠ; ચોઆત્તર, ચુમોતેર; ચોરાશી, ચોરાસી, ચોરાનવૈ, ચોરણું; ચાલિશ, ચાલિસ. [ચોંને સ્થાને ચો પણું બોલાય છે].

पौठ, पांथ; पनर, पन्नर; पँटिण, पयिण; पँत्रिण, पांत्रिण; पँशचानिण,
पिस्तालिण; पँचान, पंथावन; पँशवट्टि, पांसठ; पँछाउर, पंथोतर; पँचानी,
पंथासी, पँचानवडे, पंथाणु; पँनचाने, पयास.

ହ୍ରୟ, ଓ; ବୋଲ, ସୋଜ; ହବିଶ, ଓବିଶ; ହାବିଶ, ଓବିଶ; ହିଆଲିଶ.
 ଓଧାଲିଶ (ଓତାଲି); ହିଆନ ଓଧାନ; ହଷଟି, ଓସଃ; ହିଆନ୍ତର ଓାନ୍ତର;
 ହିଆନୀ, ଓଧାସି; ହିଆନବଇ, ଓନୁ; ଷାଟି, ସଃ.

मातृ, सात; मत्त, सत्तर; माताईश, सत्ताविंश; मायत्रिंश, साड्त्रिंश;
मातृगानिषा, सुडत्तविंश; मातृगान, सत्तावन; मातृषट्ठि, सडसठ्ठ; मातृखन्न,
सत्तोत्तेर; मातृगानी, सत्ताशी; मातृगानवहै, सत्ताथुं; मत्तन्नि, सित्तेर.

આટ, આઠ; આઠાર, અઠાર; આઠાઈન, અઠાઈશ; આટકિન આડકિશ;
આટકાનિશ, અડતાકિશ; આટાન, અઢાવન; આટવટિ, અડસઠ; આટાળી,
અઠાશિ, આટાનવઝે, અઠાણું; આળી એશિ.

नय, नय; उनईश, ओगलिश; उनलिश, ओगलिशिस; उनछानिस, ओ-
गलिशालिश; उन पछान, ओगल पयाश; उनसाठि, ओगलसाठ; उनसखरि,
ओगनोतर; उनयाणि, ओगलयांशि, उनवई, नेयाशि; उननत वा निन्नोनवई,
नवाय; नत, सो.

জাজলি ও তুলাধার । নজদী અને તુલાધાર.

পূর্বকালে জাজলি নামক এক ব্রাহ্মণ ধর্মোপার্জন নিমিত্ত বনে গিয়া ঘোরতর তপস্যা করিতে প্রবৃত্ত হইয়াছিল।

પહેલાના વખતમાં જનજલિ નામનો એક બ્રહ્મગુ ધર્મ પ્રાપ્ત કરવાને માટે વનમાં જઈ ભયંકર તપસ્યા કરવા પ્રવૃત્ત થયો હતો.

ক্রমে প্রথর গ্রীষ্মে অনলের মধ্যে ও দারুণ বরষায় অনাবৃত্ত স্থানে
এবং শীতকালে সলিল মধ্যে অবস্থান করিয়া তপশ্চর্য্যা করিতে লাগিল ।
দেখিতে দেখিতে তপশ্চর্য্যার মাত্রা কঠোর হইতেও কঠোরতর হইয়া
উঠিল, আহাৰ মাত্রই এক বারে পরিত্যাগ করিয়া শুদ্ধ বায়ু, সেবন দ্বারা

ଜାଜଳି କାଠି ଖଣ୍ଡେର ଜାୟ ସ୍ଥିର ଭାବେ ନିଶ୍ଚୟମାନ ରହିয়া ତପଃଚରଣ କରିତେ
ଲାଗିଲ ।

କ୍ରମେ ଧୃଗ ଧୃଗତା ଓନ୍‌ହାଣୀମାଂ ଅଗ୍ନିନା ବ୍ୟୟମାଂ ଅନେ ଭୟଂକର ବରସାଦମାଂ
ପ୍ରୁକ୍ତା ସ୍ଥାନମାଂ ତେଜଃ ଶୀଘ୍ରାଣୀମାଂ ପାଣ୍ଡୁମାଂ ରଢିନେ ତପସ୍ୟା କରବା ଶାନ୍ତ୍ୟୋ.
ଜ୍ଞେତ ଜ୍ଞେତାଂ ତପସ୍ୟାନ୍ତୀ ମାତ୍ରା କଠୋରଥୀ ପଞ୍ଚ କଠୋର [ଓଷ୍ଠ] ଯର୍ଥ ଗପ, ଆହାର ମାତ୍ର
ଅକ୍ଷୟ ଛୋଡ଼ି ଘନେ ଶୁଦ୍ଧ ବାୟୁନୁ ଲକ୍ଷଣ କରି ମନଜି ଶାନ୍ତାନା ଦୁଃଖାନୀ ମାନ୍ଦ୍ର
ନିଶ୍ଚୟ ଓଜୋ ରଢିନେ ତପସ୍ୟା କରବା ଶାନ୍ତ୍ୟୋ.

ରୌଦ୍ରେର କିରଣ, ବୃଷ୍ଟିର ଜଳ, ବାଢ଼େର ଧୂଳା-ଏ ସକଳେଇ ଜାଜଳିର ଅନା-
ବ୍ରତ ମନ୍ତ୍ରକେ କ୍ରମାଗତ ପତିତ ହଇয়া ଐନ୍ଦ୍ରିୟସହ ବ୍ରହ୍ମ ଜଟାଂ ଭାର ରଚନା କରିଲ ।
କିଛିକାଳ ଗତ ହଇଲେ ତାହାକେ ନିର୍ଜ୍ଜୀବ ଓ ନିଶ୍ଚଳ ଭାବିଆ ଟଟକ ପଞ୍ଚୀ
ସୁଗଳ, ସେଇ ଜଟା ଐନ୍ଦ୍ରିୟ ମଧ୍ୟେ ଅଛନ୍ଦେ କୁଳାୟ ନିର୍ମାଣ, ଡିଅ୍ଝ ଏସବ ଓ ଛାନା
ଗୁଳିକେ ପ୍ରୀତି ପାଳନ କରିয়া ଯଥା ସମୟେ ସ୍ଥାନାନ୍ତରେ ଚଲିଆ ଗେଲ ।

ଓନ୍‌ହାଣୀନା କିରଣୋ, ବରସାଦନାଂ ପାଣ୍ଡୁ, ଆଂଧିନୀ ଧୂଳ, ଅ ଉଦାୟେ ମନ-
ଜିନା ପ୍ରୁକ୍ତା ମାଥାଗାଂ କ୍ରମସର ପଡିନେ [ସୋଟଶିନୀ] ଗାଠି ସାଥେ ମଣି ମୋଟା ଗଟା
ଭାର ଅନାବୀ ଘିଘା; ଥୋଡ଼ା ସମୟ ଜଟାଂ ତେନେ ଗଢ଼ ଅନେ ନିଶ୍ଚୟ ମନଜି
ଅକ୍ଷୟନୁ ଜ୍ଞେତୁଂ ତେଜ ଗଟାନ୍ତୀ ଗାଠିମାଂ ସ୍ଵୟଂଚନ୍ଦେ ମାଜୋ ଆଧି, ଘଟାଂ ମୁକ୍ତି ଅନେ
ଉଦୟାନେ ପାଳନ କରିନେ ଯୋଗ୍ୟ ସମୟେ ଧୀନେ ସ୍ଥାନେ ଆୟୁଂ ଗଧୁ.

ଦୀର୍ଘକାଳ ପର ତପୋଭଞ୍ଜ ହଇଲେ ସେ ମନେ ମନେ ଭାବିଲ-ଏହି ବାର ଆମି
ସର୍ବାର୍ଥ ସର୍ବୋପାର୍ଜ୍ଜନ କରିତେ ପାରିଆଛି । ଏ ଜଗତେ ଆମି ଅଦ୍ଵିତୀୟ, ଆ-
ମାର ମତ ସାମ୍ପ୍ରଦାୟ ଓ ତପସ୍ୟା ଆର କେହି ନାହି ।

ଧୃତ୍ଵା ସମୟ ପଞ୍ଚୀ ତପ ପୂର୍ଣ୍ଣ ଯତାଂ ତେ ମନମାଂ ମନମାଂ ବିଧାରବା ଶାନ୍ତ୍ୟୋ (୧)
ଆ ବ୍ୟତ ହୁଂ ଯୋଗ୍ୟ ସର୍ବମ୍ ପ୍ରାପ୍ତି କରି ଶକ୍ୟୋ ହୁଂ, ଆ ଗଗନମାଂ ହୁଂ ଅଦ୍ଵିତୀୟ ହୁଂ.
ଅହାରା ଗୋବୋ ସର୍ବମ୍ କରବା ପାଜୋ ଅନେ ତପସ୍ୟା ଧୀନେ ଡାଢ଼ ନଥୀ.

ଏହି କଥା ମନେ କରିବା ମାତ୍ର, କେ ଯେନ କୋଥା ହଇତେ ବନିଆ ଉଠିଲ
“ଜାଜଳି, ସର୍ବୋପାର୍ଜ୍ଜନ କରିଆଛି ଭାବିଆ ତୋମାର ଅହଙ୍କାର କରା ବୁଝା ।
ସର୍ବାଚରଣେ ତୁମି କୋଣ ମତେଇ ମହାତ୍ମା ତୁଳାଧାରେର ତୁଲ୍ୟ ହଇତେ ପାରିବ ନା”

ঐ বাত মনমাং কর্তাং (বাতাং) ডালু ললু ক্যাংলীথী মোলী উহ্যে।
 ঙ ললু, ধর্ম প্রাপ্ত ক্যেঁ উ ললু ত্বারে অহংকার করবে অর্থ উ; ধর্ম-
 অরুমাং তুং ডালু পলু রীতে মহাত্মা তুলাধারনী তুল্য থচ শকীশ নহি।

জাজলি এই আকাশ বাণী শুনিয়া স্তম্ভিত হইয়া গেল; সেই তুলাধা-
 রের সাক্ষাত পাইবে, এই সন্ধানে সে পৃথিবীর নানাদেশ পরিভ্রমণ
 করিতে লাগিল।

ললু ঐ আকাশবাণী সাংলণী নিশ্চয় থচ অ্যে, তে তুলাধারনে মণীশ
 ঐ অ্যালে তে পৃথিবীনা বিবিধ দেশমাং ভ্রমবা লাগ্যে।

(২)

বহুকাল নানাদেশ ঘুরিয়া জাজলি, বারাগসী নগরে আসিয়া দেখিল—
 তুলাধার আপন দোকানে বসিয়া সমুচ্চ চিত্তে নানাবিধ পণ্যদ্রব্য বিক্রয়
 করিতেছে।

ধলো বসন্ত অনেক দেশ ধুমীনে ললু ঐ বারাগসী (কাশী) নগরীমাং
 আবি লেখুং, তুলাধার পেতানী দুডানে অেসী স্তুপ্ত যিত্তে অনেক প্রকারনী
 বেখবা যোগ্য বস্তু বেখী রহ্যে উ।

এই কি সেই তুলাধার, আকাশবাণী যাহার কথা আমায় নির্দেশ
 করিয়া দিয়াছে? এ ব্যক্তি ত ভুলিয়াও এক বার ভগবানের নাম গ্রহণ
 করে না—সর্বদা, ই নিজ কর্ম লইয়াই ব্যস্ত।

আথুং তেজ তুলাধার, আকাশবাণী ঐ লেণী বাত ঙহনে সুখবী দীধী
 উ? আ মাথুস তো লুলীনে পলু ঐক বসন্ত ভগবাননুং নাম অহলু কর্তো
 (লেতো) নথী, হমেখাং পেতানী কামমাং লাগ্যে রহে উ।

সেই সময় তুলাধার, দোকান হইতে তাহার নিকট আসিয়া অভির্খনা
 ও সম্ভাষণ পূর্বক কহিল, ‘তপস্বি, আপনি যে আমার নিকট আগমন
 করিয়াছেন, তাহা আমি পূর্ব হইতে জানিয়াছি। আপনি বহু কাল ধরিয়া
 ঘোর তর তপস্যা করিয়াছেন, কিন্তু ধর্মের প্রকৃতমর্ম ও মহিমা আদী
 অবগত হইতে পারেন নাই। আপনি শাবক প্রতিপালন জন্ত পক্ষীমূল-
 কে আশ্রয়দান করিয়া ধর্মলাভ করিয়াছি ভাবিয়া গর্বিত হইয়া ছিলেন।

કિંતુ સેઈ સમય દૈવવાણી દ્વારા, આમાર વિષય આપનાર કર્ણગોઠર હજીયા આપનિ આમાર પ્રતિ ક્રુદ્ધ ઓ ઝેર્યાન્વિત હૈયા આમાર નિકટ ઉપસ્થિત હૈયાહેન, એવન આમાય કિ કરિતે હૈવે, આદેશ પ્રદાન કરુન ।

તેજ વખત તુલાધારે દુકાનથી તેની પાસે આવી સત્કાર અને સંભાષણ પૂર્વક કહ્યું ‘તપસ્વિ, આપ જે મહારી પાસે આવ્યા છો, તે મહેં પહેલેથીજ જાણ્યું છે. આપે ધણા કાળ સુધી અત્યંત કઠિણ તપસ્યા કરી છે, પરંતુ ધર્મ નો યોગ્ય મર્મ અને મહિમાં પહેલાં સમજી લીધો નથી. આપ અત્યાંતે પાળવાને માટે પક્ષીના જોડાંને આશ્રય દઇને, ધર્મ પ્રાપ્ત કર્યોછે વિચારી અહંકાર યુક્ત થયા હતા, પરંતુ તેજ સમયે આકાશ વાણિ વડે મહારી વાત આપના કાને પડતાં આપ મહારા ઉપર ક્રોધ અને ઇર્ષ્યા યુક્ત થઇ મહારી પાસે હાજર થયા (આવ્યા) છો. અત્યારે મહારે શું કંવું જોઇએ (તે) જાણાવો.

(૩)

જાજલિર એવન તુલાધારેર ઉપર ઝેર્યા ઓ ક્રોધ કોથાય ચલિયા ગેલ ! કિંદુક્ષ્ણ નિસ્પાન્ન ભાવે અવસ્થાન કરિયા સે તુલાધારકે સંશોધન કરિયા કહિન—

જાજલિનો અત્યારે તુલાધારની ઉપરનો ઇર્ષ્યા અને ક્રોધ ક્યાંહી ચાલ્યો ગયો, થોડા વખત નિશ્ચય મને રહી તે તુલાધારને સંશોધી ચાલ્યો.

‘હે વનિક પુત્ર, દેખિતેહિ તુમિ સર્વદા એઈ દુકાને વસિયા ગદ્ગદવા ફલમૂલ ઇત્યાદિ વિક્રય કરિતેહ. તત્રાઠ તુમિ કિરુપે એમન ધર્મવુદ્ધિ ઓ દિવ્ય-જ્ઞાન લાભ કરિલે, તાહા યથાર્થ ભાવે વર્ણન કરિયા આમાર કૌતુહલ નિવારણ કર. આમિ પૃથિવીર સર્વવિધ માયા પરિત્યાગ કરિયા ધર્મ લાભેર જન્મ એકાકી વનમધ્યે દૌર્ઘકાલ કઠોરતમ તપસ્યા દ્વારા શરીર પાત કરિયાહિ, સે સકલ આમાર રૂથા હૈલ. એવન તુમિ આમાય પ્રકૃત ઉપદેશ દિયા આમાર જીવન સાર્થક કર. ’

હે વણિક પુત્ર, જોઉં છું તું હમેશાં આ દુકાનમાં ખેસીને ગન્ધીયાણું, ફળ મૂળ વિગેરે વેચેછે. ત્યાં રહી તહે કેવી રીતે આવી ધર્મ બુદ્ધિ અને દિવ્ય જ્ઞાન પ્રાપ્ત કર્યું તેનું યથાર્થ રીતે વર્ણન કરીને મ્હારં કૌતુહલ દૂર કર; મ્હેં દુનીયાની સંધળા પ્રકારની માયા ત્યાગ કરી (છોડી) ધર્મ પ્રાપ્તિને માટે એકલો વનમાં લાંબો વખત (રહી) અત્યંત કઠોર તપસ્યા વડે શરીર ક્ષીણ કર્યુંછે, તે બધું મ્હારં વ્યર્થ થયું; આત્યારે તું મ્હને સમય યોગ્ય ઉપદેશ દઇ મ્હારં જીવન સાર્યક કર.

તથન તુલાશાસ્ત્ર વનિતે નાગિન 'જાજ્જનિ, આમિ જગતે કોન પ્રાણીર પ્રતિ કથન શિન્મા કરિ ના, અશિન્મા દ્વારા જીવિકાનિર્વાહ કરા'એ આમાર પ્રધાન ધર્મ્ય । આમિ ગો-જાતિ ઉત્પ્રીડન કરિશા કૃષિ કર્મ્ય કરિ ના--મેઈ જન્મ કેવલ ફલ ફૂલ ઓ ગન્ધ દ્રવ્યાદિ દ્વારા મન્માર યાત્રા નિર્વાહ કરિ ।

તે વખતે તુલાધાર બોલવા લાગ્યો, જાજ્જનિ, હું જગતમાં કોઇ પ્રાણીના ઉપર કોઇ પશુ વખત હિંસા કરતો (દુઃખ દેતો) નથી; દયા વડે જીવિકા ચલાવવી એજ મ્હારો મુખ્ય ધર્મ છે. હું ગો જાતિને પીડા કરી (દુઃખ દઇ) ખેતી કર્મ કરતો નથી, તેટલાજ માટે માત્ર ફળ ફૂળ, અને ગન્ધીયાણું વેચી સંસાર યાત્રા (જીવન) ચલાવું છું.

અભયદાન મકલ પ્રકાર દાન અપેક્ષા શ્રેષ્ઠ દાન । આમાકે દેખિયા કોન પ્રાણીઈ ભીત હય ના, આમિ કાશરંઘ પ્રતિ કોન રૂપ નિર્દય વ્યવહાર કરિ ના, કોન પ્રાણીકે કોન રૂપ કષ્ટ પ્રદાન કરિ ના । આમિ અપરેર ઉપકાર કરિતે પાઈલે ધન્ય ઓ ઇતિર્થ હઈ, કિન્તુ તજ્જન્મે કથન ગર્વિત હઈ ના । યાજાતે મકલ જીવ અભય લાભ કરિતે પારે આમિ તાજાઈ કરિશા થાકિ ।

અભય દાન (જીવિત દાન) બધા પ્રકારના દાન કરતાં ઉત્તમ દાન છે. મ્હને જોઇને કોઇ પશુ પ્રાણિ ભય પામતો નથી, હું કોઇ પશુ ઉપર કોઇ પ્રકારનો નિર્દય વ્યવહાર કરતો નથી, કોઇ પ્રાણીને કોઇ પ્રકારનું કષ્ટ દેતો નથી; હું ખીજાનો ઉપકાર કરવા પામતાં ધન્ય અને કૃતાર્થ થાઉં છું, પરન્તુ તેને માટે ક્યારે પશુ મર્ગ યુક્ત થતો નથી (અસ્થિમાન કરતો નથી); જેવડે બધા જીવો જીવિત લાભ કરી શકે હું તેજ કરું.

આમિ કાહારૉ હિંસા કરિના । કિન્તુ આમાર કેહ હિંસા વા પ્રશંસા કરિલે આમિ તાહા સમઝાવેઈ ંહગ કરિયા થાકિ । નિજેર સ્વર્થ જન્મ પશુ હિંસા કરિલે ધર્મોપાજ્ઞન હય ના । આપનિ સાધુ ં અસાધુ વ્યક્તિ-ગણેર મધ્યે કાહારા અહિંસા ધર્મ્માચરણ કરે, લક્ષ્ય કરિલેઈ દેશિતે પાઈ-વેન ‘અહિંસાઈ પરમ ધર્મ્મ’ ં દેખુન, આપનાર મસ્તક સસ્ત્રૂત ંટક પક્ષી-ગણ ં વૃક્ષ કોટરે દેહ સન્નૂતિત કરિયા પ્રવિષ્ટ હઈતેછે । આપનિ ઉઠા-દેર પ્રતિ, પૂર્વે ંયે રૂપ પુત્રવં સ્નેહ પકાશ કરિયાહિલેન, ંથનં સેઈ રૂપ સ્નેહ સહકારે આહ્વાન કરિલે, ંથનં આપનાર નિકટ ઉપસ્થિત હઈયા અહિંસાઈ પરમ ધર્મ્મ કિ ના વુઝાઈયા દિવે ।

હું કોઈની પણ હિંસા કરતો નથી, પરંતુ મ્હારી કોઈ હિંસા (દ્વેષ) અથવા પ્રશંસા કરે હું તેને એક ભાવથી સ્વીકાર કરું છું. પોતાના સ્વાર્થ માટે પણ હિંસા કરવાથી ધર્મ પ્રાપ્તિ થતી નથી, આપ સાધુ અને અસાધુ (સારા અને ખરાબ માણસોમાં) કોણ અહિંસા ધર્મનું આચરણ (પાલન) કરેછે તે ધ્યાન દેતાં જોઈ (જાણી) શકશો; અહિંસાજ શ્રેષ્ઠ ધર્મ છે, આ જુઓ આપના માથામાં જન્મેલ ચક્રમાં આ ઝાડના કોટરમાં દેહ સંક્રાંતિને પેહી રહ્યા છો; આપે એઓના ઉપર મ્હેલાં જેવા પ્રકારનો પુત્રની માફક સ્નેહ પ્રકાશ કર્યો હતો, અત્યારે પણ તેવીજ રીતે સ્નેહ પૂર્વક બોલાવતાં હાલમાંજ આપની પાસે હાજર થઈને અહિંસાજ ઉત્કૃષ્ટ ધર્મ છે યા નહિ તે જણાવી દેશે.

આત્મીય સ્વજન હઈતે દૂરે થાકિયા તપશ્ચરણ કરિલેઈ ધર્મ્માચરણ કરા હય ના-તાહા કેવલ નિજસ્વર્થ સાધિવાર ંષ્ટમાત્ર । સ્વઝાવગત દોષ સમૂદય પરિત્યાગ કરિતે ના પારિલે સમસ્ત હે વૃથા । સકલેર મધ્યે રહિયા અહિં-સાચરણ દ્વારા અપરેર સહાયતા કરિલે, ભગવાનેર પ્રિતિલાભ હય । ંયે વ્યક્તિ, શુદ્ધ નિજ સ્વર્થ સાધન જન્ય લાલાયિત હય, તાહાર કંથનં સ્વર્થ સિદ્ધિ હય ના ।’

પોતાના સંબંધીથી દૂર રહીને તપસ્યા કરવાથીજ ધર્મ પ્રાપ્તિ થાય નહિ, તે કવળ પોતાનો સ્વાર્થ સાધવાનો વ્યાપાર માત્ર છે. સ્વભાવ જન્ય દોષ

છોડી ન શકતાં બધુંય ફેંકટ છે, બધાના વચમાં રહીને અહિંસા વૃત્તિદ્વારા ખીમ્ને સહાયતા કરવાથી ભગવાનની પ્રીતિ પમાય છે, જે માણસ કેવળ પોતાના સ્વાર્થ સાધવા માટે લાલસા વાળો થાય છે, તેની ક્યારે પણ સ્વાર્થ સિદ્ધિ થતી નથી.

તુલાધારેર નિકટ એઈ રૂપ માર ગર્ભ ઉપદેશ વાક્ય જીનિયા જાજનિર જ્ઞાન ઠક્કૂ થુનિયા ગેલ । તતઃપર લોકમમાજે અહિંમાત્રત અવલમ્બન કરિયા નવ ઉજ્જમે નવ માધનાય પ્રવૃત્ત રહેલ ।

તુલાધારની પાસે એવા પ્રકારનાં તત્ત્વ વાળાં ઉપદેશ વાક્ય સાંભળી જ્ઞાનિના જ્ઞાન ચક્ષુ ખુલી ગયાં; ત્યારથી લઇ લોક સમુદ્ધમાં (રહી) અહિંસા વ્રત ધારણ કરીને નવા વ્યાપારમાં, નવી સાધનામાં પ્રવૃત્ત થયો (જોડાયો.)

વાક્યા વળી.

આમરા દુઝે વોન આર તિનટિ ભાઈ । ભાઈ તિનટિ વડ, આમરા દુલોન હોટ । અમે જે બહેન અને ત્રણ ભાઈ (છીયે); ત્રણ ભાઈ મ્હોટા, અને અમે જે બહેનો ન્હાની (છીયે).

નિજેર પ્રશંસા નિજે કરતે નાઈ, તવુ ના વલલેગુ ઠલે ના, આમિ શુવ દાટા, કેડે મદિ આમાકે એકગન દેય, આમિ તાકે (તાશાકે) દશગુન ફિરિયે દિઈ ।

[હું] પોતાની પ્રશંસા પોતે કરતો નથી, તો પણુન એલે પણુ ચાલે નહિ; હું ખુશ દાની છું, કેઈ જે મ્હને એક ગણું દે (તો) હું તેને દશગણું વાળી આપુ છું (દઉછું)

એકઠો ફલ જાજામાત્ર એકટિ સોનાર કોઈટા વાહિર રહેલ, તાર મધો હીરા મોતી પાનુર નાનાન્ રકમ અલઠ્ઠાર । રાજકક્ષા અલઠ્ઠાર ગૂલિ ગાયે પરિલેન ।

એક ફલ જાંગતાંજ એક સોનાની ડળી નિકલી, તેમાં હીરા મોતી પનાના જાત જાતના ભૂષણો. રાજકન્યાએ ભૂષણો શરીરે ધારણ કર્યાં (પહેર્યાં)

এদিকে রাজ পুনীতে হাহাকার উঠিল। হায় হায় করিয়া রাজা ছুটিলেন, রাজ মহিষী আছাড় খাইয়া কাঁদিতে লাগিলেন, মন্ত্রী-ও সভাসদের চোকের (চোখের) জলে মাটি ভিজিল।

আ তরঙ্গ রাজপুরীમાં હાહાકાર ઉઠ્યો (ચર્ષ રહ્યો), હાય હાય કરીને રાજા બાહર નીકળ્યો, પટરાણી પત્તાડ બાંધને રોવા લાગી, પ્રધાન અને સભા-સદાની આંખના પાણીથી માટી ભીંજી ગઈ

સે આમાર બાલ્ય વફૂ, એક સજ્જે સ્કૂલે પડેહિ (પડિયાહિ); સે કલકાતાય આહે. તાકે (તાહાકે) નિમજ્જન ના કરા ઠિક હવે (હૈવે) ના।

તે મ્હારો ન્હાનપણનો મિત્ર છે, એક સાથે સ્કુલમાં ભણ્યા છીએ, તે કલકત્તામાં છે. તેને આમંત્રણ (નોતર) ન કરવું ઠિક ન ગણાય.

સે તાકે પ્રથમ ચિનિતેઈ પારિલ ના; સતીશ કિન્નુ તાહાકે ચિનિતે પારિલ। દિનેશેર વડ અપરાધ હિલ ના। તે તેને મ્હણાં ઓળખીજ શક્યો નહિ, સતીશે પરંતુ ત્હેને ઓળખી લીધો. દીનેશનો મોટો વાંક હતો નહિ.

এই দেখ, আবার এক বুড়ি প্রশ্ন আরম্ভ করলে; সে সব পরে হবে (হইবে), তোমার বাড়ীর ঠিকানাটা বলে দাও; আমি কাল সকালে গিয়ে যথারীতি নিমজ্জন করে আসব (আসিব)। আলো (বর্ণী) বর্ণী (ত্বে) ঐক্ টমলো প্রশ্ন আরংজ কর্যা, তে অধুং পাণ্ডল্যা থরো. ত্হারো ধরনুং টেকাছুং কলী হে, হুং কাল প্রমাতো জঘনে রীতি প্রমাছু নোতরং করী (চর্চ) আখীশ.

આમરા ચૂનન કલેજે પડતૂમ, [પડિતામ], તখন દીનેશ ભાલ હેલે હિલ। વોધ હય કલકાતાય એસે [આસિયા] કૂસજે પડે [પડિયાહ] આર પયસા હાતે પેયે [પાઈયા] એમન વિગડે ગેહે [ગિયાહે], અમ્હે જયારે કાલે-જમાં ભણતા હારે દીનેશ સારો છોકરો હતો, લાગેછે [ક] કલકત્તામાં આવી અરાખ સોળતે પડી પૈસા હાથમાં પાગી આમ અગરી ગયોછે.

এই ভাবে রাত্রি দশটা পর্যন্ত গান হইত, বাজনা হইত, দশ ছিলিম ভাষাক উড়িত, ৯।১০ বাক্স সিগারেট ভস্মীভূত হইত; ঐ জাঘনামে রাত

[રાતે] દશ વાગ્યા સુધી ગાયન થતું, વાળુ' થતું [વાગતું], દશ ચલમ તમાકુ ઉડતી [વપરાતી], ૯,૧૦ પેટી સીગરેટ રાખ થતી.

તિગિ એઈ કથા શુનિયા વાલુ હૈલેન; તૌહાર ચક્કુ દિયા જલ પડિતે લાગિલ; તિનિ કોન કથા ના બલિયા તલ્લકાં સૂનીલાર શયા પાશ્વે યાઈયા વસિલેન ।

તેહી આ વાત સાંભળી ગભરાઈ ગઈ. તેની આંખોથી પાણી પડવા લાગ્યું, તેહી કાઠ વાત બોલ્યા વિના તેજ વખતે સુશીલાની પચારીની પાસે જઈ બેઠી.

કોન નગર [કરાઈયા] થેકે ગાડીતે ઉઠવાર આગે સ્નાન કરિયે નિયે હિલુમ, જલ થાંબાવાર સમય પાઈ નાઈ । વર્તમાન થેકે થાવાર કિને નિયે એઈ એતલ્લકાં ધરે [ધરિયા] થેતે (થાઈતે) વલ્લિ (વલિતેહિ) કિસ્તુ ઓ કિછૂતેઈ થાવે ના, વલે (વલિતેહે) કાશીતે ગિયા માકે સૂઝ દેથે જલ ગ્રહણ કરવ ।

કાન નગરથી ગાડીમાં ચઢવાના પહેલાં સ્નાન કરાવી લાવ્યો હતો. ભોજન કરવાનો વખત મળ્યો નહિ. વર્તમાનથી આવતું ખરીદી લાવી આ આટલો વખત ઝાલી રાખી આવા કહું છું પરંતુ એ કાઠ રીતે આશે નહિ. કહે છે, કાશીમાં જઈ માને સ્વરથ ભેઈ આહાર મહત્તુ કરીશ.

ડાક શુનિયા વિશ્વેશ્વરી ઝાંડાર ઘર હૈતે વાહિરે આસિલેન । વેગીર વયસેર સજ્જે તૂલના કરિલે તાહાર જનનીર વયસ પક્ષાંશેર કમ હબ્બા સજ્જવ નય; કિસ્તુ દેથિલે કિછૂતેઈ ઇલ્લિશેર વેશી મને હય ના ।

હાક સાંભળી વિશ્વેશ્વરી ઝાંડાર ઘરથી બહાર આવી, વેહીની ઉમરની સાથે સરખાવતાં તેની માની ઉમર પચાસથી કમ હોવા સંભવ નથી, પરંતુ ભેવામાં કાઠ રીતે ચાલીશથી અધિક જણાતી નથી.

સવુક્તગીનેર સ્વપ્ન, સપ્તક્રમ ગીનનું ૨૫૫૦.

એક દેશે સવુક્ત ગીન નામે એકજન ગૃહસ્થ હિલ, તાહાર ધન દોલત, જ્ઞાન-દાસી કિહૂઈ હિલ ના । કિન્તુ સે વડ્ ભાલ લોક હિલ । સે દુઃશીકે સર્વદા દયા કરિત એવં નિજે દરિદ્ર હૈલેઠ તાહાદિગકે યથાસાધા [પ્રવર્તી] સહાય કરિત ।

એક દેશમાં સપ્તક્રમગીન નામે એક જાણુ ગૃહસ્થ હતો. તેને ધન દોલત, દાસ દાસી કાર્ધ પણ હતું નહિ. પરંતુ તે ધણો સારો માણસ હતો, તે દુઃખીને (દુઃખી ૫૨) હમેશાં દયા કરતો, તેમજ પોતે દરિદ્ર તતા પણ તેઓને બનતી સહાય કરતો.

એક દિન સે એક ઘોડાય ચડિયા બને ગિયાહિલ; સેથાને સે એકટિ હરિગ શાવક દેખિતે પાઈયા તાહાકે ધરિયા ઘોડાય તુલિયા લઈલ । ઈ હરિગ શિશુર મા તખન એકટુ દુરે ઘાસ ખાઈતેહિલ, સે પ્રથમે સવુક્ત ગીનકે દેખે નાઈ । યખન સવુક્તગીન હરિગ શાવકકે ઘોડાય તુલિયા લઈલ, તખન સે તાહા દેખિતે પાઈયા કાહે અસિલ, કિન્તુ માનુષેર હાત હૈતે શાવક કાડિયા લઠયા સહજ નય ટાવિયા સે દુઃખિત મને એક પા, હૂઈ પા કરિયા ધીરે ધીરે ઘોડાય પશ્ચાત્ પશ્ચાત્ યાઈતે લાગિલ । તાહાર મુખેર દિકે તાકાઈયા સવુક્ત ગીન વુઝિલ યે, શાવકટિ લઠયાતે તાહાર વડ્ દુઃખ હૈયાહે, યદિ પશુ કથા બલિતે પારિત્ત તવે સે શાવકટિ ફિરિયા પાઈવાર જશ્ત કતઈ ના કાકુતિ-મિનતિ કરિત । એઈ રૂપ ટાવિતે ટાવિતે સવુક્ત ગીનેર મને દયા હૈલ । સે ઘોડાય પિઠ હૈલે ધીરે ધીરે શાવકટિ માટિતે નામાઈયા દિયા નિજે સરિયા એકટુ દુરે ગેલ । તખન હરિગી આહ્લાદે શાવકેર નિકટ દોડિયા ગિયા તાહાકે કત અદર કરિતે લાગિલ ઓ વાર વાર સવુક્ત ગીનેર દિકે તાકાઈલે લાગિલ । તાહાર એઈ રૂપ ટાવ દેખિયા સવુક્ત ગીનેર મને હૈલ યેન હરિગી તાહાકે વાર વાર આશીર્વાદ કરિતેહે ।

એક દિવસ તે એક ઘોડાપર ચઢી બનમાં ગયા હતા; ત્યાં તેણે એક હરિણનું

અચ્ચું જોઇને તેને પકડી ઘોડા પર ચઢાવી (લાઈ) લીધું. એ હરિણના અચ્ચાંની મા તે વખતે થોડેક દૂરે ધાસ ખાતી હતી, તેણે પહેલાં સંયુક્ત ગીનને દેખ્યો નહોતો. જે વખતે સંયુક્તગીને હરિણના અચ્ચાંને ઘોડાપર ચઢાવી લીધું, તે વખતે તેણી (હરિણી) તે (ને) જોઇને પાસે આવી, પરંતુ મનુષ્યના હાથથી (ચકા) અચ્ચું લઇ લેવું સહેલ નથી વિચારી તેણી દુઃખતા મને એક પગલે બે પગલે કરી ધીરે ધીરે ઘોડાની પાછળ ૨ જવા લાગી, તેના મોઢા તરફ તાકીને જોતાં સંયુક્તગીન સમજ્યો જે અચ્ચું લેતાં (લેવાથી) તેને ધણું દુઃખ થયું છે. જો પશુ વાત કહી શકત તો તે અચ્ચું પાછું લઈ લેવાને માટે કેટલીએ આજીજી કરત. એવું વિચારતાં ૨ સંયુક્ત ગીનના મનમાં દયા થઇ [આવી]. તે ઘોડાની પીઠ પરથી ધીરે ધીરે અચ્ચું માટીમાં [જમીન પર] નમાવી દઈ પોતે સરકી થોડેક દુર ગયો. તે વખતે હરિણી આદ્દાદે અચ્ચા પાસે દોડી જઈ તેને કેટલો આદર કરવા લાગી અને વારંવાર સંયુક્ત ગીનની તરફ તાકવા લાગી. તે (હરિણી) નો એ પ્રકારનો ભાવ જોઇ સંયુક્ત ગીનના મનમાં થયું, જાણે હરિણી તેને વાર વાર આશીર્વાદ કરી રહી છે.

સેઈ દિન રાત્રિએ મવુલુ ગૌન સ્વપ્ન દેશિન દેન રજ્જરત મહમ્મદ સ્વપ્નઃ ટાશર નિકટે આમિયા વલિતેહેન, “મવુલુ ગૌન, તૂમિ આજ રિશિ-શિશુ ઓ ટાશર માત્ર અતિ લે નયા દેશાઈયાઈ, ટાશરે જેશર તોમાત્ર અતિ મજ્જુકે રહેયાહેન. ટાશર રેછાઈય તૂમિ રાજા રહેવે. સ્થન રાજા રહેવે બચનઓ તૂમિ દુઃશૈર અતિ એઈ રૂપ નયા કરિષ, ટાશ રહેલે જેશર તો-માત્ર અતિ ચિરનિન મજ્જુકે થાકિવેન” ।

તેજ દિવસે રાત્રે સંયુક્ત ગીને સ્વપ્ન જોયું, જાણે હજરત મહમ્મદ પોતે તેની પાસે આવી બોલી રહ્યા છે, [કે] “સંયુક્ત ગીન, તહે આજ હરિણ ખાળક અને તેની માના પર જે દયા ખતાવી છે તેથી ધસ્તર ત્હારા પર સંતુષ્ટ થયા છે. તે [એ] ની ઇચ્છા વડે તું રાજા થઇશ. જ્યારે રાજા થાય તારે પશુ તું દુઃખોના ઉપર એવી દયા કરજે. જેમ અતાં (તેથી) ધસ્તર ત્હારા ઉપર હમેશાં સંતુષ્ટ રહેશે.

દરિદ્ર સવુક્ત ગૌન સત્ય સત્તાઈ રાજા હૈયાહિલેન । દયા ઓ પરોપ-
કાર્યેર એ રૂપ ફલ ।

મરીય સશુક્રતગીન સાચેજ રાજ થયો હતો. દયા અને પરોપકારનાં એવાં
હતા.

સોનાર ફુલ ।

એક રાજપુત્ર આર એક મંત્રીર પુત્ર; દુઝને વડ ડાવ ૨ એક દિન
હુ'જને વને શિકાર કોરતે (કરિતે) ગિયે સૈજ સામંજ્જદેર કાહ થેકે
અનેક દુરે ગિયે પોડલેન, પ્રકાશ વને તારા (તાહારા) રાસ્ટા ડુલે
ચુરતે ચુરતે શેષે એક રાજાર દેશે ગિયે પોડલેન । રાજા ડાંનેર
અનેક ષત્રુ કોરે (કરિયા) નિજેર વાટિતે રાખલેન । સેઈ રાજાર એક
મેયે હિલ । મેયેટી ખુવ સુન્દરી ઠીક યેન પરીર મત દેખતે । રાજા સેઈ
મેયેટીર સજે રાજ પુત્રેર વિયે દિલેન । મંત્રીર પુત્રેર કિજ્જ મને મને
ખુવ હિંસે હ'લ (હૈલ) ।

એક રાજાને પુત્ર અને એક મંત્રીને પુત્ર (હતો); યન્ને જલ્દીને ધણો
અનુરાગ હતો. એક દિવસ યન્ને જલ્દી વનમાં શિકાર કરવા માટે જઈ સૈન્ય
સામંત વિગેરેથી ધણું દુર જઈ ચઢ્યા, ગહનવનમાં તેઓ માર્ગ ભૂલી
જઈ ધ્રુમતા ધ્રુમતા અંતે કાષ્ટ એક રાજના દેશમાં જઈ ચઢ્યા. રાજાએ તે-
ઓને ધણી મહેનત કરી (સમજાવી) પોતાને ધરે રાખ્યા. તે રાજાને એક
કન્યા હતી; કન્યા ખુબ રૂપાળી [ગેતાં] ઠીક જાણે પરીના જેવી, રાજાએ
તે કન્યાની સાથે રાજપુત્રનો વિવાહ કર્યો; પરંતુ મંત્રીના પુત્રના મનમાં
મનમાં ખુબ દ્રેષ થયો.

તિનિ કાડકે (કાહાકે) કિજ્જ ના વોલે (વલિયા) મનેર
દુઃખ મને ડેપે રેથે [રાશિયા] દિલેન । કિજ્જુદિન પારે તિનિ એક
સોદાગરેર મેયેકે વિયે કોલેન (કરિલેન) । જુઈ વજ્જુતે સેઈ શેઈ
વાસ કોરતે (કરિતે) લાગલેન [લાગિલેન]-આર વાડી ફિરવાર નામટી-

ও কোল্লেন না । রাজা মশাই, রাজ পুত্র আর রাজ কঙ্কাকে একটি বাগান বাড়ীতে রেখে দিলেন, আর বোলে (বলিয়া) দিলেন যে “তোমরা তিন দিকের দরজা দিয়ে যাওয়া আসা কোরো (কর), কেবল পূর্বদিকের দরজা দিয়ে কোথাও যেও না; সে দিকে একটা রাক্ষসী আছে” ।

તેણે કાઠને કાંધ પથ્ર ન કહેતાં મનનું દુઃખ મનમાં સમાવી રાખ્યું. થોડાક દિવસ પછી તેણે એક સોદાગરની કન્યા સાથે વિવાહ કર્યો. બન્ને મિત્રો તે દેશમાંજ વાસ કરવા લાગ્યા, ફરી ધરે જવાનું નામ પણ લીધું નહિ. રાજ-મહાશયે, રાજપુત્ર અને રાજ કન્યાને એક વૃક્ષ વાટિકા (બગીચા) માં રાખ્યા. અને કહી દીધું (કહ્યું) કે તમે તથા દિશાના (તરફના) દ્વારથી જવું આવવું કરો, માત્ર પૂર્વ દિશાના દ્વારથી ક્યારે પણ જશો નહિ. તે દિશામાં એક રાક્ષસી છે.

एक दिन तोरैर बेलाय बखन काक कोकिल डाकछे (डाकितेछे) সেই समय मन्त्रीर पुत्र नदीते नाईते गिये (याईया) देखलैन ये एकटि सोणार पद्मफुल तेसे आसछे (आसितेछे) । তিনি সেই ফুলটি নিয়ে এসে (আসিয়া) তাঁর বৌকে দিলেন । রাজ কঙ্কা সে কথা শুনে [শুনিয়া] বায়না ধরে বোসলেন যে “আমারও পদ্ম ফুল চাই, তা না হ’লে [হইলে] আমি উঠবো [উঠিব] না, নাইবো (নাইব) না, খাবো (খাইব) না, এই বিছানায় শুয়ে শুয়ে (শুইয়া শুইয়া) মোরে (মরিষা) পোড়ে [পড়িয়া] থাকবো (থাকিব) ।”

એક દિવસ પ્રભાતના વખતે જે વખતે કાગડા કામલ બોલી રહ્યાં, તે વખતે મન્ત્રી પુત્રે નદીમાં ન્હાવા જઈ (જતાં) ગયું. જે એક સોનાનું કમલ બેઠું આવે. તેણે તે ફૂલ લઈ આવી તેની વહુને આપ્યું; રાજ કન્યા તે વાત સાંભળી બહાનું લઈને બેઠી જે રહાઈ પણ સોનાનું કનળ જોઈએ. ન મળતાં હું ઊઠીશ નહિ, નહાઈશ નહિ, ખાઈશ નહિ, આ પથારીમાં સુઈ સુઈ મરી પડી હીરશ.

महा विपद,—राज पुत्र कि करेम; তিনি मन्त्रीर पुत्रके जिज्ञासा कोल्लैन, “ताई कोथा थेके फुल पेय्ने (पाईया)-छ दल” । मन्त्रीर पुत्रेर मने मने राग छिल, তিনি बोलेन “तोमादेर बागानेर पूर्व दिकेर

દરજા દિયે વેરિયે ત્રિન દિન ત્રિન રાત્રિ ચલે (ચલિલે) તારપર એકટા પુકરિગીતે સોનાર પદ્મફુલ દેખતે પારે; સેથાન થેકે યત પાર નિયે એમ ।”

મ્હોદી આપતિ (થઇ), રાજ પુત્ર થું કરે; તેણે મંત્રીના પુત્રને પૂછ્યું. “ભાઇ ક્યાથી પુલ પ્રાપ્ત કર્યુંછે (લાવ્યો છો) ખેલ, મંત્રીના પુત્રના મનમાં દુષ્કૃતિ [તેથી] તે ખોલ્યો, ત્હારા બગીચાની પૂર્વ દિશાના દરવાજાથી નીકળી ત્રણ દિવસ, ત્રણ રાત ચાલતાં, ચાર બાદ એક તળાવમાં સોનાના કમળ દેખાયછે. સાથી જેટલાં [લાવી] શકે તેટલાં લઈ આવ.

રાજપુત્ર આર દેરી ના કરે [કરિયા] સદ્કાર સમય એક પક્ષીરાજ ઘોડાય છેપે પૂર્વ દરજા દિયે સોનાર પદ્મફુલ આનતે (આનિતે) વેરુ-લેન । ત્રિન દિન, ત્રિન રાત્રિ મુખે જલ પર્યાપ્ત ના દિયે ત્રિનિ ચલતે લા-ગુલેન ।

રાજપુત્ર જરાય વાર ન કરીને સાંઝના વખતે એક ગરૂડ જેવા ઘોડે ચઢીને પૂર્વ દરવાજા (થી) સોનાનું પદ્મ પુલ લેવા નિકળ્યો. ત્રણ દિવસ, ત્રણ રાત્રિ મ્હોટે જલ માત્ર ન દેતાં તે ચાલવા લાગ્યો.

પ્રકાગ્નિ અરજે એપાર ઓપાર દેખા યાય ના । કોથાય વા પુકરિગી, જ્યાર કોથાયઈ વા સોનાર પદ્મ ફુલ ! ચાર દિનેર સદ્કાર સમય સેઈ સકલ પ્રદેશ ઘિરે (ઘેરિયા) મેઘ નામ્લો (નામિલ)-ઠારિદિકે અન્કકાર હ'યે એલ, -ભયંકર જોરે ઝડૂ વહિતે (વહિતે) લાગલો (લાગિલ), આકાશ ડાક-તે લાગલો (લાગિલ), રુષ્ટિતે યેન સમસ્ત સૃષ્ટિ સંસાર ભેસે યાવાર અવ-સર હ'લે । રાજપુત્ર ઉર્કુ શાસે ઘોડા છૂટાલેન (છૂટાઈલેન) । અનેક સમય પર ઘોડા એસે પ્રકાગ્નિ વાડીર નિકટ થામ્લો (થામિલ) ।

ગાઠા જંગલમાં આપાર પેહો પાર જણાતો નથી. ક્યાં રહ્યું તળાવ અને ક્યાં રહ્યું સોનાનું કમળ ? એથા દિવસની સાંઝે તે બધા પ્રદેશને ઘેરી વરસાદ આવ્યો. આરે તરફ અંધકાર થઇ આવ્યો, બપોર વેગે આંધી પહેલાં ધાગી, આકાશ ગાંજવા લાગ્યું, વરસાદથી જાણે સમગ્ર સૃષ્ટિ-સંસાર

ଏଣି ଲବାନୋ ବସ୍ତ ଥିଲା । ରାଜପୁତ୍ର ଐକ ସ୍ବାସେ ଘୋଡ଼ା ଛାଡ଼ି ଯିବାର, ଧଉଳା ବସ୍ତ ଧରି ଘୋଡ଼ା ଆସି ଐକ ମୋଟି ହବେଶୀନୀ ସମୀପେ ଶାନ୍ତ ହେଲା ।

ଏହି ବାଡ଼ିତେ ଏକଟା ରାକ୍ଷସୀ ଥାନ୍ତେ (ଥାକିତ); ସେ ମାନ୍ୟର ଗଳ୍ପ ପେରେ [ପାହିୟା] ଲିପି ଦିଅେ ନିତେ ନାମତେ ନାମତେ ଦେଖେ, ସେ ଏକଜନ ସୁନ୍ଦର ରାଜପୁତ୍ର ଦାଢ଼ିରେ ରାଧେ (ରହିୟା) । ରାଜପୁତ୍ରର ରୂପ ଦେଖେ [ଦେଖିୟା] ସେ ମାନ୍ୟ ଥାବାର (ଥାହିବାର) କଥା ଭୁଲେ [ଭୁଲିୟା] ଗଲ; ତଥା ଏକଟି ସୁନ୍ଦରୀ ମେୟର ମୂର୍ତ୍ତି ଧରେ [ଧରିୟା] ସେ ରାଜପୁତ୍ରର କାନ୍ଧେ ଏଲ (ଆସିଲ) ଆର ହାତ ଧୋରେ [ଧରିୟା] ତାଙ୍କେ (ତାହାଙ୍କେ) ବାଡ଼ିର ମଧ୍ୟେ ନିଅେ ଗଲ । ରାକ୍ଷସୀ ରାଜପୁତ୍ରଙ୍କେ ବିଅେ କରେ [କରିୟା] ସେହି ବାଡ଼ିତେ ରେଖେ [ରାଖିୟା] ଦିଲେ, ଆର ତାଙ୍କେ ବୋଲେ (ବଲିୟା) ଦିଲ ସେ “ସଦି କଥନଂ ବାଡ଼ିର ବାହିବେ (ବାହିରେ) ମା ଦାଓ ତା ହ’ଲେ (ହଇଲେ) ଘାଡ଼ିଟି ମୁଟ କୋରେ (କରିୟା) ଭେଙ୍ଗେ ରକ୍ତ ଶୁଷେ (ଶୁଷିୟା) ଥାବୋ [ଥାହିବ]” । ରାଜପୁତ୍ର ସେହି ଥାନେ ବନ୍ଦୀ ହ’ୟେ [ହଇୟା] ରହିଲେ (ରହିଲେ), ଆର ଫିରେ [ଫିରିୟା] ଆସ୍ତେ (ଆସିତେ) ପାର୍ଲେନ [ପାର୍ଲିଲେ] ନା ।

ଐ ହବେଶୀମା ଐକ ରାକ୍ଷସୀ ରହିତୀ, ତେଣୁ ମନ୍ୟୁସ୍ୟନୀ ଗନ୍ଧ [ପାମି] ଆସତା ନିଃଶରଣୀୟ ଧର୍ମନୀୟ ଉତ୍ତରତା ୨ ଲେଖୁ; ଲେ ଐକ ସୁନ୍ଦର ରାଜପୁତ୍ର ଉଲୋ ରହିଥା । ଉ. ରାଜପୁତ୍ର ୩୫ ଲେଖି ତେ ମନ୍ୟୁସ୍ୟ ଆସାନୀ ବାତ ଉଲୋ ଗଧ. ତେ ବସ୍ତେ ଐକ ସୁନ୍ଦର କନ୍ୟା ୩୫ ଲେଖି ତେ ରାଜପୁତ୍ରନୀ ପାସେ ଆସି. ଅନେ ହାଥ ପକ୍ଷୀ ତେନେ ହବେଶୀମା ଲେଖ ଗଧ. ରାକ୍ଷସୀୟ ରାଜପୁତ୍ରନେ ପରଣୀ ତେ ହବେଶୀମା ରାଧିୟା. ଅନେ ତେନେ କଣ୍ଡି ଶୁଣୁ; ଲେ ଲେ କଥାରେ ପଞ୍ଚ ଧର୍ମନୀ ଉତ୍ତର ପଦ ମୁଖ୍ୟେ ତୋ ଗଠୁ ମରଡ଼ି ନାମୀ ଲାଙ୍ଗି ଲୋଡ଼ି ଯୁକ୍ତି ଆଧିଷ୍ଠା. ରାଜପୁତ୍ର ଲାଙ୍ଗ ଲାଙ୍ଗି ଧର୍ମ ରହିଥା. ଅନେ ପାତ୍ରା ଆସବା ପାମ୍ୟୋ ନଢି.

—•—

ସ୍ବାଭାବେର ଶୋଭା ।

ଆହା (ହାୟ) ! ଏତବ ଭବନ (ଏହି ସଂସାର) କିବା ଶୋଭାମୟ (କେମନ ସୁନ୍ଦର), ସ୍ବତନ ସେ ଦିକେ ଚାହି (ଦୃଷ୍ଟିପାତ କରି), ତଥନହି (ସେହିଦିକେ) ନୟନ

জুড়ায় (চক্ষু পরিতৃপ্ত হয়) । দিবানিশি (দিবস ও রাত্রিকালে) যথাক্রমে (ক্রম পূর্বক) রবি শশি গগনে প্রকাশি (আকাশে উদ্ভিত হইয়া) বিমল কিরণে ভুবন (জগৎ) উজ্জ্বল করে (আলাকিত করে) । স্থলজ (স্থল জাত) কুম্ম জালে (সমূহ) স্থল ভাগ (স্থল প্রদেশ) শোভা করে (শোভিত করে), এবং কমলে (কমল দ্বারা) সরসীর জল (সরাবরের জল) কিবা [কেমন] শোভিত হয় ? শ্যামল (সবুজ-শ্যাম বর্ণ) বিটপী দল (বৃক্ষ সমূহ) কিবা শোভা (কেমন মনোহর সৌন্দর্য) ধরে (ধারণ করে) ? লতার ললিত (মনো-হর-রমণীয়) রূপ (আকৃতি) আঁখি (চক্ষু) মুগ্ধ করে (মোহিত করে) । বারিধির (সমুদ্রের) শোভার ভাণ্ডার (সৌন্দর্যের পুঞ্জ) ভীমরূপ (ভীষণ আকৃতি) দেখে (দেখিয়া) কার [কাহার-কোন-ব্যক্তির] মন বিমোহিত [বিমুগ্ধ] না হয় ? [অর্থাৎ সকলেরই অন্তঃকরণ মুগ্ধ হইয়া] থাকে-জায়] যে ব্যক্তি কোন দিন [দিবস] গিরি আরোহণ করেছে (পর্বতোপরি চড়িয়াছে) সে (সেই ব্যক্তি) ভুধরশোভা (পর্বতের সৌন্দর্য) কেমন বিচিত্র কি রূপ চমৎকার যুক্ত, তাহা জানে (অবগত আছে) ! কোন স্থানে (কোথাও) বেগবতী (বেগ যুক্ত) স্রোতস্বতিগণ [নদী সকল] অধোমুখে [নিম্ন প্রদেশে] খরবেগে [দ্রুত গতিতে] প্রতিক্ষণ বহে [সর্বদা বহিতেছে], কোন স্থানে মৃগ গণ ক্রীড়া করে (খেলা করিতেছে); জগতের (সংসারের) এই রূপ (এই পকার) শোভা সমুদয় (সৌন্দর্য্য সকল) ভাবি (ভাবিয়া-চিন্তা করিয়া) ভাবুক ব্যক্তি (সহৃদয় মানুষ) ভাব রসে ভাসে (ভাব রূপরসে ভাসিতে-বহিতে থাকে) (অর্থাৎ ভাব গ্রাহী ব্যক্তি সকল প্রকৃতির শোভার বিষয় সকল ভাবিয়া [চিন্তা করিয়া] মোহিত হইয়া থাকে ।

—•—

হবুচন্দ্র রাজা ও গবুচন্দ্র মন্ত্রী ।

હુબુ ચન્દ્રરાજ અને ગબુ ચન્દ્ર મન્ત્રી.

রাজা ছিলেন (હતા) বুদ্ধির জালা (બુદ્ધિ) আর (અને) মন্ত্রী ছিলেন বুদ্ধির ভালগাছ (તાલગાছ), দু'জনে (બન્ને) কেউ কাউকে [કાউ કાউને] ছাড়া (કાড়া) থাকেন না (રહેતા નહি).

ઠારિદિકે (આરે તરફ) દેગાલ ટુલિયા (ભીંત રમી) રાજા રાજક
કરેન (રાજ્ય કરતો); નાકે કાને (નાકે તથા કાને) ટુલાર ડિવિ દિયા
(રૂનાં પુમડાં ધઈ) મજી સભાય વસેન (બેસતો)—કિ જાનિ—[કાથુ જાણું]—
યદિ વુક્કિ વાહિર હૈયા યાય ? (અગર બુદ્ધિ બાહર થઈ [નીકળી] જાય) “હો !
હો ?” “હા ? હા !” (હો ! હો ! હો ! હા ? હા ?) કરિયા ટૂંજને એ ડોર [એક
ખીખની] વુક્કિ દેશિયા “વાહા વાહા” કરેન (વાહ વાહ (અશંસા) કરતા)
દિનેર વેલા (દિવસે) યુમાન, (ઉંધતા) રાત્રે વુક્કિ આંટેન [રાતે બુદ્ધિ
ધુંટતા-ડોળતા] વુક્કિર ટોટે [બુદ્ધિના બળે] તૈંદેર રાજ્ય અશ્વિર । [તે-
આતું રાજ્ય ડગમગતું હતું]. રાજ્યે અવિચાર નાઈ । (રાજ્યમાં અવિચાર
નહોતો.)

એકદિન એક શૂંઠર [શુઅર] રાજ વાડીર પાશ દિયા યાય, [રાજમહે
લની પાસે થઈ જતું], રાજા દેશિયા વલેન [રાજા [તેને] બેઠને બેસ્યો]
“કિ ?” [એ શું [છે]] મજી વલેન “તાઈ ત, એ કિ ?” [તેજ તો આશું]
અનેકક્ષણ દેશિયા શેષે વલેન [ધણું સમય રહી અંતે બેસ્યો] “મહારાજ,
સર્વનાશ ! માહત વેટોરા તો ટોર ? [માવતો સાળાતો ચોર !] ડોટો
રાજવાડીર હાતી [એ રાજમહેલને હાથી છે] “ના થાઈતે પાઈયા શુકાઈયા
૨ અમન હૈયાછે ।” [આવા ન પામતાં સુકાર્થ ૨ આવા [દુખળા] થઈ ગયા છે]
સવ વેટો માહત તથાનિ કયેદ [બધા સાળા માવતો વે વખતે કેદ [કરવામાં
આવ્યા]]].

આર એકદિન [વળી એક દિવસ] શૂંઠર ટો યાય । [શુઅર જતું તું].
રાજા વલિલેન—“મજી ? હાતીતો વડ હૈલ ના ?” [હાથી નો મોટો
થયો નહિ] મજી વલિલેન,—“મહારાજ ? તાઈતો [તેજ તો]. એત દિન ડોર
શુંડ ગજાઈલ ના [આટલા દિવસે [પણ] એને શુંડ ઉત્પન્ન થઈ—આવી નહિ]
ડોટો નિશ્ચય રાજા વાડીર હૈદુર, [એ અરેઅર રાજમહેલને ઉંદર છે]
“રાજ ભાણાર ભૂટિયા થાઈયા મોટો હૈયાછે ?” [રાજ બંડાર છુટી પાઈ
મોટો થયો છે]. સર્વનાશ ? રાજભાણારે એઈ ? [આવું] સવ સિપાઈર ડાક

પંડિત [બધા સિપાઇઓની હાક પડી—ઓલાવામાં આવ્યા] મવ વેટોર ગર્દન
ન [બધા સાળાઓની ગર્દન] રાજ ભાણુર વાંટિલ [બધે] એત વુક્કિ થરત
કરિયા [આટલી બુદ્ધિ વાપરી] રાજા મલ્લોર ભારિ પરિજ્ઞાન હૈયાહે, [રાજ
તથા મંત્રીને બારે મ્હેનત થઈ છે] (એથી) હાંચા કૂઠરોતે ગિયા (હવા
આવાની કાટડીમાં જઈ) છ'જને હાંચા ચાહેતે લાગિલન । (હવા આવા
લાગ્યા).

કતકગુલિ વિદેશી લોકે પથ દિયા ચાહેતે (કેટલાક પરદેશી માણસો
એ (તે) રસ્તે થઈને જતા) રાજ વાડીર પુકર પાડે (તળાવની પાળે) સૂન્નર
ઠાંઈ (સ્થાન) દેશિયા, સેથાને પાક માક કરિવે ઠિક કરિલ (રસોઈ બ-
સોઈ કરીશું [એવો] નિશચય કર્યો). જિનિષ પત્ર નામાઈયા (સામાન ઉતારી)
કેડે કાઠ કૂડાઈતેહે (કાઠ લાકડાં એકઠાં કરેછે) કેડે ઉનન થું ડિંતેહે ।
[કાઠ ચુલા ખેંદેછે].

દેશિયા રાજા બલિલન—૭ કિ? (તે બેઠ રાજ બોલ્યો, એથું?) તાડ
ભાંડિ નાકે કાને ડિવિ અંટિયા (ચટપટ નાકે કાને (રત્ન) પુમકું ચઢાવી),
—“કિ ૭?” [શું એ,] અનેકક્ષ્ણ દેશિયા ટેશિયા (બેઠ કરી) વાચ્ત હૈયા
(ગભરાઈ જઈ) મલ્લોર બલિલન,—“મહારાજ ! સર્વનાશ ? રાજ્ય ગેલ !
(રાજ્ય ગયું,) કોથા થેકે (ક્યાંહી થી) વિસ્તર લોક આમિયા [ધણાક લોકોએ
આવી] પુકર તો ઘોરિ કરિલો ? (તળાવતો ચોરું) [લોકોને ચુલો ખેંદતા
એઈ] એ દેથુન સિપા કાટિતેહે, (આ બુધો ડિંકું પાડેછે) રાજાંદેથેન
(રાજ એ પથ બેથું,) તાહેતો (તેમજ તો) અમનિ ધર્ ! ધર્ [એવે પકડો
પકડો] રાજ છુયારે ડક્કા [રાજ દારમાં ડોકા વાગ્યો] સિપાઈ શાક્ષી છૂટિલ ।
[સિપાઈ લોકો છુટ્યા] લોક ગુલાકે ધરિયા મારિયા અધમરા કરિયા
આનિલ, [બધા લોકોને પકડી, મારી અધમરા કરી લાવ્યા].

તથાનિ જૂલે ? [તેજ ક્ષણે શુભે] (ચઢાવવામાં આવ્યા) રાજ્ય ગિયાહિલ !
—રાજ્ય ગયું હવે [આજ પુકર છુરિ (આજ તળાવની ચોરી) કાલ રાજ્ય છુરિ
કરિત (કાલે રાજ્ય ચોરતા); વુક્કિ હિલ તાહેરક્ષા (બુદ્ધિ હતી તેથીજ રક્ષા).

એત વુક્તિ થરત કરિયા રાજા મજી તાડાતાડિ ઘુમાઈતે ગેલેન (આટલી સ્થાઈ વાપરી રાજા તથા મંત્રી ૩૮૫૮ ઉંઘવા ગયા).

—•— ચોરેર વિપદ ।

ઘુટ ઘુટે અન્કકાર । એકે અમાવજીર રાત્રિ તાહાર ઉપર આવાર મેઘે આકાશ ટાકિયાહે. ભાવિયા ચોર આહલાદે આટખાના હૈયા નાઠિતે લાગિલ ।

ધાર અન્ધકાર. એક તો અમાવજીની રાત, તેમાં વળી વરસાદે આ-
કાશ ઢંકાઈ ગયું છે વિચારી ચોર આનંદે આઠ ગજો થઈ નાચવા લાગ્યો.

સે આપનાર અન્ન શન્ન લઈયા આસ્તે આસ્તે બાહિર હૈલ એવં
એધાર ઓધાર ઘુરિયા ચૂરી કરિવાર સ્વયોગ અન્વેષણ કરિતે લાગિલ । ક્રમે
રાત્રિ અધિક ઓ મુશ્લેર ધારે વૃષ્ટિ પડિતે થાકાય ટાલા ઘરેર માટીર
દેઘ્યાલે સિંદ કાઠિતે આરંભ કરિલ ।

તે પોતાના ઓળર લઇને ધીરે ૨ બાહર નીકળ્યો, તેમજ અહીં
તહીં ધુમીને ચોરી કરવાનો મોકા ઓળવા લાગ્યો. ક્રમે રાત્રિ અધિક થવા
(૧૩) થી અને મુશળ ધાર વરસાદ પડતો હોવાથી તેણે એક ચિત્તે એક માદીના
ઘરની માદીની દીવાલ (ભીત) માં 'તિંડુ' કાપવા (પાડવા) આરંભ કર્યો.

સિંદ કાઠિતે ૨ ચોર માથે માથે, વાડીર લોકજન જાગિયા આહે
કિ ના, તાહાદેર પડા શબ્દ પાડ્યા ઘાય કિ ના, કાન પાતિયા એક એક
વાર શુનિતે લાગિલ, કિન્તુ કોનં આંઘ્યાજ ના પાઈયા તાહાર થુવ ફુર્તિ
હૈલ એવં વાડીઘ્યાલાર સમસ્ત જિનિષ પત્ર ચૂરી કરિતે પારિવે ભાવિયા
આપનાર મને આનન્દે હાસિતે લાગિલ ।

તિંડુ કાપનાં ૨ (પાડતાં) ચોર વચ્ચે વચ્ચે (ધડી ૨) ઘરના માથુસો
જગેલા છે કે નહિ. તેમનો સાદો પથ શબ્દ પમાય (સંભળાય) છે કે નહિ
(તે) જાન લગાવી ધડી ધડી સાંભળવા લાગ્યો. પરંતુ કાંઈ પણ (પ્રકારનો)
આવાજ ન પાગતાં તેને ખુશ સ્ફૂર્તિ થઈ. તથા ઘરવાળા આવનો બધો [જાણ્યો]
આમાન ચીરી કરી ચકારો વિચારી પોતાના મનમાં આનન્દે હસવા લાગ્યો.

વાડીતે એકાદ માત્ર લોક । સે આહારાદિ કરિયા સુઈયા હિલ । સવે માત્ર તાહાર તસ્દા આસિયાહે એમન સમય દેયાલે સિંદેર શક સુનિયા જાગિયા દિયાસલાઈ હાતે વિહાનાર ઉપર વસિયા, ઘૂમાઈવાર ભાગ કરિયા નાક ડાકાઈતે લાગિલ એવં કશન ટોર ઘરે ટૂકિવે, કિ ઉપાયે તાહાકે રીતિમત શાન્તિ દિતે પારિવે તાહાર ઉપાય ટિસ્ટા કરિતે લાગિલ ।

ધરમાં એકમાત્ર માણસ, તે બોજન કરી (જમી) સુતો હતો. સુતાંજ તેને ઉંધ આવી છે, એવે ભીંતમાં છીંડાનો અવાજ સાંભળી ભગી દીવાસળાઈ હાથે (હાથમાં ખાકસ લઈ) પથારી ઉપર એસી ઉંધવાનો ડોળ કરી નાક બોલાવા લાગ્યો, તથા ક્યારે ચોર ધરમાં પ્રવેશ કરશે, કયા ઉપાયે તેને યોગ્ય દંડ દઈ શકાશે, તેનો ઉપાય ચિંતવવા લાગ્યો.

સિંદ કાઠી શેષ રૂઈવાર પર ટોર સેઈ ગર્જેર ભિતર દિયા ઘરે પ્રવિષ્ટ રૂઈલ ઓ શાનિકર્મજાન દાંડાઈયા ઘરેર લોક ઘૂમાઈતેહે વુલિયા છૂરી કરિવાર જન્મ ઘરેર ભિતર દૂઈ એક પા અગ્રસર રૂઈલ ।

છીંડું પાડી રહ્યા પછી ચોર તે ખાડાની અંદર થઈ ધરમાં પેઠા અને થોડીવાર ઉભો રહી ધરના માણસો ઉંધે છે ભણી ચોરી કરવા માટે ધરની અંદર બે એક પગલાં આગળ વધ્યો.

અક્કકાર ઘર-કોથાય કિ આહે ટોર તાહાર કિહૂઈ જાનેના । એક-ટુ ગિયા હાત વાડાઈવા માત્ર એકાદ વેતેર પેટરાય તાહાર હાત ઠેકિલ સે ખુવ ખુસી રૂઈલ । પેટરાઈતે તાલા લાગાન હિલ ના સૂતરાં નિમેસેર મથો સે ઉહાર ડાલા ખુલિયા ફેલિલેન ।

અંધાર ધર-ક્યાં થું છે, ચોર તેમાનું કાંઈ પણ ભણતો નથી, થોડેક જઈ હાથ લંખાવતાંજ એક નેતરના પટારામાં તેનો હાથ અટકાણો (ભડકાણો) તે ખુલ ખુસી થયો. પટારા [કરંડીયા]માં તાણું લગાવેલ હતું નહિં એથી કાણુ માત્રમાં તેણે તેનું ડાણું (ઢાંકણું) બોલી નાખ્યું.

કિન્તુ અક્સ્માત્ સર્વનાશ । યેમન સે ડાલા ખુલિયાહે અમન પેટરાય ભિતર રૂઈતે દૂઈટા માપ ફાંસ કરિયા વાહિર રૂઈયા ટાંહાર હાત દૂઈટા

જડાઈયા ધરિયા ગર્જન કરિતે લાગિલ । ચોર દેખિલ મહાવિપદ । સે
મને મને ભાવિલ, કિ કૂંકનેઈ આજ વાહિર હૈયાહિલામ, હાય રે ?
છૂરી કરિતે આસિયા આજ સાપેર હોવલે પ્રાણ હારાઈતે હૈવે ।

પરન્તુ આત્મીતાં સર્વનાશ, જેવે તેણે કાણું ખોલ્યું એવે (જ) પટારાની,
અંદરથી બે સાપ ફાંસ (શબ્દ) કરી બાહર નીકળી તેના બે હાથ જકડી
પકડી કુંકાડા માકવા લાગ્યા; ચોરે બેયું મોટી આદત (વિપત્તિ), તેણે મનમાં
વિચાર્યું, કેવા ખરાબ વખતેજ આજ બાહર થયો (નીકળ્યો) હતો, હાય કે
ચોરી કરવા આવી આજ સાપના ડંશે પ્રાણ તજવો પડશે.

વાડીગુલા સાપુડિયા । સે સાપ થેલાઈયા જીવિકા અર્જન કરિત ।
સે સાપેર ફાંસ શબ્દ શુનિયા વ્યાપાર વૃક્ષિતે પારિલ ઓ તત્કળાં આલો
જ્વાલિયા હો હો કરિયા હાસિતે હાસિતે તુવડી વાજાઈતે લાગિલ ।
વાંશીર શબ્દે સાંપ દુઈટા સેઈ અવસ્થાય ફળા તુલિયા ટોરેર મુઠેર કાઢે
હેલિતે ઢુલિતે લાગિલ । ટોર તથન હત ઢસ્ટ । સે ના પારે કથા ક-
હિતે, ના પારે નડિતે ઢડિતે । સે તથન સ્થિર વૃક્ષિયાહિલ યે એકટું
નડિલેઈ સાપ દુઈટા તાહાર મુઠે હોવલાઈયા દિવે, આર તાજા હૈલે
તાહાર ભવલીના માજ હૈયા યાઈવે । સે ઢયે ઠક ઠક કરિયા કાંપિતે
લાગિલ ।

ધરવાળો મદારી, સાપને બેલાવી જીવન ચલાવતો, તે સાપનો ફાંસ
શબ્દ (કુંકાડો) સાંભળી ધટના [ખીના] સમજી શક્યો અને તરતજ દીવો
મગટાવી હો હો કરી હસતાં હસતાં મોરલી બળવા લાગ્યો. મોરલીના
અવાજે બંને સર્પો તેજ અવસ્થામાં [હાથે વળગ્યા રહીનેજ] હાલવા
હાલવા લાગ્યા. ચોર તે વખતે ગભરાયો. તે ન શકે બોલી, ન શકે નમી ચઢી
[હાલી ચાલી], તે તે વખતે નિશ્ચયે સમજ્યો હતો, જે જરાક નમતાંજ સાપ
બંને તેના મ્હોટે કરડી દશે [કરડશે], અને તેમ થતાં તેની [પોતાની]
માનવધીલા સંપૂર્ણ થશે, તે સમયે તે ઠક્ ઠક્ કરીને કાંપવા લાગ્યો.

સાપુડિયા તથન તાહાર કાઢે આસિયા વલિલ—‘કિ વક્તુ? આહે

કેમન ? કિ રકમ મંજા બલ દેચિ ? વડે યે આમાર ઘરે છૂરી કરિતે આગિયા હિલે, એখন કિ હય ! એখন યે સાપેર મુઠે પ્રાણટી દિતે હ'વે [હૈવે] ।' યે સાપ છૂઈટા ચોરેર હાત જડાઈયા ધરિયાહે તાહાદેર વિષ દાંત ભાજા હિલ સૂતરાં ચોરકે વિશેષ તાવે જન્દ કરિવાર જજીઈ સાપુડિયા માઁ માઁ કથા કહિતે લાગિલ ઓ માઁ માઁ તાહાકે ઘુરિયા ઘુરિયા ભાલ કરિયા તુવડી વાજાઈતે લાગિલ ।

મદારી તે વખતે તેની પાસે આવી બોલ્યો. કેમ મિત્ર ! છા ડયા ? (કેમ છે) ડવી મળ છે, કહે નેઉ, જખરો ને મ્હારા ધરે ચોરી કરવા આવ્યો હતો. અહીં શું હોય ! અહીં તો સાપના મ્હોટે પ્રાણ દેવા પડશે. ને બન્ને સાથે ચોરનો હાથ જકડી પકડ્યો છે, તે બન્નેના ઝેરી દાંત લાગિલ હતા; એથી ચોરને વિશેષ પ્રકારે જમ [વશ] કરવાને માટેજ મદારી વચ્ચે વચ્ચે [થોડી વાર] વાત કરવા લાગ્યો અને વચ્ચે વચ્ચે તેને ધુમી ધુમી સારી રીતે મુરલી વગાડવા લાગ્યો.

અદિકે સાપેર જડાનીતે ઓ ભયે ચોરેર પ્રાણ કળાગત । સે આર મજ્જ કરિતે ના પારિયા ઢેઉ ઢેઉ કરિયા કાંદિતેહ સાપૂડિયાકે કહિલ, મશાઈ ? આમાર રક્ષા કરન—આમાકે વાંઠાન, આર કથન એમન કાજ કરિવ ના ।

આભીગમ સાપના જકડાવા વડે અને ભયે ચોરના પ્રાણ ગલે. તેજી હવે સહન ન કરી શકીને [શકવાથી] બેં બેં કરીને રાતાં રાતાં મદારીને કહ્યું, મહાશય ! મ્હારી રક્ષા કરો, [શ્રવાડે] મ્હને બચાવો, હવે કયાઈ પણ આવું કરીશ નહિ.

સાપૂડિયા વલિલ—તહા હૈવે ના । તોમાર ઓ રકમ કથાય આમિ તોમાકે હાડિયા દિતે પારિ ના । યદિ તુમિ પ્રતિજ્ઞા કર, યે છૂરી વાચ-જાટી એકે વારે હાડિયા દિવે તહા હૈલે આગિઓ તોમાકે હાડિયા દિવ, નતેએ એઈ અવશ્યાર આમિ તોમાકે થાનાય ગિયા પૂલિસેર હાતે દિવ ।

મદારી બોલ્યો તે [તેમ] થશે નહિ. મ્હારી એવા પ્રકારની વાતે હું 'હને

છોડી થકીશ નહિ. ને તું સોગન કર ને ચેરીનો ધંધો એકદમ (ખીલ-કુલ) છોડી દઈશ. તેમ થતાં (તો) હું પણ ત્હને છોડી દઈશ; નહિતો (અન્યથા) આવીજ હાલતમાં હું ત્હને થાણામાં લઈ જઈને પોલીસના હાથમાં દઈશ.

કિ કરે—ઠોર અગત્યા તાહાર કથાતેઈ રાજી રૂઈલ. સાપુડિયા બલિલ,—‘આમિ આમાર મજે ઘુરિવાર જજ્ઞ એકજન લોક ખુજતે હિલામ, તા’ તુમિ યદિ આમાર કાહે થાંક તવે આમિ યાહા ઉપાર્જન કરિવ તાહાર વચરા પાઈવે—કેમન રાજી આહ ?’ ઠોર બલિલ રૂઈ આહિ. ’ સાપુડિયા બલિલ—‘તોમાર ઓ જઘજ્ઞ પાપેર કાર્જ અપેન્કા આમાર વાવસા નન્ક ગુને ઝાલ સ્ત્રીકાર કરત ?’ ઠોર બલિલ—રૂઈ મશાઈ !

થું કરે,—ચોર અન્ય ઉપાયના અભાવે તેની વાતેજ રાત્ર થયો. મદારી બોલ્યો—‘હું મદારી સાથે ધુમવાને માટે એકજણ માણસ બોજતો હતો—તો તું ને મદારી પાસે રહે તો હું ને કમાઈશ. તેનો ભાગ (તું) પામીશ—કેમ રાત્ર છો ! ચોર બોલ્યો હા [રાત્ર] હું. મદારી બોલ્યો—ત્હાગ એ નીગ કામ કરતાં મદારો ધંધો લાખ ગણો સારો માન તો ? ચોર બોલ્યો, હા મદારશય.

સાપુડિયા તখন સાપ ટૂંઈટોકે ટાનિયા પેટેરાર મધ્યે રાખિયા દિલ. તાહારપર ઠોરકે બલિલ. દેશ, એક દિન ના એક દિન ઠોર ધરા પઢિ-વેઈ પઢિવે, તોમાર કપાલેં તાહાઈ ઘટિત. તখন જ્ઞેલે ગિયા ઘાનિ ટાનિતે ૨ કિન્ચા પાથર ઝાજિતે ૨ મુખ દિયા રક્ત ઉઠિયા ઘાઈત, પ્રહાર ઘાઈતે ઘાઈતે હાડ ગોડ ચૂર્ણ રૂઈયા ઘાઈત, તાહાર વદલે તુમિ યે એરુપ ટાવે આમાર કાહે ધરા પઢિલે રૂઈ તોમાર પન્કે મજ્જલેર વિષય. યાહ—એখন હાત મુખ ધૂઈયા એસ. સાવધાન પલાયન કરિં ના. આમાર સાપેરો તોમાર ગાયેર ગન્ક પાઈયાહે, તુમિ યે ધાનેં લુકાં આમાર સાપેરો નિશ્ચય તોમાકે દંશન કરિવે. ’ ઠોર બલિલ ના મહાશય ? આર આમાકે કિછૂઈ બલિતે રૂઈવે ના.

મદારીએ તે વખતે બંને સાપને બેંચી લઈ કરંડીયામાં રાખી દીધા.

સારભાદ ચોરને કહ્યું — જો, એક દિવસને એક દિવસ ચોર પકડાયજ પકડાય, ત્હારા કપાળે (ભાગ્યમાં) પણ તેમજ ધટ્યું (અન્યું), તે વખતે (સારે) જેલમાં જઈ ધાણી ખેંચતાં ખેંચતાં અથવા પથ્થર ભાંગતાં ભાંગતાં મ્હોટેથી લોહી નીકળી જતું (આવતું), માર ખાતાં રહાય પણ ભાંગી જતા, તેને બદલે તું જે આવે પ્રકારે મ્હારી પાસે પકડાયો એ ત્હારે માટે મંગલની વાત. જા— અસારે હાથ મ્હોં ધોઈ આવ; સાવધાન, ભાગી જઈશ નહિ. મ્હારા સાપે ત્હારા શરીરની ગંધ ઓળખી લીધી છે. તું ભાગતાંજ હું તેઓને છોડી દઈશ. તું જે સ્થળે છુપા, મ્હારા સર્પો નિશ્ચય ત્હને કરડશે ? ચોર બોલ્યો— ના મહાશય ! વધુ મ્હને કાંઈ પણ કહેવું પડશે નહિ.

સેઈ અવધિષ્ઠાન ધોર કાર્ય શાકિયા માપુશ્ચિયાર વ્યવસાયેન અશ્વીદાર રહેલ ।
સાથીજ લઈ ચોર ચોરીપણું છોડી મદારીનાં ધંધાનો ભાગીદાર થયો.

સેક કરિદેર વિચાર ।

થેજૂર ગાહ ગેલો સેક કરિદેર કાહે વિચાર કરતે (કરિતે) ।
સેક કરિદ કિના (ચાકપાલંકારે) વનેર માલિક; સેથાને થત ગાહે ગાહડા, વન જંગલ આહે સવ તાર અશ્વીન, તાર પ્રજા ।

અભુરનું ઝાડ ગયું સેક ફરિદની પાસે ન્યાય કરવા, સેક ફરિદ વનના માલિક; તે સ્થળે જેટલાં ઝાડ, ઝાડવાં, વન જંગલ છે, (તે) બધાં તેને તાળે, તેની પ્રજા.

તাই થેજૂર ગાહ સેક કરિદેર દરવારે નાલિશ કરલેન “દોહાઈ હજૂર, માનુષેરા આમાર ગાયેર રસ ટુકૂ સવ થેયે ફેલે । આમાર ગા કેટે કેટે (કાટિયા ર) રસ વેર કરે નેય । એર એકટો ઉપાય કરન ।

તેટલા માટે અભુરના ઝાડે સેક ફરિદના દરવારમાં અરજ કરી, “હુદાઈ હજૂરની, માનુસેરા મ્હારા શરીરનો રસ બધો ખાઈ જાય છે. મ્હારું શરીર કાપી કાપી રસ અલગ કરી લે છે, એનો એક (કાંઈ) ઉપાય કરો.

સેક કરિદ જિલ્લેન કરલેન “તોમાર માફી કે ? ”

સેક ફરિદે જાણાસા કરી—પુછ્યું “ત્હારો સાક્ષી કાણ ?”

‘આક’ મહાશય પાળે દાંડિયે હિલેન, તિનિ વલ્લેન “દોહાઈ થો-
દાર ટેલા, થેજૂર ગાહ ઠિક વલેહે । માનુષ ગૂલો થાકતે આર આમાદેર
કાંઠા નાઈ । થેજૂર ગાહર ત રસ ટૂકૂ થેયે પ્રાગ ટૂક થાકતે હેદે [હો-
ઢિયા] દેય આર આમાદેર ત એક વારે પ્રાગેઈ મેરે ફેલે । ઉઃ માનુ-
ષેર વાઘા ગૂલેરે દાંતે કિ ધાર !

“ધનુ” [શેલડી] મહાશય પાશે ઉભા હતા, તે બોલ્યા “દુહાઇ પ્રુદાના
ચેલાની, અનુર ઠીક કહેછે. માણસો રહેતાં હવે અમારો અયાવ નથી,
અનુરનો તો રસજ આપ પ્રાણ રહેવા છોડી દે છે. અને અમને તો એકદમ
જીવથીજ મારી નાખે [છે]. ઉઃ, મનુષ્યના અન્યાઓના દાંતમાં કેવી ધાર !

સેક ફરિદ અનેક ભેવે [ભાવિયા] જિજ્ઞેસ કરલેન “આજા વલ
દેશિ માનુષેરો તોમાદેર એત કઈ દેય કેન ?”

સેક ફરિદે ધણું વિચારી પુછ્યું “ઠીક કહેા જોઉં મનુષ્યો ત્હમોને આ-
ટણું દુઃખ દેછે શામાટે ?”

થેજૂર ગાહ વલ્લેન “આજે મશાઈ, આમાદેર રસ વડ મિષ્ટિ, યે આમા-
દેર રસ એક વાર થેયેહે (ચાઈયાહે), આમાદેર દેખલેઈ તાર નોનાર
જન આસે” ।

અનુર ઝાડે કહ્યું “જી મહાશય, અમારો રસ ધણો મીઠો [છે] જોણે અમારો
રસ એક વાર [પણ] આધો છે,—અમને જોતાજ તેની જીભમાં પાણી આવે (છે).

સેક ફરિદ વલ્લેન “વટે, વટે તવે એકઠી વાર એસ ત વાપુ, એકટું
થેયે પરથ કરે દેશિ, તોમાર રસ કેમન મિષ્ટિ ।”

સેક ફરિદ બોલ્યા “ઠીક છે, ઠીક તો પણ એક વાર આવ્ય તો આપુ, જરા
આપ પારખી જોઉં ત્હારો રસ કેવો મીઠો છે.”

તથન થેજૂર ગાહ પ્રણામ કરે વલ્લે “જેજૂર, તવે આમિ એથન વિદાર
હઈ—આમાર આર વિચારેર કાજ નાઈ ।”

ભારે અનુનું ઝાડ પ્રણામ કરી બોલ્યું, “હજુર તો હું અભારે વિદાય
થઉ છું, ત્હારે હવે ન્યાય કરવનું કામ નથી.

વાક્ય ગુરુ.

এই নির্জন পথে এক ভয় মসৃজের সোপানোপরি উপবিষ্ট হত-
ভাগ্য—আমি। একটা নিশাচরও আসিয়া আমার একান্ত চিস্তার সূত্র
ছিন্ন করিতে পারিতেছে না। উপরের নীলিমাময় অনন্ত আকাশ যেমন
সীমাহীন—আমার চিস্তা স্রোতও সেই রূপ।

આ નિર્જન માર્ગમાં એક ભાંગેલ મસજીદના પગથીયાં પર એસેલ હત
ભાગ્ય (અભાગી) હું; એકાદ પિશ્વાય પણ આવી 'મહાર' એકાન્ત ચિન્તા સૂત્ર
તોડી શકતો નથી. ઉપરનું સ્થાન વિસ્તૃત આકાશ જેવું અંત વગરનું-મહારે
ચિન્તા સ્રોત [પ્રવાહ-પરંપરા] પણ તેવો.

সহসা সেই নৈশ নিস্তর্রতা ভঙ্গ করিয়া কে যেন ভীমকণ্ঠে বলিয়া উ-
ঠিল—‘পাষাণ? তোরএই কাজ!’ আর্থীতাঁতে রাত্রীসংশোধি নিশ্চলতা (না)
ভংগ করি ঠাণ্ডা গল্লে কঠোর (অযংকর) অবাক্কে জোড়্যো, ঠগ? ত্হাওঁ আ কাম.

উপকৃত ব্যক্তি আমায় সম্মেহ আনিঙ্গন করিয়া বলিলেন—“ধনু সেই
মহিমাবিত খোদা যিনি আজ তোমার আমার উদ্ধারের জঙ্ঘ পাঠাইয়াছে-
ন। বন্ধো? বল তুমি কে? মানবেশ্বরকে তুমি যে দৃষ্টিতে ঋণে আবদ্ধ
করিলে, তাহা অপরিশোধনীয়?”

ઉપકૃત માણસ મઠને રનેહ સહિત આલિંગન કરી [બેટી] જોડ્યો,—
“ધન્ય તે મહિમાશાલિ પ્રુદા, જેણે આજ ત્હને મહારા ઉદ્ધારને માટે
મોકલ્યો છે? ભાઈ કહે તું ઠાણ છે? માલવ નૃપને ત્હેં જે કઠિણ
શ્વણથી બાંધી લીધો છે તે ન વાળી શકાય તેવું છે.

দিন কাহারও જঙ্ঘ অপેક્ષા করে ના। સૂથે દૂથે સવારહે દિન કાટે।
આમારও દિન કાટિતે લાગિલ। આમાર ઉપરિતન કર્મચારી ইব্রાહિમચા
આમાર નત્ર વ્યવહારે વડેই સન્નુઈ।

દિવસ કાઠની પણ વાટ જોતો નથી, સુખે દુખે બધાયના દિવસો વીતે
છે; મહારા પણ દિવસો વીતવા લાગ્યા; મહારા ઉપરનો કામ કરનાર ઇબ્રાહીમ-
ચાં મહારા નત્ર વ્યવહારે ધણોજ સંતુષ્ટ.

ହିହାର ପରେ ଘଟନାବଳୀ ବଡ଼ ଜଟିଳ । ସେ କେମନ କରିয়া, ବିଶେଷ କରିয়া, ପରିସ୍କାର କରିয়া, ବଳିବ ଜାନି ନା । ଏକଟା ଗହନ ଅରଣ୍ଡର ମାଝିଆନ ଦିଆ ଯାତ୍ରା କରିଆହିଲାମ, ଠିକ କୋନ୍ ପଥ ଦିଆ କଥନ୍ ଚଲିଆହିଲାମ ସେ କି ଆର ଖୁଞ୍ଜିଆ ବାହିର କରିତେ ପାରି ?—କୋଥାୟ ଆରମ୍ଭ କରିବ, କୋଥାୟ ଶେଷ କରିବ, କୋନଟା ତ୍ୟାଗ କରିବ, କୋନଟା ରାଖିବ, ସମସ୍ତ କାହିନୀକେ କି ଉପାୟେ ଏମନ ସ୍ପର୍ଷତ ପ୍ରତ୍ୟକ୍ଷ କରିଆ ତୁଲିବ ଯାହାତେ କିଛିଇ ଅସାଧ୍ୟ ଅସମ୍ଭବ ଅପ୍ରକୃତ ବୋଧ ନା ହୁଏ ?

ଏ ପଣ୍ଡିନୀ ଘଟନାଆ ଘଣ୍ଟି ଦୁର୍ଲ୍ଲଭ ଓ. ତେ ହିମ କରୀ, [ହିମୀ ରୀତେ] ଅଳସ କରୀ, ସୁଧାରୀ କହୁଁ [ତେ ହୁଁ] ଲଭୁତୋନଥି; ଅକ୍ଷ ଗାଢ଼ ଜଂଗଲନୀ ପଥ୍ୟମାଁ ଥପ୍ତ ପ୍ରବାସ କର୍ତ୍ତା ହତୋ, ଠିକ୍ କଥେ ମାର୍ଗେ କଥାରେ ଥାଏ। ହତୋ ତେ ଶୁଂ ହିମୀ ଯୋଗ୍ଯ ଆହୁର କରୀ ଶକ୍ତ ? କଥା [ଶି] ଆରଂଭ କର୍ତ୍ତା, କଥା ସମାପ୍ତ କର୍ତ୍ତା, କଥା ଭାଗ ଡାଣ୍ଡି ଦର୍ତ୍ତ, କଥା ରାସ୍ତା, ଅଂଧି ବାତନେ କଥା ଉପାୟେ ଅପି ସ୍ପଷ୍ଟ ପ୍ରକ୍ଷେପ କରୀ ରାସ୍ତା ଲେଖି ଜରା ପଥୁ ଅସାଧ୍ୟ [ନ ଥପ୍ତ ଶକ୍ତ ତେବୁ] ଅସଂଭବ ଅପ୍ରକୃତ [ଅସ୍ଥାନେ] ଲଭାୟ ନହି !

ଚକ୍ରବର୍ତ୍ତୀ ପାନାହିବାର ପଥ ପାୟ ନା । ଭାବିଲ ରାମ ରାମ, ସକ୍ଷୀବେଳାୟ ଏ କି ବିପଦେଇ ପଡ଼ିଲାମ ? ଆଦାନତେ ମାନ୍ୟା ଦିତେ ଦିତେଇ ପ୍ରାଣ ବାହିର ହିୟା ପଡ଼ିବେ । ହିଲାମ (ନାମ) କିଛିତେଇ ତାହାର ପା ଛାଡ଼ିଲ ନା, କହିଲ ନା ଠାକୂର, ଏଥନ ଆମାର ବୋକେ ବାଞ୍ଚାହିବାର କି ଉପାୟ କରି ?”

ସଂକୀର୍ତ୍ତନେ ଲୋଗବାନୋ ରସ୍ତୋ ମଞ୍ଜ୍ୟୋ ନହି. ସିନ୍ଧୁରାୟ ରାମ ରାମ, ସାଞ୍ଜନା ବାସନ୍ତେ ଆ କଥା ସିପ୍ତିମାଁ ପଡ଼ିବ ? କାର୍ତ୍ତମାଁ ସାକ୍ଷୀ ଦେତାଁ ଦେତାଂ ଗ୍ରନ୍ଥ ନିକ୍ଷାମି ଜଶେ. ଡିହାମେ କାନ୍ଧ ପଥା ରୀତେ ତେନା ପଥ ଡାଣ୍ଡିବେ ନହି, କହୁଁ “ହାହା, ଅନ୍ଧାରେ ଘାଟି ପଡ଼ିବେ ଅନ୍ଧାବବାନୋ କଥା [ଶା] ଉପାୟ କର୍ତ୍ତା”.

ଅବଶେଷେ ଅପୂର୍ବେବର ମା ଏକ ଦିନ ମୂନ୍ୟାୟକେ ଡାକିଆ କହିଲେନ “ବୋ ମା, (ମା ସଂଯୋଧନେ) ଅପ୍ ଅନେକ ଦିନତ ବାଡ଼ି ଏଲ ନା, ତାହି ମନେ କରଟି (କରିତେଛି) କଳକାତାୟ ଗିୟେ ତାକେ ଦେଖେ ଆସିଗେ (ଗେ-ଅନ୍ଧ ସୁଧକ) । ତୁମି ମାନ୍ୟା ସାବେ ?” ମୂନ୍ୟାୟ ସମ୍ମତି ସୂଚକ ଘାଡ଼ି ନାଡ଼ିଲ ଏବଂ ଘରର ମଧ୍ୟେ ଆସିଆ ଦ୍ଵାର ଚକ୍ଷୁ କରିଆ ବିହାନାର ଉପର ପଡ଼ିଆ ବାଲିଶଞ୍ଚାନା ବୁକ୍ତେ

ઉપર ઠાપિયા ધરિયા હામિયા નડિયા ઠડિયા મનેર આવેગ ઉનમૂઝુ કરિયા
નિલ; તાહાર પર ક્રમે ગઝીર હૈયા વિદ્ગુ હૈયા આશકાય પરિપૂર્ણ હૈયા
વગિયા કાંદિતે નાગિલ ।

અંતે અપૂર્વની માએ એક દિવસ મૃદમયીને ખોલાવી કહ્યું “વહુ, અપૂ
[અપૂર્વ] ધણા દિવસ થયાં ધરે આવ્યો નથી, તેથી વિચાર કર છું, કલકતામાં
જઈ તેને દેખી આવું ? તું સાથે ચાલીશ ?” મૃદમયીએ સમ્મતિ સુચક માથું
નમાયું. અને ધરમાં આવી ખારણા બંધ કરી પથારીના ઉપર પડીને ઓશીકું
ઢાલી ચાંપી [દાખી] પકડી હસી હાલી ચાલી [ઉંચા નીચા થઇ] મનને
ઉભરે કમ કરી નાખ્યો. સાર પછી ક્રમે ગંબીર થઈ, ખેદિત થઈ, આશંકા
ઓથી પૂર્ણ થઈ એસી રેવા લાગી.

તાહાર પાસે આરંભે કિં વનિવ ! શેષ કથા અતિ સ્વલ્પ ? પ્રતીપ રચન
નેવે તથન એકઠો ફુલકારેઈ નિવિયા યાય-સે કથા આરંભે સુદીર્ઘ કરિયા
કિં વાચ્યા કરિવ ?

સાર ખાદ પીણું થું કહું, બાકીની વાત ધણી થોડી [જ છે] દીવો જ્યારે
પ્રુમે સારે એક ફુલકારથીજ પ્રુજી થાયછે. તે વાતને અધિક લાંબી કરી થું
વ્યાખ્યા કરું.

એ ભાવે હાસ્ય પરિહાસ ચલિતે નાગિલ, કિન્તુ અપૂર્વ અત્યંત વિમર્શ
હૈયા રહિલ । કોન કથા તાહાર ભાલ નાગિતેહિલ ના । તાહાર મને
હૈતેહિલ, સેઈ થન મા કલિકાતાય આમિલેન તથન મૂનમયી ઇચ્છા
કરિલે અનાયાસે તાહાર સહિત આમિતે પારિત । વોધ હય મા તાહાકે
સજ્જે આનિવાર ટેકાંઉ કરિયાહિલેન કિન્તુ સે સમ્યત હય નાઈ । એ
સમ્યક્ સક્ષોષ વળત માકે કોન પ્રશ્ન કરિતે પારિલ ના-સમસ્ત માનવ
જીવન એવં વિશ્વ રચનાંટા આગાગોડા ભાસ્તિ સક્કૂલ વનિયા વોધ હૈલ ।

એ રીતે હાંસી દેઢા થવા લાગ્યા, પરંતુ અપૂર્વ અત્યંત ખેદિત થઈ રહ્યો.
કાઈ વાત તહેને સારી લાગતી નહોતી, તેના મનમાં થતું હતું. [કે] તે જ્યારે
મા કલકતામાં આવી સારે મૃદમયી ઇચ્છા કરતાં અનાયાસે [ગિના પ્રગતે]

তেনী সাথে আশী শক্ত, জলদায়কে ভে মাঝে তেনে সাথে লাগবা যল পথ্য কয়ী
হতো পরন্তু তে মানী নহি; যে সংখ্যে সঙ্কায় থবাথী মানে ডাচ বাত পুখী
শক্ত্যে নহি.—সকল মানব জীবন তথা বিশ্ব রথনা সংপূর্ণ আন্তি পূর্ণ
জলদায় লাগ্যা.

এমন সময় সংবাদ পাইলাম কেশরলাল রাজদণ্ড হইতে পলায়ন ক-
রিয়া নেপালে আশ্রয় লইয়াছে। আমি নেপালে গেলাম। সেখানে দীর্ঘ
কাল বাস করিয়া সংবাদ পাইলাম—কেশরলাল বহুকাল হইল নেপাল
ত্যাগ করিয়া কোথায় চলিয়া গিয়াছে কেহ জানে না।

যেবামা সাংলয় [ক] কেশরলাল রাজদণ্ড [ডরী] জাগী নেপালমা
রহযো। হুং নেপাল [মা] গযো। সাংলয় ডাচ রহী সাংলয়, কেশরলাল ধলো সমথ
থ্যা নেপাল ডাচী ক্যাঁড় [অ-অন] আল্যো গযো। ডে [নে] ডাচী জলয়ুং নথী.

সাক্ষাৎ মাত্রই মাকে জিজ্ঞাসা করিল, “মা সব ভাল ত?” মা কহি-
লেন, “সব ভাল। তুই ছুটিতে বাড়ি গেলি না তাই আমি তোকে (তো-
মাকে) নিতে এসেছি (আসিয়াছি).

মজতাং মানে পুত্ৰ্য “মা থধা কুশল তে?” মাঝে ডলুং, সধণী
বাতে [অধা] কুশল তে। তুং রলমা ধরে গযো [আল্যো] নহি, তথী হুং তে দেবা
আশী ধু.

মুনময়ীও স্থির করিল অপূর্ব তাহার উপর বিরক্ত হইয়াছে, তখন
আপনার চিঠি খানি মনে করিয়া সে লজ্জায় মরিয়া যাইতে লাগিল। সে
চিঠি খানা যে কত ভুল, তাহাতে যে কোন কথাই লেখা হয় নাই, তাহার
মনের ভাব যে কিছুই প্রকাশ হয় নাই, সেটা পাঠ করিয়া অপূর্ব যে
মুনময়ীকে আরো (আরও) ছেলে মানুষ মনে করিতেছে, মনে মনে আরো
অবজ্ঞা করিতেছে, ইহা ভাবিয়া সে শরবিদের জায় অস্তরে অস্তরে ছট-
ফট করিতে লাগিল। দাসীকে বারবার করিয়া জিজ্ঞাসা করিল, “সে
চিঠি খানা তু কি ভাবে দিয়ে এসেছিস?” দাসী তাহাকে সহস্রবার আশ্বাস
দিয়া কহিল “হাঁ গো, আমি নিজের হাতে বাকসের মধ্যে ফেলে দিয়েছি,
বাবু তা এ নি কোন কালে পেয়েছে (পাইয়াছে)।

મૃદમયીએ પણ નિશ્ચય કર્યો[કે] અપૂર્વ તેના ઉપર નિષ્પ્રેમ થયો છે, સારે પોતાનો [લખેલ] પત્ર પાદ કરી તે લજ્જા વડે[થી] મરી જવા લાગી. તે પત્ર જે કેટલો તુચ્છ, તેમાં કેાઇ પણ વાત લખી શકાઈ નહિ, તેના મનનો ભાવ [અભિપ્રાય] જે જરાય પ્રકાશ થયો નહિ; તે[પત્ર] વાંચી અપૂર્વ જાણે મૃદમયી ને વધુ બાળક [છોકરવટ યુક્ત] સમજી રહ્યો છે. મનમાં મનમાં અધિક અનાદર કરી રહ્યો છે, એ વિચારી તે બાલ્યથી વિંધાયાની માફક મનમાં મનમાં તરફડીયાં મારવા લાગી. દાસીને ફેર ફેર પુછ્યું, તે પત્ર તું ટપાલમાં નાખી આવી છું ?" દાસીએ ત્હેને હજાર આસ્વાસન દઈ કહ્યું, હા, ! હું મ્હારે હાથે ટપાલની પેટીમાં નાખી આવી છું. બાપુ, તે આટલા દિવસે ક્યારનાય આમ્યા છે.

એ કિ સ્વપ્ન ? કે એ ? હત ભાગ્ય ભાગ્યવિતાડિત મૂંઝાકરેર પ્રાણ રક્ષકાર જન્મ કે એત આરામ સ્વીકાર કરિતેહે. શુનિર્ગાહિ દેવલોકેર અપ્સરાસા અભાગાર પ્રતિ દયા કરિયા આશ્રય દેન ।

આ શું સ્વપ્ન ? કેાણ આ ? હત ભાગ્ય દૈવથી હણાએલ મુસાફરની પ્રાણ રક્ષા માટે કેાણ આટલો પ્રયાસ સહે છે. સાંભળ્યું છે સ્વર્ગની અપ્સરાઓ નિર્ભાગીના ઉપર દયા કરીને આસરો દે છે.

પરમ્પર મુખ ઇશિયા રહિલ । યદિ શુભાલે નહિયા ગિયા થાકે ? કિન્તુ આજ્ઞાદન વજ્રાટિ પર્યાન્ત નાઈ । સન્કાન કરિતે કરિતે વાહિરે ગિયા દેતે, કુટીરેર ઘરેર કાઢે શાનિકટો કાદા જમિયાહિલ તાહાતે સ્ત્રી લોકેર મજા એવં ક્રુદ્ધ પદં ટિહ્ ।

પરંપર મુખ જોઇ [તાકી] રહ્યા, કદાચ શિયાળ લઇ ગયું હોય, પરંતુ કંઈન શુદ્ધાંત નથી. બાળ કરતાં કરતાં આહર જઇ જાયું, ધરના આરજાની પાસે કેટલોક કાદવ જમી ગયો હતો, તેમાં સ્ત્રી જનના તુરતના તેમજ આઠાં પગલાં.

મૃતદેહ કુટીરેર મધ્યે સ્થાપન કરિયા ઇતાર કાઠે આસિવાર પ્રતીકાર ઇતર જને વસિયા રહિલ । સમય એત દીર્ઘ વૈધ હૈતે લાગિલ યે અધીર

હૈયા ચારિજનેર મધ્યેઈ નિતાઈ એવં ગુરુચરણ કાઠ આનિતે એત વિલજ્ઞ
હૈતેહે કેન દેશિતે ગેલ । વિધુ એવં વનમાલી મૃતદેહ રક્ષા કરિયા
વસિયા રહિલ ।

મડદું બ્રુપંડામાં રાખીને ચિતાના [માટે] લાકડાં આવવાની રાહ જોતા
ચારે જણુ ખેસી રહ્યા; વખત એટલો લાંબો જણાવા લાગ્યો જે અધીર થઇને
ચાર જણુમાંથી નિતાઇ તેમજ ગુરુચરણુ લાકડાં લાવતાં આટલો વિલંબ થાયછે
શાથી [એ] જોવા ગયા. વિધુ તેમજ વનમાલી મડદું સાચવી ખેસી રહ્યા.

શારદા શક્તર સહજ લોક નહેન, તાહાકે એઈ જૂતેર ગજ્ઞ વલિલે
ઈઠાં જે કોનો શુભ ફલ પાઠ્યા યાઈવે એમન સજ્જાવના નાઈ । તત્તન ચાર
જન વિસ્તર પરમાર્શ કરિયા શ્વિર કરિલ જે, દાહ કાર્યા સમાધા હૈયાહે
એઈ રૂપ થવર દેડ્યાઈ જાલો ।

શારદા શંકર જલ્દી માની લે તેવો માણસ નથી, તેઓને આ જૂતની વાત
કહેતાં એકદમ જે કોઇ પણ સાહંદળ મળે તેવી સંભાવના નથી. ચારે ચારે
જણુ ધણો વિચાર કરી નિશ્ચય કર્યો, જે અગ્નિ સંસ્કાર સમાપ્ત થયોછે એવા
ખબર આપવાજ સારા.

વિધુ એવં વનમાલી રામનામ જપિતે જપિતે કૌંપિતે લાગિલ । ઈઠાં
ઘરેર મધ્યે એકટો દીર્ઘ નિશ્વાસ સૂના ગેલ । વિધુ એવં વનમાલી એક મૂ-
લર્તે ઘર હૈતે લખ્મ દિયા વાહિર હૈયા ટ્રામેર અભિમુખે દોડ દિલ ।

વિધુ તથા વનમાલી રામ નામ જપતાં જપતાં કાંપવા લાગ્યા. એકદમ
ઘર [બ્રુપંડા] માં એક લાંબો નિશ્વાસ સંભળાણો. વિધુ અને વનમાલી એકજ
ક્ષણમાં ઘર થકી લાંદ મારી [કુદી] બાહર થઇ [નીકળી] ગામની તરફ દોડ્યા.

અજ્ઞ વ્યક્તિ કહિલ, “આમિ ઇટ કરિયા એક દોડે સમસ્ત સંગ્રહ
કરિયા આનિતે પારિ ” ।

બીજો માણસ બોલ્યો, “હું જલ્દી એક દોડે બધું એકદું કરી લાવી શકું.”

વનમાલીર પલાયનેર અભિપ્રાય વૃક્ષિયા વિધુ કહિલ—“માઈરિ? આર
આમિ વૃક્ષિ એજાને એકલા વસિયા થાકિવ !” ।

વનમાલીનું જાગવાનું મન જાણી વિદ્યુઃ જોડ્યો—‘મા રે ? અને હું જાણું અહીંયાં એકલો એસી રહીશ ?

આવાર કથાવાર્તા વન્દ હૈયા ગેલ । પાંચ મિનિટકે એક ઘન્ટો વલિયા મને હૈતે લાગિલ—તાહારા યે દિવ્ય આરામે કોથાં વસિયા ગલ્લ કરિતે કરિતે તમાક ચાઈતેહે એ સન્દેહ ક્રમશઃ તાહાદેર મને ઘનીભૂત હૈયા ઉઠિતે લાગિલ ।

વળી વાર્તાલાપ અંધ થઈ ગયો । પાંચ મિનિટ એક કલાક જેવી જણાવા લાગી—તેઓ જે દિવ્ય સ્થાનમાં ક્યાં એસી વાત કરતાં કરતાં તમાકુ ખાયછે તે સંદેહ ધીરે ધીરે તેઓના મનમાં વધારે જોરથી પેદા થવા લાગો ।

કાલવિલસ ના કરિયા ટારજનેઈ શ્મશાને સેઈ કૂટીરે ગિયા ઉપશ્ચિત હૈલ । ઘરે ટૂંકિયા દેખિલ મૃતદેહ નાઈ, શૂન્ય થાઈ પડિયા આહે ।

ઝાઝો વખત ન કરતાં ચારે જણ સ્મશાનમાં તે ઝુંપડામાં જઈ હાજર થયા । ઝુંપડામાં પ્રવેશ કરી જોયું [તો] મડદું નથી, ખાટલો શૂન્ય પડ્યો છે ।

રાણી હાટેર જમિદાર શારદાશક્કર વાવુદેર વાઙ્ગિર વિધવા વધુટિર પિતૃ કૂલે કેહ હિલ ના સકલેઈ એકે એકે મારા ગિયાહે । પતિકૂલેઉ ઠીક આપનાર વલિતે કેહ નાઈ, પતિઉ નાઈ પુત્રઉ નાઈ । એકટિ તાસુર પો શારદા શક્કરેર છોટ છેલેટિ સેઈ તાહાર ટક્કેર મગિ હિલ ।

રાણીહાટ [ગામ] ના જમીનદાર શારદાશંકર ખાણુના ઘરની વિધવા વહુના પીયરમાં કોઈ હવું નહિ, અધાંચ એક એક [એક પછી એક] મરી ગયાં છે. સાસરામાં પણ ઠીક પોતાનું કહેવા કોઈ હવું નહિ. પતિએ નહિ, પુત્ર પણ નહિ. એક માત્ર, જેઠનો પુત્ર શારદા શંકરનો નહોનો ઊંકરો, તેજ તેના આંખની મણિ [કનીનિકા] હતી.

કયાંદિન કાટિયા ગિયાહે તો વલિતે પારિના । આમાર પૂર્વ ચેતના ઉ સન્ને સન્ને સ્મૃતિ ફિરિયા આસિયાહે । આમિ ટક્કુ ફેલિયા ટાહિયા દેખિ-
લામ । યાહા દેખિલામ તાહાતે આમાર વિશ્વસ આરઉ વાઙ્ગિયા ઉઠિલ ।

સમજિત કાન્કે ટૂંકફેન નિભ જણાય આમિ સુદેશા આહિ । સે કાન્કેર મજ્જા રાજ કાન્કેર મત ।

કેટલા દિવસો પીતી ગયાછે તે કહેવા [હું] સમર્થ નથી. મ્હારી પૂર્વની ચેતના અને સાથે સાથે સ્મૃતિ પાછી [પૂર્વની જેમ] ફરી આવી ગઇ છે. મ્હેં નજર ફેલાવી જોયું. જે જોયું, તેથી મ્હારો વિસ્મય [આશ્ચર્ય] અધિક વધી ગયો. એક સારી રીતે સળેલ ઓરડામાં દુધના ફેણ જેવી પથારીમાં હું સુતો છું; તે ઓરડાની સળંગ રાજમહેલના ઓરડાના જેવી.

“માહેવ, ગૃહ આમિનોર આદેશે આમરા અપનાર પરિચર્યાર જજ્ઞ નિયુક્ત । આપનિ એઈ સર્વે પાન કરુન । ફેલાતે અપનાર શરીરે શક્તિ મકાર રહેવે ।”

સાહેબ, ધર ધણીઆણીના હુકમે અમ્હેં આપની સેવા માટે નિમાયેશ [છીએ]. આપ આ સરખત પીવો, એથી આપના શરીરમાં શક્તિનો સંચાર થશે.

এ তিরস্কারে আমি হঠিনাম বটে, কিন্তু এক অদৃষ্ট সমস্তার মধ্যে পড়িনাম । মনে ভাবিনাম বাহার মুখে অত মরলতা, চোখে অত করুণা, হাশ্বে অত প্রেম, সে এত নির্ভর কেন ?”

એ તિરસ્કારે હું હઠ્યો ખરો, પરંતુ એક અદ્ભુત સમસ્યા [ભાગગડ]માં પડ્યો, મનમાં વિચાર્યું કે જેના મ્હોઢામાં (ખોલવામાં) આટલી સરલતા, આંખમાં આટલી કરુણા, હાસ્યમાં આટલો પ્રેમ, તે આટલી નિષ્ઠુર [કઠોર] કેમ.

મરિતે આમિ પ્રસ્થત । આમિ એ જીવને આજીવન કર્ષે ભોગઈ કરિ-ગાહિ । એક મુહર્ત્તેર જજ્ઞ એકટું સૂચ પાઈગાહિનામ તાહાર ફલ મૂતૂ ? વેશ આમિ મૂતૂર જજ્ઞઈ પ્રસ્થત !

મરવા હું હાજર છું. મ્હેં આ જીવનમાં જીવન પર્યંત દુખોજ ભોગવ્યાં છે. એક ક્ષણ બરને માટે જરાક સુખ પામ્યો હતો ત્હેનું ફળ મરણ ? સારું, હું મૃત્યુને મારેજ હાજર છું.

આમિ આર મજ્જ કરિતે પારિનામ ના । તખમઈ સેઈ હર્ષાત્તલે વસિયા

તૈન ટાવે કરજોફે સેઈ સ્ત્રી લોકકે વલિલામ આપનિ યેઈ હૈઉન, આર આમાય સન્નેહે રાખિવે ના । વલુન આમાર પ્રિયતમાર કોન અનિષ્ટ ઘટિ-
ગાહે કિ ના ।

હું હવે સહી શક્યો નહિ, તેજ વખતે તે ઘરની જમીનમાં ખેસી દીન ભાવે
હાથ જોડી તે સ્ત્રીને બોલ્યો, આપ જે કાંઈ હો. હવે મ્હને સંદેહમાં રાખશો
નહિ; કહો મ્હારી પ્રિયતમાનું કાંઈ અનિષ્ટ [અશુભ] થયું છે કે નહિ.

વિવિ, એઈ જ્ઞદયેર જોગિત આપનાકે એકનઈ દિતેહિ, આપનિ હેશ
લઈયા સાહાજાદીકે ઉપહાર દિન । સે નિર્દોષ અવલાર યેન. કોન અનિષ્ટ
ના હય ।

બિબિ, આ હૃદયનું લોહી આપને અસાંરેજ દધ દઉં છું, આપ એ [ને]
લપ શાહાજાદીને ઉપહાર દો. તે નિર્દોષ અપલાનું જેથી કાંઈ અશુભ ન થાય.

પાછે પુલિસેર ઉપદ્રવ ઘટે એઈ જન્મ અધિક આડંબર ના કરિયા
જમિદારેર ટારિ જન વ્રાજ્ઞાન કર્મચારી અનતિવિલસે મૃતદેહ દાહ કરિતે
લઈયા ગેલ ।

પાતળ પોલીસનો ઉપદ્રવ થાય એટલા માટે ધણો આડંબર ન કરનાં
જમીનદારના ચાર જણ બ્રાહ્મણ નોકર જલ્દી મડદું બાળવા લાઈ ગયા.

અનેકજ્ઞન ટુપ કરિયા થાકિયા એકજન કહિલ, “ત્રાઈરે એક હિલિમ
તમાકેર યોગાડ થાકિલે વડ સુવિધા હૈત । તાડાતાઢિ કિહુઈ આના
હય નાઈ” ।

ધણો વખત ચુપ કરી રહીને એક જણ બોલ્યો “ભાઈ હે ? એક ચલમ
તમાકુનો ઉપાય [લેગવાઈ] થતાં ધણું ઠીક થતું; ઉતાવળે કાંઈ પણ લવાણું
નહિ.

પ્રાય ક્રોશ દેડેક પથ ગિયા દેખિલ ત્રાહાર અવશિષ્ટ હૈઈ સજી
લઈન હાતે ફિરિયા આસિતેહે । ત્રાહારા વાસ્તવિકેઈ તમાક ખાઈતે
ગિયાહિલ, કાઠેર કોન ખવર જાને ના, તથાપિ સંવાદ દિલ ગાહ કાટિયા
કાઠ ફાડાઈતેહે—અનતિ વિલસે રગના હૈવે । તથન વિધુ ઓ વનમાલી

કૂટીરેર સમસ્ત ઘટના વર્ણના કરિલ । નિતાઈ એવ ગુરુ ચરણ અવિશ્વાસ
કરિયા ઉડાઈયા દિલ, એવ કર્તવ્ય ત્યાગ કરિયા આમાર જન્મ અપર દુઃખ
જનર પ્રતિ અત્રાનત રાગ કરિયા વિસ્તર ભક્તિના કરિતે લાગિલ ।

પ્રાયઃ દોઢેક કોશ માર્ગ જઈ જોયું તેના બાકીના બે સોળતી લાલટેન
હાથે [હાથમાં લાલટેન લઈ] પાછા આવી રહ્યા છે. તેઓ નિશ્ચયેજ તમાકુ
ખાવા ગયા હતા, લાકડાની કાંઈ વાત જાણતા નહોતા તે પછી સમાચાર કહ્યા
[કે] ઝાડ કાપી લાકડાં ચીરાયછે, થોડીજ વારમાં રવાના થશે. તે વખતે
વિદ્યુ તેમજ વનમાલીએ ઝુંપડાની બધી ઘટના વર્ણન કરી; નિતાઈ તથા
ગુરુ ચરણે અવિશ્વાસ કરી વાત ઉડાવી દીધી (ના નાની) અને કર્તવ્ય (કામ)
છોડી અવવા માટે બીજા બેજણુ ઉપર અત્યંત ક્રોધ કરી અત્યંત ઠપકા દેવા
લાગ્યા.

કાજાલ-કંગાલ.

સે હિલ દરિદ્રેર સમ્બલ, અક્ષર યષ્ટિ ।

તે હતો દગિરો આધાર, આંધળાની લાકડી (આધાર).

જૈનભવે માતૃહારા સે તાર માકે જાનિતેઈ ના । કિ દુઃખી હિલ સે,
એકટિ ચેનાર મજ્જી પર્યાચ્છ તાર (તાહાર) હિલ ના, ના એકટિ જાઈ કિ
વોન ।

આલ્પ વયમાં માતા વિનાનો તે તેની માને જાણતોજ નહોતો. કેવો
દુઃખી હતો તે, એકાદ રમવાનો સાથી શુદ્ધાંત તેને હતો નહિ, નહિ એકાદ
ભાઈ કે બહેન.

તવુ સે ઠીક દુઃખી હિલ ના, કારણ સે તાર દુઃખ અમુકવ કરિતે
પારિત ના; સકલ અભાવ પૂર્વ કરિતે તાર સેઈ વુઢો વાપ ।

તો પછી તે સારી રીતે (અત્યંત) દુઃખી હતો નહિ, કારણ તે તેનું દુઃખ
અનુભવ કરી શકતો નહિ; બધા અભાવ પુરા કરવા (માટે) તેનો તે જુઠો
પિતા (હતો).

વાપેર મત થાંટિયા થાંટિયાઈત (ઉંચા-ખાવાધતો) માયેર મત વુકે
જડાઈયા ઘૂમ પાડાઈત, આર શિશુર મતઈ હાથ મુઘર હઈયા તાર સાથે
થેલિયા દિન કાટાઈત ।

આપની જેમ મ્હેનત લઇ ખવરાવતો, માની જેમ હૃદયે દાખી ઉંધાડતો,
અને ખાળકની જેમજ હાસ્ય પૂર્ણ થઇને તેની સાથે રમી દીન વીતાવતો.

સે વચન વુકિતે શિથિતે હિલ એઈ પૃથિવી થાંલિ હાસિયા થેલિયા
બેડાઈવાર જાયગા નય, એથાને માથાર ઘામ પાચે ફેલિયા દુમૂઠો અન્નેર
યોગાડ કરિતે હય;—એથાને દુઃખ શોક સહ કરિયા, માન અપમાન અ-
ગ્રાહ કરિયા સમૂખેર દૌર્ઘતર કાલેર પ્રતિકૂલે વુકિયા થાંટિયા થાકિ-
તે હય—

તે જે સમયે સમજવા શીખતો હતો (૩) આ પૃથ્વી ખાલિ હસી રમીને
ભટકવાની જગ્યા નથી, અહીં માથાની ગરમી પડે ચઢાવી બે મુઠી અન્નની
જેમવાધ કરવી પડેછે. અહીં દુઃખ શોક સહન કરીને, માન અપમાન ગ્રહણ
ન કરીને (ન સમજીને) સામેના લાંબા સમયની પ્રતિકૂલે લડી બચી રહેવું
પડેછે.

એમન એકદિને તાહાર વાપકે પૃથિવી હઈતે ઠલિયા ઘાઈવાર પરો-
યાના આસિલ । વહ દુઃખ ઘાહાદેર, તાહારા અત સહજે ગેલે સે દુઃખ
ભોગ કરિવે કે ? નિયતિર અચાચિત કરનાય વિના ઠિકિંસાય વુક
સારિયા ઉઠિલ, કિન્તુ રોગ તાર સ્મારક ઠિહુ સ્વરૂપ ભઈયા ગેલ તાર ઠક્કુર
જ્યોતિ ટૂંકુ ।

એવે એક દિવસે તેના આપને પૃથિવીથી ચાલ્યા જવાનો પરવાનો આબો.
ધણું દુઃખ જેઓનું, તેઓ આટલી રહેલાધએ જતા તે દુઃખ ભોગવે કાણ ?
ભાગ્યની યાચ્યા વિનાની કશણા વડે વિના ઉપાયે વૃદ્ધ નીરોગી થઇ ગયો. પરંતુ
રોગ તેના [યોતાની] યાદગીરી સ્વરૂપ લઈ ગયો તે [શુદ્ધાની] આંખની જ્યોતિ
માન.

વુક આર્થસ્થરે ડાકિલ—ફકિર વાવા કિ ઉપાય હવે !

বৃদ্ধ দীন স্ববৈ মোল্যো—ইকির মেটা শো উপায় থশে।

উপায়, আর উপায় কি, বারো বৎসরের বালক বৃদ্ধের হাত ধরিয়া পথে বাহির হইল।

উপায়, খীল উপায় শো, আর বরসনো আণ্ড বৃদ্ধনা হাথ পড়ী অধর নীকল্যো।

শীর্ণ বক্ষ পঙ্খর রক্ত শ্রমে কঁপিয়া কঁপিয়া উঠিত, অসহ্য বেদনায় বৃক্ষ কঁদিয়া ফেলিত; ছুলাল, আমার মানিক! এও আমার কপালে ছিল!

শ্রুত্ব পক্ষ (ভাতী) পিণ্ডর ইন্দ্রিয়ের শ্রমে অত্যন্ত কঁপিত, অসহ্য পীড়ায় বৃদ্ধ রোঁধ দৈত্য; দুঃখাল, মহাৎ মাখিক, আ পথ মহারা ললাট [জাম্ব] মাং হ্রদ (শু)?

উপবাস ক্রিষ্ট মুখে হাসি আনিয়া বৃদ্ধের রক্ত মাথায় আদরে হাত বুলাইতে বুলাইতে ফকির একটু ধর্মকের স্বরে বলিত, ছি, ছেলে মানুষ তুমি বোঝনা। বাপ কষ্ট করেই ছেলেকে খাওয়ায়।

উপবাসে (স্রুমে) কলেশ যুক্ত মহোৎ হারয় লাবী বৃদ্ধনা ইমা মাথামা আদর পূর্বক হাথ ইরবতাং ইরবতা (স্বপশং করতাং) ইকির জরাক জেরদার অবালো মোল্যো, জি, ন্দানা আণ্ড (জেম) তদমে রহমল্যো নহি? (লে) আপ দুঃখ বেদীনেল যুগনে অবরাবে।

তাদের ছোট কুটীর দীর্ঘকাল অসংস্কৃত থাকিয়া ভাঙ্গিয়া যাইতে লাগিল। ছোট গ্রাম থানি একদণ্ডে সব কয়খানা বাড়ী ঘুরিয়া আসা যায়, এখানে নিত্য পেট ভরে না, নিত্য কেহই দিতে চায় না। আর দিবেই বা কি করিয়া? দরিদ্র পল্লীর সকলেরই যে এক অবস্থা, একটু উনিশ বিশ মাত্র।

দেখানী ন্দানী শ্রু পড়ী ধলো পশত [সুধী] অসুধবৈল রহীনে জাংগী জবা লাগী. ন্দানু গাম, অেক আঁটাম! অধাং ডেটলা ধর ধুগী অবায়, অহী হমেখাং পেট জরায় নহি, হমেখাং জাডল দেবা ন্দায় নহি, অনে ই পথ শ্রুং করী (কৈবী

રીતે) ! ગરીબ ગામના બધાંની જે સરખી અવસ્થા (હાલત); કાંઈક ઓછી વધતી માત્ર.

નિઃસહાય દુર્ઘટિતે તારા (તાહારા) પરસ્પરેર સહાય સ્વરૂપ હોય્યા વહુ કઈએ વહુ આશાય સહરે ગિચાહિલ । નીર્ધ પથેર સૂનીર્ધ યાત્રા વહુ અનાહારે વહુ અશ્ર્જલે સમાપ્ત હોય્યાહિલ;—કિન્તુ તાહાદેર સે કઈ અવસાદે સે આશા મરોંટિકાય, સે અનાહાર—સે અશ્ર્જલ આરો વુઝુક્ષા આરા હાહા-કારે પરિગત હોઈલ ।

નિઃસહાય બન્ને તેઓ એક બીજાના સહાય સ્વરૂપ થઈને, ધણી દુઃખે, ધણી આશ્વર્યે શહેરમાં ગયા હતા. દૂલાંબારસ્તાની લાંબી યાત્રા (પ્રવાસ) ધણી બુખે, ધણી રૂદને પૂર્ણ થઈ હતી; પરંતુ તેઓનું તે દુઃખ વિષાદે, તે આશાનાં ઝાંઝવાંએ તે બુખ તે અશ્રુજલ અધિક ભુખ અધિક હાહાકારમાં બદલાઈ ચલાં.

છોટ પશ્ચીર કૂટીરે કૂટીરે યાહા મિલિત; મિશાલ નગરીર પ્રાસાદ માલાય તાહાર એકાસ્થ અભાવ । હયત વા તેમનિ તાહાદેર ભિક્ષાભાજન પૂર્ણ હોઈત । કોનો દિન વા વેશી પર્યાટને એક મૂઠો વેશી । કિન્તુ તેમન ટૂંપિતે તાહાદેર ચિત્ત પ્રસન્ન હોઈત કહે ?

ન્હાના ગામના ઝુપડે જે મળતું, વિશાલ નગરીનાં મહેલોની હારમાં તને । બીલકુલ અસાવ; કદાચજ તેવી રીતે [સંપૂર્ણ] બિક્ષાપાત્ર બરાતું. કાંઈ દિવસે અથવા ઝાઝું ભમતાં એક મુઠી વધારે (મળતું), પરંતુ તેવી પ્રકારની તૃપ્તિમાં તેઓનું ચિત્ત પ્રસન્ન થાય કેમ (ક્યાંથી).

એથાને વે મમતાર પરિવર્તે અવસ્થા, માનુષ્યનાર બદલે રૂઠ વિકાર પાહોયા મર્મ તાહાદેર ભિક્ષુ હોય્યા ગેલ ।

અહીં જે મમતાના બદલામાં અનાદર, સાન્ત્વનાને બદલે અલંત ધિક્કાર પામી મર્મ (સ્થળ) તેઓનું બેદાઈ ગયું.

(૨)

એમનિ કરિયા કતદિન કાટિલ; એવલ શીત દારૂળ ઈશ્વ આર પ્રાનય-ક્ષરો વડુ વર્ષાર માતાલ કાલ થેલેના દિન ગૂલિ લોઈયા લોાલાફિ રૂઃ.

રિતે ૨ ટલિયા ગેલ રાથિયા ગેલ સારા પૃથિવીએ તાહાદેર અનાવૃત
પદચિહ્ન ગૂલિ, કેહ વા સે સ્પર્શને સરસ સૂન્દર હૈયા ઉઠે, કેહ વા દલિત
મથિત હૈયા થાય ।

એવી રીતે કેટલાક દિવસ વીસા. અસંત ટાઢ, બયંકર ઉન્હાળો અને
પ્રલય કરે તેવી આંધી (અને) વરસાદનો મતવાળો (મત) સમય (૩૫) ખેતેના
(૨મકકુ) દિવસો લઈ કુદતો નાચતો આવ્યો ગયો. રાખી ગયો સકલ પૃથ્વીમાં
તેનાં ન જુસાય તેવાં પગલાં, ઠાઈ તે સ્પર્શે સરસ સુંદર યાદ જાય, ઠાઈ અથવા
હતો નતો થઈ જાય.

એક દિન યજ્ઞન ધનીર દુયારે ધિક્કૃત વાલક ઉપલક્ષિ કરિતે પારિલ
સે વાલક નર. પૂર્ણાન્ન કિશોર; એત અચ્છેડ સે વનિર્ઠ કર્મ્મ ધ્યાન
સૂન્દર કાસ્તિમય, —સે કેન ભિક્ષા કરિયા થાઈવે ! આત્માદર પરિતૃષ્ણ
જન્મ પરેર શ્રમાર્જિત ધને સે કેન નિઃસંકોષ્ટે હાત પાતિવે ? કોન, —
કોન અધિકારે ?

એક દિવસ જ્યારે (કામ) ગૃહસ્થને ખારણે ધિક્કાર પામેલ જાળક સમજ
સકયો (કે) તે જાળક નથી પુરો યુવક છે. આટલા વિના પ્રયત્ને પણ તે
જાળવાનું, કામ કરી શકે તેવો, સ્વાસ્થ્યથી સુંદર કાન્તિ પૂર્ણ (છે) —તે શા માટે
ભિખ માગી ખાશે ? પોતાના પેટ ભરવા માટે જીજ્ઞાસી મહેનતે કમાએલ
ધનમાં તે શાને સંકોચ રહિત હાથ નાખશે ? શાને, —ક્યા અત્રિકારે ?

તજ્ઞન તાહાર ચિત્ત આવાલોર અભ્યસ્ય કર્મ્મે નિતાનત્તે વિમુચ્ચ હૈયા
ઉઠિલ । તાહાર આગત ધ્યોવનેર નૂતન ગર્વ, નૂતન તેજ, નવતર કર્મ્મભિખા,
અનાદર ક્ષુદ્ર કિશોર પ્રાણેર ફાંકે ફાંકે ઉકિ મારિતે હિલ । સે
ભિક્ષા પાત્ર ફેલિયા જીર્ણ વસ્ત્રે દૃઢ રૂપ કટિ સ્થલ્લ કરિલ ।

તે વપતે તેનું ચિત્ત આલ્સ્યવચના અભ્યાસેલ કર્મથી —અસંત વિમુચ્ચ થઈ
ગયું. તેને આવેલ જીવાનીનો નવો ગર્વ, નવું તેજ, અસંત નવીન કર્મ્મ (કામ)
કરવાની ઇચ્છા, અનાદર વડે કરી ક્ષેલ પામેલ જીવાન પ્રાણના છિદ્રે છિદ્રે
(૨ગે ૨ગે) ડોકીયાં મારવાં લાગ્યાં, તેણે ભિક્ષાનું વાસણ છોડી, પુરાણા લુગડે
મજ્જુન રીતે ઢાંધી.

રૂક કહિલ—એ પાગલામિ કેન તોર વાવા ? તુહૈ યે આમાર માયેર ઈંઈ૦ કેડેહિસ, આમાર નિઃસહાય એકેલા ફેલે કોથા ચાવિરે તુહૈ !

ટૂઠે કહ્યું—આ (વી) પાગલાઈ (માઝાંધ) શામાટે બેટા ? હું જે મહેને માના સ્થાન (જન્મ સ્થાન) થી પછુ કાઢ્યો છું, મહેને સહાય વિના એકલો મુકી ક્યાં જમશ રૂં !

ના—સે ફિરિબે ના,—ફિરિતે પારિબે ના તબે શાર્દૂલ યેમન તાર અપૂર્ણાન્ન શાવકકે મુખે કરિયા દેશાસુરે ચલિયા ચાય, સે૦ તેમનિ અત્ય-નત સહજેઈ એઈ ભાર વહન કરિબે;—તબુ તાહાકે કાજ કરિતેઈ હૈબે, શ્રામેર વિનિમયેઈ સે થાછ ગ્રાહન કરિબે ? એત દિન ઘારે ઘારે ફિરિયા યે વાર્થ શ્રમ કરિતેહિલ, તાહા રૂથાય ના ફેલિયા દરદીકે તાર ભિક્ષા-દાનેર મુલ્યા સ્વરૂપ દિબે । સે કયલાર થનિતે કાજ લૈલ । સારા દિનેર અન્નાનત ષેઠાંય ષે કયટિ પયસા પાઈત, તાહાતેઈ સ્વચ્છન્દે તાહાદેર દિન ચલિયા ચાઈત ।

ના—તે ફરશે નહિ,—ફરી શકશે નહિ, તો પછુ વાધ જેવી રીતે તેના ન્હાના બાળકને મ્હોઢામાં લઈ બીજા ગ્રંથમાં ચાલ્યો જાય, તે પોને પછુ તેવી રીતે ઘણી સ્હેલાઈથી એ ભાર વહન કરશે;—તો પછુ તેને કામ કરવું જ પ્રક્ટશે, મહેનતના બદલામાંજ તે આઘ (અન્નાદિ) ગ્રહણ કરશે. આટલા દિવસ બારણે બારણે (ઉંઝરે ઉંઝરે) ફરી જે ફામતો શ્રમ કરતો હતો, તેને વ્યર્થ ન કરતાં દરદીને તેના ભિક્ષા દાનના મૂલ્ય સ્વરૂપ દેશે, તેણે કાયલાની બાજુમાં કામ લીધું. આખા દિવસનાં ઉઢેગ રહિન ઉઘમે (તે) જે કટલાક પૈસા પામતો (કમાતો) તેથીજ સ્વચ્છન્દે તેઓના દિવસાં વીની જતા.

પ્રતિ પ્રભાતેઈ ફકિરેર અચર્ય વિશ્વસ્તુ કેશ રાશિર મધ્યે શીર્ષ અશ્રુલિ ગુલિ સંકાલન કરિતે કરિતે, એકટા દીર્ઘ-શ્વાસેર સહિત સમસ્ત મૌન આશીર્વાદ ચાનિયા, પૂત્રકે વિદાય દિયા સ્થિર રૂક સારા દિન તાર કુટિરેર ઘર થનિતે નીરબે વસિયા થાકે । સંક્યા રચન આકાશે તાર

কালো আঁচলের ছায়া ছড়াইয়া, ধরণীর অজ্ঞানত কর্ম সঙ্গীতে একটি শ্বাস পতনের শেষে বিরামের যতি আনিয়া দেয়, তখন সে তাহার জ্যোতি হীন চক্ষু তারকার উপর জ্যোতি মণ্ডলের অভার বুঝিয়া গৃহদীপ খানি জ্বলিবার প্রত্যাশায় কল্পিত বক্ষে উৎকর্ণ হইয়া থাকে ।

২০৭ ওড়াছাড়া হুঁকিরনা আঁচলা বিনানা বাণনা শুভ্ৰাঝা ঝাঝা আঁম-
ণাঝা ইরবতা ইরবতা ঐক লাঁঝা স্বাস সাথে সমগ্র মৈন—(বিনা মোলে)
আশীর্বাদ ৬৮, পুত্রে বিদ্যায় ক্রী পৃষ্ঠ হমেলা তেনা শুঁপডানা আরছাঝা যুপ
মেসী রহেতা. সঁধ্যা ৯ বসতে আকাশঝা তেনা (পোতানা) বস্তুনি ছায়া মিছা-
বীনে পৃথ্বীনা মাঝা বিনানা কর্ম সঁগীতঝা ঐক স্বাস পতননে অঁতে বিরামনী
যতি (চতি) লাণী দে, তে বসতে তে তেনী জ্যোতিরহিত আঁমনি কনীনিডা উপর
জ্যোতি (তেজ) মঁডলনো অলাব লল্লী ধরনো দাবো প্রগটাববানী আশাঝে
কঁপিত বন্ধে (ভাটীঝে) কান ৬৮ [১৮৫২] রহেতা.

(৩)

একদিন,—সে দিন বর্ষার ঘন ঘটায় আকাশ ধূসর ছিল,
এমন এক দিনে রুগ্ন বৃদ্ধ তার শক্তিহীন দেহের ভার প্রাণানত
পরিশ্রমে মেরু কেন্দ্রে স্থির রাখিয়া তেমনি ভাবে দুয়ারে বসিয়া
ছিল । প্রতি মুহূর্তে যেন উদ্বেগ চকল পদ শব্দ শুনিতে পাইয়া আপনাকে
অতশ্রু রাখিবার চেষ্টায় সচকিত হইতে ছিল ।

ঐক দিবস,—তে দিবসে পরসাধনা ধটাটোপে আকাশ ব্যাধ হুটু',
মেবা ঐক দিবসে পীড়িত বৃদ্ধ তেনা (পোতানা) শক্তি শূন্য দেহনো ভার প্রাণান্ত
(অসঁত) মঁডনতে মে ৬৮ ৫২ ৫২ স্থির রাখী তেবা বিয়াই আরছাঝা মেটা
হতো. প্রতিদ্বায়ে লল্লী উদ্বৈগ্যী অঁতল পগলাঁনো শব্দ সাঁলণী পোতানে প্রমা
২৬৮ রাখবা মাটেনী মেটা (উদ্বৈগ্য) ঐক অমকা জতো হতো.

যখন সে কল্পনায় তার কম্পিত ওষ্ঠে স্নেহময় তনয়ের শ্রমোত্তপ্ত
ললাটের সুস্পর্শ অনুভব করিতে ছিল, তখন বাহিরে সহসোখিত কো-
লাহনের মধ্যে ভয় বাকুল কাহার স্বর তার সকল স্বপ্ন ভাঙ্গিয়া দিয়া
একটা নিদারুণ বিভীষিকায় তাকে জড় মূঢ় বানাইয়া দিল ।

જે વખતે તે કલ્પના વડે (તેના પોતાના) કાંપતા હોઠે સ્નેહ પૂર્ણ પુત્રના પરિશ્રમથી તપેલ લલાટનો સુખ સ્પર્શ અનુભવ કરતો હતો. તેવે બાહર અકસ્માત ઉદ્ભવેલ કાલાહલમાંના લયથી વ્યાકુલ કાંઈના સ્વરે તેનું બધું સ્વપ્ન (તરંગો) ભાંગી દઈ એક લયકર ભયે તેને જડ મૂઠ અનાવી દીધો.

કે વલિલ—વિચારુ ગ્યાસે નૂતન નાના ભરિયા ગિયા અમાવધાન કચ્છિ હોકરા મજૂરેર પ્રાણ નચ્છે હૈયાહે ।

કાઈ બોલ્યું—ઝેરી એસ વડે નવી સુરંગ ભરી જઈ અસાવધાન કેટલાક મનુરના બાળકાનો પ્રાણ નાશ થયોહો.

રુક્ક એકવાર આર્તશ્વરે ડાકિલ, ફકિર વાંવા ?

વૃદ્ધ એકવાર દીનસ્વરે બોલ્યો, ફકિર બેટા ?

ફકિર થતન જનતા ઠેલિયા ઢૂલૂંઈત રુક્કેર લોલિત મસ્તક મયત્તે વક્ષે તુલિયા નહિલ, રુક્ક તથન હાસિકાનુાર પર પાવે ।

ફકીરે જ્યારે જન સમૂહને અલગ કરી જમીનમાં આઘોટતા વૃદ્ધના ચંચળ મસ્તકને યત્ન સહિત ઢાલીયે લઈ લીધું; વૃદ્ધ ત્યારે હર્ષ રૂદનને પેલે પારે (અર્થાત્-સંસાર છોડી ચાલ્યો ગયો).

દુઃસહ વેદનાય ઉન્માદ અશ્વિર યુવક આપનાર હ્રદ પિણુ હિંડિયા ઉપાડિયા ફેલિતે ટાહે;—એમન શોચનીય મૃત્યુ ? એકટિ સાન્નિધનાર કથા વલિવાર, એક મૂહૂર્ત સેવા કરિવાર અવસર મિલિલ ના ! તાહારિ આશાય પ્રતીક્ષમાળ પિતા યે તાહારિ જજ્જ ચલિયા ગેલ, સ્નેહેર વેદનાય ર્યાકુલ હૈયા સકલ સ્નેહેર વક્ત્રન હિંડિયા દિયા ગેલ ?

અત્યંત પીડાએ ઉન્માદ ચંચળ યુવક પોતાનું હૃદય છેદી (ફાડી) ઉઘાવી ફેંકવા ઇચ્છે, એવું શોચનીય મરણ ? જરાય સાન્ત્વનાની વાત કહેવા, એક ક્ષણ સેવા કરવા સમય મળ્યો નહિ. તેની આશાએ વાટ બેતો પિતા જે તેનેજ માટે ચાલ્યો ગયો; સ્નેહની પીડાએ વ્યાકુલ થઇ બધા સ્નેહના બંધન છેદી (તોડી) દઈ (ચાલ્યો) ગયો.

આર તાર કિ આહે પૃથિવીતે ? કાર જજ્જ, - કાર હાસિ મુખ દેશ્ચિ-

વાર જન્મ સે ક્ષુધાર અન્ન લઈયા વ્યાકૂલ ક્રુત પદે નિતા સક્કાય કુટિરે છૂટિવે ?

અન્ય તેનું કાણુ છે પૃથિવી પર ? કાને માટે, —કાનું હાસ્ય પૂર્ણ મુખ્ય જોવા માટે તે જીવને માટેનું અન્ન લઈ વ્યાકૂળ (થતો) જલદી પગલે હમેશાં સાંઝે કુટીર તરફ છુટશે (આવશે).

કેહ નાઈ તાર, કોનો કિહૂ નાઈ; કોનો કિહૂવ પ્રયોજનનું નાઈ । નિજેર પ્રાણેર કિ એમન દરકાર ? દર્શજન દર્શકેર મમતા-શૂન્ય આશા આશ્વાસ આર જાનૂનાર અનુરોધે તાહાકે આરો (આરવ) પાગલ કરિયા તુલિલ । કિ ટાય રેહારા ? રેહાદેર મત તાહાર કિ આંહે યે તાહા દેખિયા સે આપન ચિત્તકે પ્રવોધ દિવે ?

કાંઈ નથી તેનું, કાંઈ પણ પ્રકારનું કાંઈ નથી. કાંઈ પણ હોવાનું પ્રયોજન પણ નથી. પોતાના પ્રાણની શું ઝેવી દરકાર ? દેશ જણ દેખવા વાળાઓની મમતા રહિત આશા, આસ્વાસન અને સાત્વનાની સીપારસે તેને અધિક ગાંડો કરી નાખ્યો. શું ચાહે છે ઝેઓ; ઝેઓની જેમ તેને કાણુ છે, જે તે દેખીને પોતાના ચિત્તને પ્રયોધ દે [સમજાવે].

અશ્વ તાર વુકેર આગુને શુકાઈયા ગિયાહે, ટોથે શુશુ તાર રક્તિમા સેઈ શુક આરક્તિમ ટોથે સે પાગલેર મત અનિર્દેષ્ટ પાદ ક્ષેપે રાસ્તાર ફિરિતે લાગિલ ।

આંસુ તેની છાતી (હૃદય) ની આગે સુકાઈ ગયાં છે. આંખમાં જલ તેની લાલાશ; તે સુકી આંખી લાલ આંખે તે પાગલ (ગાંડા)ની જેમ અવિચારિત પગલે રસ્તામાં ફરવા લાગ્યો.

એકા કરુણ આર્તનાદે તાહાર ચિન્તા સ્ત્રોત વાં ચિન્તા વિહીન ચિન્તેર વિપુલ વિપ્લવ એક નિમેષે થામિયા ગેલ । ધુલિ ધુસરિતા ઈ ઉન્માદિની નારીર કાતર ટીંકારે વુન્નિ પાષાળવ ફાટિયા વાય ?

એક કંઈ દીન શબ્દે (રૂદને) તેનો ચિંતાસ્ત્રોત (પરંપરા) વા ચિંતા રહિત મનનું અસંત તોદ્ધાન (ચંચળતા) એક ક્ષણમાત્રમાં રોકાઈ ગયું. ધૂળથી વ્યાપ

એ ઉ-માદિની (ગાંડા-જેવી થઈ ગયેલ) સ્ત્રીની બચાવક રાડે બહુ પથ્થર પથ્થર ફાંટી ભય? :

ફકિરને સમગ્ર દેશમાં રમણી આછાડિયા પડિલ; વાવા, તોર મજેઈ'ત સે કાજે ગિયાહિલ । એને (આનિયા) દે આમાર આંચલેર સોના આમાર કાજાલેર ધન એને દે, આમાય વાવા ? આમાર યે આર કેઉ મેઈ [નાઈ] । આમિ યે વડ કાજાલ રે વડ કાજાલ ?

ફકિરને સામે જોઈ રમણી પછાડ આઈ પડી, —બાવા, ત્હારી સાથે તો તે (મ્હારો પુત્ર) કામે ગયો હતો. લાવી દે મ્હારા આંચળનું (ગાંડનું) સોનું (અતિ પ્રિય પુત્ર), મ્હારું કંગાલનું ધન (સર્વસ્વ) લાવી દે, મ્હને બાવા; મ્હારું (રે) જે બીજું કાંઈ નથી, હું જે ધણી ગરીબ છું] ર ધણી ગરીબ ?

કિ ભીષણ દૃશ્ય ફકિરેર ટોચેર સામને પૂનરાય જાગિયા ઉઠિલ । હાય એઈ વિશ્વાર નિધિ યે તાહારઈ ટોચેર સામને વિશ્વેર જ્વાલાય હટપટ કરિતે પ્રાણ હારાઈયાહે । આર સે અતિ તત્પરતાય આપનાકે રક્ષા કરિયા પર મુહૂર્તેઈ સેઈ અમુ શોષનાય અમુતણ્ણ હૈયાં અસહાય વાપેર જ્જા યે સે કથા ભાવિવારઈ અવસર પાય નાઈ । કિન્તુ તાહાર વાંઠા અના-વશ્ચક, પ્રાણેર વિનિમયે યદિ એઈ અસહાય નારીર સર્વસ્વ ધન રક્ષા પાઈત !

કેવું બચકર દૃશ્ય ફકિર (અંધ પુત્ર)ની આંખને સ્થાને ફરીથી પ્રકટ થઈ આવ્યું. હાય એ વિધવાના ખળનાએ જે તેના [ફકિરના] જ આંખની સ્થાને વિધની જવાળાએ છટફટ કરતાં [તરફડીયાં દઈ] પ્રાણ ગ્રુમાવ્યો છે. અને તે (તે પોતે ફકિર) અસંત ત્વરાએ પોતાને બચાવી બીજી ક્ષણ-માંજ તે પસ્ત્યાતાપે (શોક) તમ થઇને પથ્થર અસહાય પિતાને માટે તે વાત યાદ કરવાનો જ સમય પામ્યો નહિ. પરંતુ તેનું (પોતાનું) બચવું (બાપ મરી જવાથી) નકાસું થયું છે, તેના નકાસા પ્રાણના બદલામાં જે નિરાધાર સ્ત્રીનું સર્વસ્વ ધન [પુત્ર] બચાવતો ?

હુઃશિની વિશ્વા કાંદિતે હિલ, વાવારે, તુઈ યે ના ચેચે (ચાહિયા) કાજે ગિયાહિલ !

દુઃખિની વિધવા રોતી હતી,—આવા રે તું જ ને આધા વિના કામે ગયો હતો !

મૂર્ત્તે ફકિરેર મને પડિલ, એયે નિઃમશ્વલ, નિરનુ,—એયે નિરુપાય ? જાનુ પાતિયા અશ્વ આપ્નૂત કઠે ફકિર ડાકિલ; માં સે ગિયેછે, આર ફિરવે ના, આય માં આય આમાર કાજાલેર ઘરે આય ?

ક્ષણ વારમાં ફકિરના મનમાં થયું,—આવ્ય નિરાધાર, નિરનન, આવ્ય નિરુપાય ? ઢીચડીએ થઈ આંસુ ભર્યે ગળે ફકિર ખોલ્યો માં તે ગયો છે; હવે ફરશે [પાછો આવશે] નહિ, આવ્ય માં આવ્ય મહારા ગરીબના ઘરમાં આવ્ય.

ૐ

એહેર જર ।

પ્રથમ પરિચ્છેદ ।

આર એકટુ (થાડુંક) માંસ નાંબ [લેયો], માંસ ચાંચ્યા તાલ [ખાતું સાઈ-હિતકર]—વલ વાડે (કહો દઉં-પીરસું) વલિયા પ્રભાતેર. ચંચુર (સાસરે) માંસેર વાટિ (વાટકા) નિજેર હાતેર ઓ પાતેર થુવ નિકટ ટાનિયા નહિલ [પોતાના હાથ અને વાસણની ધણે પાસે ખેંચી લીધો] ।

પ્રભાત વિનય નમ્રસ્થરે ઘાડું નત કરિયા વલિલ આમરા પછી વાસી (માથું નમાવી ખોલ્યો, અમ્હેં ગામડીઆ) માંસેર વડ પ્રચાસી નાઈ—વરં દુધ-ચિ-ટોરઈ પક્ષપાતી [દુધ ધિનાળ આદર વાળા] .

ના, હે, (નહિ રે) તોમરા હેલે માનુષ ઠિક વોચ ના (તહેમે અલ્પ શુદ્ધિવાળા દિક સમજે નહિ)—માંસે હાડ શક્ત ઓ મોટા હય (માંસે હાડ-સરીર મજબુત અને નાડું થાયછે) ચિ દુધ કેવલ મેષ (ચરખી) વૃદ્ધિ કરે, અલ્પ વયસે શિથિલાક્ષ કરિયા ફેલે (નહાની ઉમરમાં નબળા કરી-નાખે).

એઈ સમયે અશ્વ ઠાકુરાગી (સાસુ) પ્રભાતેર પાતેર (વાસણની) નિકટ

એકটা પ્રકાશ પાત્ર પરિપૂર્ણ થન દુધ રાખ્યા ગેલેન । [અંક ૨૬૮૮ વાસણે
બેલે કટેલ દુધ રાખી ગયાં] .

એત (આટલું) દુધ કિ ચાઈતે પારિવ બલિયા સે [પ્રભાત] થીરે
થીરે પાત્રટિ ટાનિયા લઈલ ।

દ્વિતીય પરિચ્છેદ ।

પ્રભાતેર અંશુર પ્રાણ કૃષ્ણ ટ્રોપાધ્યાય કલિકાતાર એકજન સદ્ધાનંત
(મનિષ્ઠિત-આદરણીય) વડ લોક તાહાર અર્થ ઓ ઐશ્વર્ય । ગાડિ ઘોડા
ઠાકર વાકર [નાકર બોકર] સાજ સરજામેર [સાજ સામગ્રીની] ત તુલના
નાઈ । પ્રાણ કૃષ્ણેર ખૂબ વડ વાવસા [આધાર] । સૂતરાં એત ઐશ્વર્ય અતિશયે
તાહાર અહંકાર ના હઈયા થાય ના (આટલી સંપત્તિએ તેને અહંકાર થયા
વિના રહે નહિ) । પ્રાણ કૃષ્ણેર લક્ષ્મીર શ્રી (પ્રદિ), થાકિલેં એમ્હે
કિહુ વાતિક્રમ ઘટિયાહે (ઉગ્રદુઃખ ધુ ડ) । તાહાર કથા ગુલિ સાધારણતઃ
અત્યંત કર્કશ તાહાર આશ્ચર્યસાટા [પ્રાતાનોજ વિશ્વાસ] વડ વેશી ।
અદ્ધ વિશ્વાસેર (અધ પ્રદા) ઉપર નિર્ભર કરિયા [આધાર રાખી] સે યે
કોન સિદ્ધાન્તે ઉપનીત હઈવે તાહા પ્રકૃતપ્રસ્તાવે (મસ્તુત વાતમાં) અજ્ઞાય
હઈલેં તાહાર વિવેચનાય જ્ઞાય સજ્જત ।

ઉષા એઈ વિશિષ્ટ (વિખ્યાત) ધનીર એકમાત્ર દુહિતા । ઉષા વડ માનુ-
ષેર કજ્ઞા હઈલેં શાન્ત સૂશીલા, મધુર ભાષિણી—વનસ્પતિર શત સૌન્દર્યા
ઐશ્વર્યેર તિતર પથ હારા ક્ષુદ્ર લતિકાર (વનસ્પતિના અનંત સૌંદર્યમાં
બુધી પડેલ નહાની વેલડીની જેમ) ઉષા એઈ વૃહત્ સંસારેતાર (પ્રાણ કૃષ્ણેર)
અવલમ્બન; જનકકે (પિતાને) સ્નેહ પાશે આવદ્ધ કરિયા યે શોભા ઓ
સૌન્દર્યા વિકશિત કરિયાહે તાહાર કળામાત્ર [અર્થ માત્ર] વુઝિ પ્રાણ
કૃષ્ણેર વિપુલ ધનરત્ન રાજિર મધ્યે હિલ ના ।

કજ્ઞા વંસલ પિતા, ઉષાકે પ્રાણ અપેક્ષા સ્નેહ ઓ યત્ન કરિત [પ્રાણથી
પણ અધિક ગળી પાળતો] । તાહાર અહંકાર ઓ ઉદ્ધત પ્રકૃતિ કોથાં
નંત ના હઈલેં ઉષાર અકલદ્ધ વાલિકા-વાલ હૃદયેર નિકટ પરાજય

মানিত । তরুণ অরণ্যের [সুধনা] প্রথম কিরণ ও লহরীর মত সে যখন কোমল কচি [অতি ডামণ] অধর পল্লবে [আঃ ৭৪৭ম] হান্ত সুধার তরঙ্গ তুলিয়া-বাবা [পিতা] বলিয়া ছুটিয়া আসিত (৬১১ আ৭৮) তখন অহঙ্কারী উদ্ধত প্রকৃতি প্রাণকৃষ্ণ, শিশু বালকের স্তায় সে স্নেহের সংঘাতে [সমুত্ত] আত্মহারা হইয়া (যোতানে ৭৩ ৬৫ ৭৮) পরাজয়ে সুখেরই স্পর্শ অনুভব করিত ।

সে অনেক চেষ্টায় সন্তোষ জ্বর নিবাসী গুরু প্রসন্ন বন্দ্যোপাধ্যায়ের পুত্র প্রভাত কুমারের সহিত উষার বিবাহ দিল (বিবাহ ৩য়ী) । প্রভাত তখন কলিকাতায় ছাত্র বসে (৬১১গ ৬১১ম) থাকিয়া এম, এ, পড়িতেছে । প্রভাত চরিত্রবান্ (সদাচারী) যুবক । সে ধনীর সন্তান নয় সত্য, তথাপি আত্ম সম্মান-বোধ তাহার উন্নত চরিত্রকে আরও সমুজ্জ্বল করিয়া ছিল । সে ভিক্ষা বৃত্তিকে (৭৭৩ ৭৮৮) ঘৃণার চক্ষে (৭৭২) দেখিত ।

প্রভাতের পিতা মধ্যবিত্ত (সামান্য) অবস্থার লোক । বিলাসিতার [অশ্রম আশ্রম] সহিত তাহাদের বড় আলাপ পরিচয় (সংসর্গ) নাই । কিন্তু পুত্র প্রভাতের বিছা ও খ্যাতি, এই ধনীর সংসারের মধ্যে কুটুম্বিতার পথ অন্বেষণ করিয়া লইল । তাহা ভাল কি মন্দ সরল প্রকৃতি নিরীহ গুরু প্রসন্ন, উষার নিষ্কলঙ্ক স্তম্ভর মুখখানি দেখিয়া বিচার করিতে বিন্মৃত হইল । পুত্রের ভবিষ্যৎকে এই ধনীর আত্মীয়তার সম্বন্ধ করিয়া দিল ।

তৃতীয় পরিচ্ছেদ ।

এম, এ, পরীক্ষা হইয়া গিয়াছে । প্রভাতের শ্যালক [শালা] প্রকাশ চন্দ্র এক শনিবারে জুড়ী চড়িয়া তাহার বাসায় আসিয়া থিয়েটার দেখিতে যাইবার জন্ত বিশেষ অনুরোধ (আগ্রহ) করিল । প্রভাত শরীর ভাল নয় বলিয়া কাটাইতে চেষ্টা পাইল । কারণ প্রকাশের চরিত্র ভাল নয় তাহার সহিত থিয়েটারে গিয়া প্রভাতকে একবার বড় বিড়ম্বিত হইতে হইয়া ছিল । প্রকাশ ও তাহার দুইবন্ধু সে রাত্রিতে মদ (৬১২) খাইয়া অত্যন্ত অভদ্রতা করিয়াছিল । লেখা পড়া না থিথিলে ধনীর সন্তানের বেসমস্ত দেখি

આસિયા જુટિયા થાકે પ્રકાશેર ચરિત્રે સે સવ ગુલિ પૂર્ણ માત્રાય (સંપૂર્ણ રીતે) પ્રકાશ પાઈયાહિલ । પ્રકાશ યાઈવાર સમય વલિલ “તવે તુમિ યાવે ના” ?

પ્રભાત વલિલ, ના ।

પ્રકાશ વલિલ કેન (કેમ) ? પ્રભાત વલ્લામ, ત શરીર ભાલ નય ।

નય ! તા આસલ કથા તુમિ આમાદેર સજ્ઞે ગેલે માટિ હયે યાવે ।

માટિ ના હ'યે યાંડ્યાઈ વોધ કરિ તોમાદેર ભય્ઘીર પક્ષે મજ્જલ ।

યાક્ ભાઈ એસવ કથા । મા, તોમાકે આમાદેર વાડી આજિ રાત્રિતે નિમજ્જન કરેહેન-યેન તા'તે આર અસન્નત હ'ં ના [યદ્યથા નહિ] ।

તવે થિયેટારે યે'તે અનુરોધ કરહિલે કેન ? સાકાર હેડે કિ ના ભાઈ નિરાકાર ભજનાય નિયે માર હિલે । (૫૩થે ૬૧) તોમાદેર ઢેના ભાવ !

યદિ જેરા (અસ્વીકાર) કર તવે ઢલ્લામ । તોમરા હ'લે વિદ્વાન વુક્તિમાન કથા કહિતે (કહેતી) આશક્ષા હય । મા, વલ્લેન ‘પ્રભાતકે સજ્ઞે કરે (કરિયા) સન્કાર સમય વાડી આનવે (આનિવે), યેન વિલમ્બ કરો (કરિવના) તાઈ મને ભાવિલામ તુમિ યદિ સજ્ઞી હૌત આમાર સંસજ્ઞે કાશી વાસ હય, અધિક રાત્રિ હઈલેૌ કૈફિયતેર હસ્ત હઈતે નિસ્તાર પાઈવ । તાર પર પ્રકાશચન્દ્ર ગૃહેર મેજેર ઉપર હસ્ત સ્થિત હાડેર હજિટિ તિન વાર ઠૂકિયા વિદાય ઢાહિયા [હાથમાં રહેલ હાડકાંની સોટી મથવાર ટાકી રળ્ય માઝી] વલિલ, તવે [તો] નિશ્ચયેઈ યેૌ ભાઈ, આમાર એકટું વિશેષ દરકાર આહે નઈલે (ના હલે) સજ્ઞે કરેઈ (કરિયાઈ) નિયે યેતામ [યાઈતામ] ।

ચતુર્થ પરિચ્છેદ ।

શ્વશુર જામતા (જમાઈ) વસિયાહેન । નાના રૂપ કથોપકથન (વાર્તા-ધાવ) હઈતેહે । પરીક્ષા કેમન (કેવી) હઈલ સે સમ્બન્ધેૌ હુઈ એકટી પ્રશ્ન ઉઠિલ (બે એક પ્રશ્ન થયા.) ।

એવાર છૂટિતે કિ દેશે યાઈવે ? પ્રભાત બલિલે આજ્ઞે (૭) યાઈવ
બલિયાત મનસ્થ કરિયાઈ—અનેક દિન દેશે યાઈ નાઈ ।

એখানে છૂટિતા કાટાઈલે' વેશ ભાલ થાકિતે, પાડા ગાંયેર (ગામ-
ડાએનાં) જલ વાયુ મોટેઈ (ધણે ભાગે) ભાલ નય ।

આમાદેર ગ્રામેર સ્વાસ્થ્ય જલ વાયુ થુવ ભાલ । કલિકાતા અપેક્ષા ,
શુધુ (૩૫૭) ભાલ તા નેય, અનેક ગુણે હુલના હય ના । [ધણા ગ્રુણે તેની
અરોપરી થાય નહિ]. ।

એકથા શુનિયા પ્રાણકૃષ્ણ હાન્ત્ર સંવરણ કરિતે પારિલ ના (૨૩૪ શક્યે
નહિ) । સે હાહા કરિયા હાસિયા ઉઠિલ, હાંસિર સ્વરે એકટુ યેન વિદ્રુપ
(દુસ્મિત) મિશ્રિત હિલ—પ્રભાત વિદ્રુક્ષણ સૂતરાં હાન્ત્રેર મર્મ તાહાર
બુઝિતે વાકી રહિલ ના ।

શ્વશુર ગૂરુ જન (સાસરે વડીલ-માન્ય) પુજનીય ધની અતઃપ્રવૃત્તિવાદ
(સામું બોલી તેઓની વાત હઠાવવી) કરિવાર શત ઉત્તેજના સત્વેર સે
સંચિત હૈલ । (ધણી હૃદયની ઉત્તેજી છતાં પણ તે સુખ રહ્યો.)

તવે કિ ના, કલિકાતાય થાકિલે આહારાદિ (બોળન વિગેરે)
ભાલ હય । એઈ દારુણ પરિણામે તોમાર શરીર ભગ્ન (કૃશ) હૈયાછે, થાગ્યા
દાગ્યા પ્રતિ (આવા આવામાં) એકટુ [થાડુંક] લક્ષ્ય રાખા ટાઈ । સ્વાસ્થ્યર
પ્રતિ દુષ્ટિ [નજર] થાકા વિશેષ પ્રયોજન ।

હાત્રાવાસે યત દુર [જેટલો] સંભવ, તાહા હય, કિન્તુ તાર વેશી
[અધિક] વિદેશે વડુ પુત્યાશા । [અત્યંત આશા] કરા યાય ના [કરી
શકાય નહિ] વાડીર યત્ર આદર પુવાસે કોથાય પાઈવે વલુન ?
(ધરનો યત્ર અને આદર પ્રવાસમાં કયાં પામીશ, બોલ).

કેન, તુમિ એક કાજ (કામ) કર ના (કર)—પ્રતિ દિન (હમેશાં) આમાર
એখানে આસિવે યત પાર [અની શક્ય તેટલું—અવાય તેટલું] ભોજન કરિવે,
એখানে'ત આહારેર કોન રૂપ (કાંઈ પ્રકારનો) અભાવ વા અસુવિધા હૈવે
ના । તોમાર વાસાટા બુઝિ એકટુ દુર ના ? (થોડક દુર) તા વેશ ટ્રામે

કરિયા (દામ દ્વારા) આસિવે । દેશેર છેયે ખુબ સ્વાસ્થ્યર ઉન્નતિ હૈવે ।
[દેશ-ધરની અપેક્ષાએ પ્રુખ સારી રીતે સ્વાસ્થ્યની વૃદ્ધિ થશે.]

કથા ગુલિ યે અહકાર રૂપ આવરણે આછાદિત હિલ પ્રભાત તાહા
વેશ વુઝિતે પારિલ । [સધળી વાત જે અહંકાર રૂપ ઠાંકણથી ઠંકાએલ હતી
પ્રભાત તે સારી રીતે સમગ્ર થયો] । “એથાને દેશેર છેયે ભાલ આહાર
હૈવે । પ્રતિદિન આમાર એથાને આસિવે, યત પાર ભોજન કરિવે
કેન ? [કેમ] આમરા દરિદ્ર ? તુમિ સમ્પ્રાસુ ધની તાહૈ એકથા વોલિયા
સ્પર્ક્કા કરિતેહ—ના । જામાતાર પ્રતિ પ્રગાઠ [અર્થાત] સ્નેહ ઓ
અનુરાગ વશતઃહૈ [વશથીજ] વલિતેહ ? સ્નેહેર સ્વર વા અનુરાગેર લક્ષણ
કિ એહ પ્રકાર (આવા) ? સે એવિષયે યતહૈ ભાવિલ (જેટલું વીચારું)
તાહાર હૃદયે અપમાનેર તીવ્ર (ઉગ્ર) જ્વાલા તાહાકે તતહૈ અધીર
ઓ અસ્થિર કરિયા તુલિલ । મને હૈલ-વડ માનુષ [પૈસાદાર] ટાંકા દિતે
પારે સ્નેહ દિતે પારે ના—આદર યત્ન કરિતે જાને ના ।

પ્રુભાત સે દિન આરમોટેહૈ (સારી રીતે) આહાર કરિતે પારિલ ના
આહાર્યા સામગ્રી તાહાર નયને પથેર ધુલિ કળ [રસ્તાની ધૂળ] અપેક્ષા
હીન વલિયા પ્રુતીયમાન હૈલ [જણાવા લાગી] । ગૃહેર શોભા સૌન્દર્યા
ઝાડ લઈન [સ્તુમર-હાંડી] ઐશ્વર્યા વિભવ સકલ ગુલિ યેન મને હૈલ તાહાર
પ્રુતિ ઉપેક્ષા (અનાદર) કરુણ દૃષ્ટિ નિષ્કેપ કરિયા હાસિતેહે । સે
અવ્યક્ત (અસ્પષ્ટ) તીવ્ર હાસ્યેર ઉપહાસ યેન જ્વાલામય શત જિહ્વ ય
[ગ્રભે] પ્રુભાતકે સકલદિક હૈતે [અધી તરફથી] આક્રમણ કરિતેહે ।

સંક્ષોઠ, સંક્ષીર્ણતા નિષ્ફળ દૃષ્ટિ [કર્તા] તાહાકે તાહાર નિજેર
નિકટેહૈ અશોભન કરિયા ધરિલ । ઇચ્છા હૈલ સે [તે પોતે-પ્રભાત]
સેહૈ મુહૂર્તહૈ શંકુર ગૃહ ત્યાગ કરિયા યાય; કિન્તુ ભાવિલ સેટા કરિલે
યેન સે (શંકુર) નિજેકે પ્રુભાતકે વિશેષ કરિયા ધરા દિવે સે અનેક
કર્ષે આપનાકે સામલાઈયા લૈલ । યનઘોર મેઘાછનુ [મેઘથી વ્યામ]
અક્ષકાર આકાશ યેન [જાણે] શાન્તવાયુ પુવાહે પવિષ્કાર [સુધડ] મૂર્તિ

ધારણ કરિલ । કસ્તૂરોર કઠિન શૃંગલ [સાંકળ] યેન તાહાકે વાંધ્યા ફેલિલ । વલિલ વાડીર [પોતાના ધરની] અપેક્ષા યત્ન પૃથિવીર યે કાથાં [ક્યાંકિ પથ અન્યત્ર] હય ના પિતાર સ્નેહ ઓ યત્ન—માર અન્ન [માની હાથની રસોઈ] જનનીર આદર દેવતાર આશીર્વાદ અપેક્ષા વડે [પ્રેષ] । આમાદેર શાન્તિ, આનન્દ પત્નીત્રામેર અવિચ્છિનુ સ્નેહ વક્ષેનેર ભિતર [અમારી શાન્તિ, આનન્દ—ગામડાઓના ગાઠ રનેલ અન્નની અંદર] જનનીર યત્ન સક્ષિત શાક [વનસ્પતિ] અનુર ભિતર ।

એવાર પ્રાણ કૃષ્ણ વાવુ કોન ઉત્તર કરિલ ના । નિરવ (ચુપ) હૈયા રહિલ । તાહાર લ [ભમર] કુક્ષિત [વડ] હૈલ । નયન પુજ્જલિત હૈયા ઉઠિલ । અધર યુગલ (અન્ને હોઠ) અલ્પ કાંપિતે લાગિલ । હસ્ત કિહુ અસંગત [થિથિય] હૈલ, પાતેર [પાત્ર-વાસણ] ઉપર ગેલાસટિ ઉન્ન્ટાઈયા પડિલ (પ્યાલો ઉધો પડી ગયો) । ક્રૂર સર્પ યેમન વાધા [વિધે] પાઈયા રોષ ક્રૂર [હાથે ક્ષુભિત] હૈયા ફાંસ ૨ કરિતે થાકે— અહંકારી, ઐશ્વર્યાશાલી પ્રાણકૃષ્ણ ક્રોધે દુઃખાનિ [અમલો] હૈયા ફુલિયા ઉઠિત । કિન્તુ દુઃખિતાર (ધુનીના) મુઠેર દિકે ટાહિયા સે દિન આજ્ઞ સંવરણ કરિલ (ક્રોધ સમાવી દીધો) । તાડાતાડિ ઉઠિયા નિજ પ્રકોર્ષે [આરંગમાં] ગિયા પ્રવેશ કરિલ । પ્રભાત કુમાર સેઈ રાત્રિતે સકલેર અજ્ઞાત સારે (ચુપકીથી—જાનોમાનો) અંશુર ગૃહ ત્યાગ કરિલ । યથન અનુસન્ધાન કરિયા જામાતાકે યુજિયા પાંચા ગેલો ના, તથન પ્રાણ કૃષ્ણ વાવુ ગૃહ હૈતે વાહિર હૈયા વલિલ, સે વાસાય ગિયાહે, આમાકે વલિયા ગિયાહે ।

પંક્ત્ય પરિચ્છેદ ।

તારપર (એ અનાવ અન્યા બાદ) દુઃખ વંસર કાટિયા ગિયાહે [એ વંસ વીતી ગયાંછ] । પ્રભાત એમ, એ, ઓ ઓકાલતિ (વધીલાત) પાસ કરિયાહે । એથનં પુત્ર્યકટિસ્ સ્પર્શ કરે નાઈ, કોથાય ચાઈવે તાહાં આજ પર્યાન્ત નિર્ધારણ કરિતે પારે નાઈ । દર્પી, [ગર્વી] અહંકારી ધની પ્રાણકૃષ્ણ સેઈ

પર્યાન્ત જામાતાર કોન સંવાદ (૩૪૫ થી ૩૪૨ની ૫૫૨) રાત્રે નાઈ મને મને ભાવિલે-કોથાય ચાઈવે (૩૫૧ ૭૨) ? તાહાકે'ત કિહૂ કરિતે હઈવે । તથન નિજેઈ આસિયા ઉપસ્થિત (૩૫૨) હઈવે । તાકે કલિંકા-તાય કે ટેને [૩૫૩ ૫૫૫], અમન પાસ કરા હેલે ટેર આછે [અ-વા પાસ ૩૫૬ ૩૫૭] । અર્થઈ સવ વ્યવસાયેર મૂલ [૩૫૮ ૫૫૯ ૫૬૦] સેઈ અર્થેર અનાટન [અભાવ] ષથન સકલ દિક્ હઈતે તાકે [તાહાકે] આછહુ કરિયા તૂલિવે (તેને ધેરી ધેઈ) તથન દેશિવ તાર (તાહાર) ગર્કિત જ્ઞાને કત ટૂંકુ (૩૬૧) આજ્ઞ સમ્માન । તાવિતે તાવિતે સે અધરેર ઉપર અધર ટાપિયા ધરિલ ઓ દન્ટે દન્ટે પિશિયા (દાતે દાત પીસી) બલિલ, કે તોકે [તોમાકે] ટાય, કે તો-માર વંશ મર્યાદા દેશિયા તોકે કજ્ઞા પુદાન કરિયાહિલ ! યાહા કરિયાહિ શુધુ તોર વિદ્યા દેશિયા, તૂંઈ કિના (૩૬૨) સેઈ તિનટા (૩૬૩-૫૨૧) પાશ કરા વિદ્યા લઈયા અહજ્જારે માટિતે પા ફેલિલિ ના [માટીમાં ૫૨૨ ૫૨૩] । આમાકે તૂછ મને કરિલિ [૫૨૪] । તાવિલિ આમિ તોકે અનુનય કરિયા (મનાવી) ડાકિયા આનિવ [આલાવી લાવીશ], સે ચિનતા (ચિંતન-વિચાર) પુત્રાત ? તોર સ્વપ્ન ? પુાગ કુષ્ઠેર જીવિત શાકિતે, તાહા હઈવે ના । એમન સમય ઉચાર મા આસિયા બલિલ, પુત્રાતેર કોન સ્વર પેલે કિ (૫૫૨ ૫૫૩) ?

આજ આફિસે (આફિસમાં) એક થાના ટિઠિ પેયેહિ [પાઈયાહિ] । સે તાલ આછે; એથન ષાઉ-બડ માથા ધરેહ (માથુ' દુખેત)-વાહિરે યાવ ।

કિ લિખેહ (થુ' લખેત) ? વેશી કિહૂ નય શુધુ તાલ આછે । કવે [૩૫૨] આસવે તા કિહૂ વળે નાઈ ? તોમાદેર પુરોજન હય, પાયે ધરે [૫૨૪ ૫૨૫-૫૨૬ ૫૨૭] આન્ટે (આનિતે) પાર-તાર આમાર વિશેષ દર-કાર નાઈ । તાઈ ઓ સવ કથા કિહૂ લેખે નાઈ (તેથી એ ૫૫૧ ૫૫૨ ૫૫૩ ૫૫૪) । આર વકિડના (૫૫૫ ૫૫૬) વડ માથા ધરેહ-પુાગ કુષ્ઠ

તાડાતાઢિ વાટીર વાહિર હૈયા ગેલ [૧૮૬] ધરની ખાહર નીકળી ગયો] ઉયાર જનની અક્ષલે (૧૨૨ને ૭૩) નયનાશ્ર મુહિલ [આંસુઓ લુપ્ત].

ઉષા આસિયા ડાકિલ, “મા વાવા [પિતા] એમન સમય શશવ્યસ્તે (શશ-લાંની જેમ ચપળતાએ) કોથાય ગેલ ?

એકટૂ હાંડ્યા છેતે [થોડીક હવા ખાવા] । ઠલ આમરા હાદે (અગા-સીમાં) યાઈ, વડ્ ગરમ નય ઉષા, ના મા, -આજ’ત તત ગ્રીષ્મ નય (આજતો તેટલી ગરમી નથી).

ઉયાર જનનીર માથાર ભિતર તથન આગૂ [આગ] જ્વલિતેહિલ । સરલા ઉષા તાર કિહૂઈ વોધ હ્ય વુઝિલ ના ।

ઘર્ષ્ટ પરિષ્કેદ ।

આરો (આર) હૂઈ વૅસર અતિ વાહિત હૈલ [વીલાં] । ઉષા એકન યૌવનેર પરિપૂર્ણ કૂલે (તટે) આસિયા દાંડાઈયાહે । તાર સૌન્દર્યા વર્ષા કાલેર કૂલ પ્લાવિની તટિનીર મત [તટને ઊંભળવાવાળી નદીની માફક] તાર સર્વાંગે ઉહિલિયા પડિયાહે—શિશિર-સ્નાત પ્રભાત કુન્દમેર મત [હિમથી નહાએલ મંજાત સમયના ફૂલની જેમ] મૂઠાં ખાનિ લાવળે ઠલ ઠલ કરિલેઓ વર્ષાર જલ કળા સે નયન કોળે સન્નિત હૈયાહે । કૌમુદી પ્લાવિત જ્યેષ્ઠ-સ્નાર મત યે અધર પલ્લવે હાસિર વજ્રા [વહેળો—પુર] ડાસિયા યાઈત, વિષા-દઢ્ઢાયાય તાહા મલિન હૈયાહે । પ્રાંણ કૃષ્ણ વાવૂ પશ્ચીર ક્રેન્દન ઓ અનુયોગ [મશ્ન-સવાલ] સવ વુઝિતેન । એક માત્ર પ્રાંણધિકા [પ્રાણથી વધુ અધિક] કશ્ચાર હૂંચે મને મને મશ્ચાહત હૈતેન । આગેય ગિરિ [જવાળા મુખી વર્ધત] યેમન નિજ અસ્તર્નિહિત [પિતામાં રહેલ] અગ્નિતે દઢ્ધ હૈલેઓ તાર પ્રતિકાર કરિતે પારે ના—તિનિં [પાન કૃષ્ણ] એક્ષેત્રે સંપદ તેમનિ કોન ઉપાય ઉદભાવન કરિતેન ના ।

એઈ સમય પ્રભાતેર પિતા કાર્યાપલક્ષે [કામે] કલિકાતા આગમન કરિલ । નિર્વિરોધી (ધીરેધ ૨૬૮) વ્રાજ્ઞ મને કરિલ વૈવાહિકેર (વેવાહની) સહિત દેખા કરિયા [મળી] વધુ માતાર [વહુની માના] સંવાદ

[সমাখ্যার] লইয়া যাইবে। কারণ পুভাতের পিসী মাতা বলিয়াছিল যেন গোপনে (ধুপী রীতে) বৈবাহিককে বুঝাইয়া সুঝাইয়া যায় [সমল-
বায়], তায় [তথী] বেচারী (খীখ্যার) আজ প্রাণ কৃষ্ণের দ্বারের
নিকটে গিয়া দাঁড়াইল। পায়ে পল্লীগ্রামের রীতি অনুযায়ী চটি জুতা,
(যে আমডানী রীতি প্রমাণে স্থলীপর নেডা) সমস্ত চরণটা [আখ্যে
পগ] জুতার মধ্যে স্থান সঙ্কলান করিতে পারে না (নেডা মাং স্থান
মেণবী শঙ্কে নহি)—সুতরাং [অত মেব] পায়ের ফাটা অংশ টুকু
[পগনে দ্বাটেলো অংশ] সাধারণের দৃষ্টি আকর্ষণ করিতে ছিল, (জন
সমুহনী নজর মেখী লেতা হতো। যানে জন সমুহনী নজরে তে দ্বাটেলো
যজো দ্বিখাধ জতা হতা)। গাত্রে মোটা মুর্টী পিরাণ (শরীরে নেডা মাং লভু
ইদীযু—অংগরধু) তার উপর অন্ধ ময়লা চাদর (তেনাং ওপর অডধা
মেলা আভাড বা পঙ্ডী)। সর্ববাপেক্ষা উল্লেখ যোগ্য গৌরব স্ফীত মস্তকের
লিখাটি (অধা করতাং উল্লেখ করা যোগ্য গৌরবে স্ফূরণমান থাতি—উভয়তী
মাখ্যাতী মোটেলী—বাণনো গুন্ডো)।

তাহাকে ভিক্ষুক ব্রাহ্মণ ভাবিয়া দ্বারবান “আবি মূলাকাত হোঙ্গা
নেহি” বলিয়া প্রত্যাখ্যান করিতে প্রয়াস করিল, (তেনে লিখারী আভাডু
নিখারী দরবানে “আ বখতে মুলাকাত-মণ্ডু থশে নহি.” কড়ী নিষেধ করা
উঘম ধর্যো); তখন পুকাশচন্দ্র দুইজন বন্ধুর সহিত বাহিরে যাইতেছে।
ব্রাহ্মণ পুকাশকে দুই তিন বার মাত্র দেখিয়া ছিল, সুতরাং তাঁর (তাহার)
বেশ স্মরণ ছিল (তেনে সারী রীতে আখ্যাতো তো)। বলিলেন পুকাশ আমি
সন্তোষ পুর হইতে এসেছি (আসিয়াছি) তোমাদের কুশল ?

পুকাশ অবজ্ঞা ভরে একবার নয়ন ফেলাইয়া দেখিল (প্রকাশে অনাদরে
অেকবার আখ্য নজর ইরবী লেখু)। একজন বন্ধু (মিত্র) বলিল, *whos
the devil?*—বোধ হয় কোন দরিদ্র ব্রাহ্মণ বাবার (পিতানী) কাছে
সাহায্য ভিক্ষা (স্কায মাগবা) করতে এসেছে (আসিয়াছে)? বলিয়া চলিয়া
গেল।

বেচারী গুরু পুসন্নের সে ষাত্রা পুত্র বধুর [যুগ্মনী বঙুনী] মুখ দর্শন অদৃষ্টে ঘটিল না। বহু কষ্টে একজন বিয়ের নিকট [দাসী পাশেথী] বধুর কুশল সংবাদ সংগ্রহ করিল। ধনবান বৈবাহিকের ছয়ার [৬১২] হইতে হতাশ-হৃদয়ে [নিরাশ-হৃদয়ে] ভগ্ন মনোরথে সরল পুরুতি গুরু পুসন্ন দেশে ফিরিয়া আসিল। ভগ্নী (৭৬১) আসিয়া উল্লাসে আহলাদে কলিকাতা পুত্যাগত (৭৮ আবেদ) ভ্রাতাকে জিজ্ঞাসা করিল।

দাদা ! (৭৮) বোঁমা (৭৬৬৫মী ২৭৩৫) কেমন আছে ? কবে আনবার দিন স্থির করে এল (৩৫৫৫ লাগবানো দিবস নিশ্চয় করী আন্যে)।

গুরু পুসন্ন সে কথার কোন উত্তর খুজিয়া পাইল না (৫০৩ ২৫৫৫ নহি)। সত্যবাদী ব্রাহ্মণ পুণ থাকিতে মিথ্যা বলিতে জানেনা; স্বতন্ত্র ভার মর্য্যস্থান ভেদ করিয়া নয়নে অশ্রু দেখা দিল। সে ভগ্নীর মুখের পুতি নির্বাক হইয়া চাহিয়া হহিল (৫৬২ ২৬৫৫)।

কি বোঁ মা ভাল নেই (নথী) ? কোন অস্থখ বিস্থখ করেছে (করিয়াছে) বোঁমার বাপ মা ভাল আছে ত দাদা ?

শুনলাম তারা 'তাহারা' ভাল আছে।

শুনলে কি বলছ (বলিতেছ) দাদা ? (সাংগেথ্য, শ্রু' আদোতা ৭৮) বল দেখে এলুম (আসিলাম)।

একজন বিয়ের মুখে খপর (৫৫২) নিষে এসেছি (আসিয়াছি) (৬৮ আন্যে ৬৮), তাদের বাড়ী ঢুকতে পাই না (প্রবেশ করবা সমর্থ থযে নহি) পুকাশের সঙ্গে দেখা হ'লো (হইল) সে-ও আমাকে চিন্তে পারলে না (আন্যে ২৫৫৫ নহি)–দরোয়ান গুলো (৬২৫৫৫ ৫২৫৫)।

পাশের (সমীপনা) ঘরে পুভাত পড়িতে ছিল। সে পিতার শেষ কয়েকটি কথা শুনিতে পাইয়া গৃহের বাহিরে আসিল। পুকাশকে দেখিয়া বৃদ্ধ যেন একটু ইতস্ততঃ করিল (৫৫৫ ই২৫৫ নান্যী)–পাছে পুত্র এ সকল কথা শুনিয়া বেদনা পায়।

বাবা, কাজটা বোধ হয় ভাল হয় নাই। দোষ সম্পূর্ণ আমার। কেন

સેથાને યેતે (ચાહેતે) નિષેધ કરે દિઈ નાઈ (ચામાટે મહેતે રચળે જવા મના કરી નહિ) ।

તા'હનેત અપમાનિત હ'તે (હઈતે) હતો (હઈતો) ના, (તેમ યતાં અપમાનિત થવું પડત નહિ) । તારા બડ લોક-આમરા દરિદ્ર । આમાદેર ભાલ મન્દેર તાદેર કિ યાય આસે (અમારા સારા નરસાથી—મુખ દુઃખ થી તેઓનું શું ધટે વધે) ?

ગુરુ પુસન્ન સ્થિર દૃષ્ટે (એકા નજરે) એક વાર પુત્રેર મુખેર પ્રતિ ટાહિયા દેખિલ, બલિલ તા સત્ય (તેમજ ઉત્તું કહોતે તે ઠિંકો) ।

સંતુમ પરિષ્કેદ ।

એક દિન પ્રાતઃકાલે વૈઠક ખાનાય (એસવાના કમરામાં) વસિયા ગુરુ પુસન્ન તામાક ચાહેતેહે । ટિશ્વાર કાલ (શ્યામ) મેષ તાર સમસ્ત હૃદય સમાહ્નન (આમ) કરિયા ફેલિયાહે । વડ માનુષેર ઘરે વિવાહ દિયા પુત્રેર ભરિશ્વત્કે (ભવિષ્ય) અશાન્તિમય કરિયાહે વુક્તિયા રુક્તેર નયને અશ્રુ વિગલિત હઈતેહે । એઈ સમય એકજન પિયન (ટપાલી) એક ચાનિ પત્ર ઓ ટેલિગ્રામ એક સજે દિયા ગેલ । (પત્ર અને તાર એક સાથે દઈ ગયે) । રુક્ત પત્ર ઓ ટેલિગ્રામ લઈયા વાડીર મધ્યે પ્રવેશ કરિયા ડાકિલ પ્રુભાત" ?

પ્રુભાત આસિયા પત્ર ઓ ટેલિગ્રામ પડિલ; વલિલ, શશુર મહાશય લિખિયાહેન તાર કશ્તા મૃત્યુ શય્યાય શાયિત (મરત્રુ પથારીએ પડેલી) જીવનેર આશા નાઈ (જીવવાની આશા નથી) ।

દેખિવાર ઇચ્છા કારિલે યેમન આહ તેમનિ આસિઓ (જેવી હાલત માં હો તેવીજ હાલતે અર્થાત્ તરતજ આપ્યા આવજો) ટિકિંસક ગળ આશા એક રૂપ (એકદમ) ત્યાગ કરિયાહેન ।

તવે વાવા પ્રુભાત દેરી કરો- કરિઓ ના એથનિયાઓ (અચાનેજ ના) ।

યાગ્યા અવશ્ય કર્તવ્ય । કિન્તુ અનુથ એક દિને કિહુ એત પ્રુવલ હઈયા, ઉઠે નાઈ । પૂર્વે આમાદેર સંવાદ દેગ્યા વોધ હય તિનિ તેમન પઘો-

જન વિવેચના કરે નાઈ । સેઈ જન્મ મને હય મૃત્યુ દેખિતે ગિયા એখন
આર લાત કિ ? આર એકદિન દેખિલે હયના ।

તવે-ના હય આર એક દિન દેખ—કાલઈ ના હય એસો, કિન્તુ પુત્રાત
સેધાન હઈતે ઉઠિયા ગેલ । ગુરુ પુનન બાહિરે ગિયા નાના રૂપ દુષ્કિન્-
તાય (નાના પ્રકારના અરાધ્ય ચિંતનને) અધીર હઈયા ઉઠિલ ।

અર્થમ પરિષ્કેદ ।

પુણાગિક કક્ષા ઉષા આજ રૂઝ શય્યાય (ખીમારની પથારીમાં) મૃત્યુર
અપેક્ષા કરિતેહે (વાટ નેધ રહીછે) । તાર કિશોર સૌન્દર્ય અકાલે
શુકાઈયા ગિયાહે । જનની કક્ષાર શુન્ક મુઝેર (થુકા મઠો) પુત્રિ સકરૂળ
બ્યાકૂલ દૃષ્ટિતે ટાહિયા આહે (નેધ રહીછે) । પુણ કૃષ્ણ અર્થેર માયા મમતા
શુદ્ધ હઈયા કલિકાતાર પુસિદ્ધ ૨ ટિકિંસક (વૈધ) જડ (સ્તમ્ભિત) કરિ-
યાહે । અહંકારીર સ્નેહેર વક્ત્રન ઉષા આજ બુઝિ તાર કૃત અપરાધેર
પુણશ્ચિત્ત સ્વરૂપ ત્યાગ કરિયા ટલિલ ।—આજ દર્પી, પુણ કૃષ્ણ દુહિતાર
સકરૂળ કાતર દૃષ્ટિર નિકટ પરાજય સ્વીકાર કરિયાહે આજ સે સમસ્ત
વિનિમયે (પોતાના સર્વસ્વ ધન માલને બદલે) કક્ષા ટાય (કન્તા પાછી મેળવવા-
મરતી બચાવવા ઇચ્છે છે) । ટિકિંસકગણ બલિયાહેન “જામાતાકે આનાન,
ભાશા હઈલે કિહૂ સુવિધા હઈતે પારે (જમાધને આહો—ઓલાવો, તેમ થતાં-
તેથી કાંઈક સુવિધા થશે) । પુણ કૃષ્ણ ટાવિલ આમાર કિ આર સે મુખ
આહે ? પુત્રાત કિ આર આમાર કથા રાથિવે (શું હવે મહારી વાત માનશે-
કહું કરશે) એત દિન યે તાર કોન સંવાદ ગ્રહણ કરિ નાઈ, આજ કિ
બલિયાઈ વા પત્ર લિથિવ (આટલા દિવસ તેના કાંઈ પણ પ્રકારના સમાચાર
લીધા નહિ, આજ કયે મહોટે-કયી રીતે પત્ર લખું) । તાર પર સે દિન
આગ્રસ્તરી (માત્ર પોતાનું જ ભરણ પોષણ કરનાર) પુણ કૃષ્ણ જામાતાકે
પત્ર દિલ ટેલિગ્રાફ કરિલ । સે દિન સારા દિન જામાતાર આગમન પુત્યા-
શાય (આશાએ) ઉદ્વિગ્ન અન્તરે (ઉદ્વેગ પૂર્ણ હૃદયે) એક વાર ઘરે ઓ એક
બાર બાહિરે આસિતે લાગિલ । સન્કા હઈયા ગેહે (ગિયાહે) તવુઓ (તો

৭২) পুভাত আসে নাই (অঃখ্যে নহি) । তখন পুণ কৃষ্ণ অস্থির হইয়া পড়িল । জুতার শব্দ শুনিলে (শ্রীমান্তে শব্দ—অবাণ সঃগণ্যতঃ) পুণ কৃষ্ণ জামাতার আশায় ছুটিয়া (ধঃমাংখী নঃগণ্যী) বাহিরে আসে (আবে), পরক্ষণেই (আঃ নঃগণ্য) হতাশ হইয়া কৃষ্ণ তনয়ার (শ্রীমাঃ পুত্রী) শয্যায় গিয়া বসিয়া পড়ে । উষা এই সময় নির্মলিত ন্ত্রে (শ্রীমাঃ আঃখ্যে) পিতার ও মাতার মুখের দিকে তাকাইয়া থাকে (নঃগণ্য) । সেদৃষ্টি পুণ-কৃষ্ণের হৃদয়ের অন্তঃস্থলে গিয়া আঘাত করে । উষা নিষ্কল দৃষ্টিতে তখনই নয়ন মুদিত করে (শ্রীমাঃ লে) । পিঞ্জর বন্ধ ব্যাঘ্রের মত পুণ কৃষ্ণ গৃহের মধ্যে দুঃখে ক্রোধে অভিমানে অনেক বার পদ চারণ করিল—(শ্রীমাঃ আঃখ্যে বাধনী লেঃ মাঃখ্যে কৃষ্ণে ধঃমাঃ দুঃখ্যে ক্রোধে অভিমানে ধঃখ্যে বাধনী অঃখ্যে নহিঃ লেঃ মাঃখ্যে)—শেষে এক বার কি ভাবিয়া মুহূর্ত্তর তরে নিশ্চক হইয়া দাঁড়াইল—(অঃখ্যে মাঃখ্যে বাধনী লেঃ মাঃখ্যে) । ঘড়ির দিকে চাহিল [ধঃখ্যে মাঃখ্যে নঃগণ্য] বলিল, এখনই সন্তোষপুর হাইব গাড়ির সময় আছে । আমি চল্লুম (চলিলাম), কাল পুতে (ধঃখ্যে) পুভাতকে নিয়া আসিব (৩৫ আঃখ্যে) । আমি না গেলে সে অভিমানে আসিব না । সেই রাত্রিতে পুণ কৃষ্ণ গৃহ ত্যাগ করিল (ধঃখ্যে বাধনী লেঃ মাঃখ্যে) । তার হৃদয়ের ভিতর তুমুল কড় আঃখ্যে—তোদান) বহিতে লাগিল ।

নবম পরিচ্ছেদ ।

পুভাত মনের সহিত আজ তুমুল সংগ্রাম (ধঃখ্যে) করিয়া পরাজিত হইয়াছে । মনুষ্যের বিসর্জন দিয়া (মনুষ্যে নঃগণ্য) সে কেমন করিয়া এখনো স্থির হইয়া বসিয়াছে ? ভাবিতে তার নয়ন ফাটিয়া অশ্রু গড়াইয়া পড়িল । এমন সময় বাহির বাটী হইতে তার পিতা ডাকিল, “পুভাত তোমার স্বস্তুর এসেছেন [আসিয়াছেন] এদিকে এসো”-ভৃত্যকে তামাক দিতে (৩৬ আঃখ্যে) আদেশ হইল । ভৃত্য তাড়াতাড়ি হস্ত পক্ষ খোঁজ করিবার (৩৭ আঃখ্যে) জল রাখিয়া তামাক আনিয়া হাজির করিল ।

વૈવાહિક મહાશય, આગર સકલ દોષ ક્ષમા કરૂન । પુત્રાત્તેર હસ્ત
ધારણ કરિયા (૫૫) કહિલ, “વાવા પુત્રાત ? કિહુ મને કરો ના
કર ના । આમિ યાઈ કરિ તોમાર અશુર (હું જે ધાંધ ૩૩-૪૦ તેવા તે
જે ૪૦-૪૨ નાં હું, — નાં હું), આજ અશનિ તોમાકે ઘેતે હશે
(આજ અશનિ હોઈ ગયું ૫૫થી) । સવ ટુલે યાં (૫૬) બુધી ભ) સે
આર કિહુ બલિતે પારિવે ના । પુત્રાત્તેર નયન હલ હલ કરિયા આમિલ
(૫૭) નાં ગાં), સે અશુરકે પુણામ કરિયા પદ ધુલિ (૫૮) ગાં) ગ્રહણ
કરિલ ।

પ્રાણકૃષ્ણ વાવુ આજ આપનિ ગરીબ વૈવાહિકેર ગૃહે અતિથિ ઓ
અગમ્યુક નાં અવે । કિન્તુ એ અવસ્થા આપનાર કોન સન્માન પ્રદ-
ર્શન કરિતે પારિલામ ના । હાતે વડેઈ મર્મ્યાહત હૈતે હૈલ ।

આશા આજ કરૂન રેન શ અ ઉષા ઓ પુત્રાતકે નિયે એસે (આસિયા)
આપનાર આતિથો નિજકે સૌભાગ્યશાલી મને કરિતે પારિ ।

* * * * *

કક્ષા-જામાત્રા લઈયા, વહુદિનેર પર (ધૃત્વા દિવસ ૫૫) પ્રાણ કૃષ્ણ
વૈવાહિકેર ગૃહે આસિયાહે । દર્પી, અહંકારી ઉદ્ભવ પ્રકૃતિ પ્રાણકૃષ્ણ
સેઈ દિન હૈતે (૫૨) શાસ્ત્ર, શિષ્ટ ઓ ભદ્ર હૈયાહે ।

એટ પરિવર્તનેર જન્મ પ્રાણ કૃષ્ણ તાર પ્રાણાનિક કક્ષા ઉષાર નિકટ
સ્મ્પૂર્ણ સ્થાના । સ્નેહર નિકટ પરાજય સ્વીકાર કરિયા જે સુખ સન્માન ઓ
ગૌરવ લાભ હય તાહા વુધિ શત રાજા જયેર ભિતવે ઓ નાઈ; પ્રાણ કૃષ્ણ
તાહા વુધિયાહે । તાઈ સે આજ સુખી, તાઈ આજ સે પત્નીવાસી દરિદ્ર
વૈવાહિકેર ગૃહે શાન્તિ ઓ સુખેર અદેશને નિજેર નિમજ્જન નિજઈ
કરિયાહે ।

નમ્રાનમઃ શ્રીગુરુગોત્રમાય ।

ધાતુ પાઠ.

આંકા, આંકિત કરવું
 આગ, આગો, આગળ-અગ્રસર થવું
 આગલ, આગૂલ, રક્ષા કરવી, ચોક્કી કરવી
 આંઠ—અનુમાન કરવું,
 આંઠા, આચમન કરવું,
 આંઠણ, નખ પ્રહાર કરવો, ફાડવું
 આહ—હોવું
 આહણ, ભેરથી આધાત કરવો, પાણી
 ઢાંટવું, ધારાપાત કરવો
 આહાણ, ફેલાવવું દૂર કરવું, અક-
 રમાત્ પડી જવું
 આઠે(ઠે) કરી બાંધવું
 આટ્ટકા, અટકાવવું,
 આડા આડું આવવું
 આટ્ટકા, અચકાવું, અકરમાલ બચ
 પામી ચીસ પાડવી
 આન, લાવવું
 આન્-આવવું
 ઉશાણ-ઉખાડવું
 ઉગાર, વમન (ઉલટી) કરવી
 ઉશાણ, ઉખાડવું
 ઉંહ, અસાર પદાર્થ ત્યાગ કરી ભાર

ઉહન-ઉહળવું, ઉભરાવું
 ઉજા, પ્રવારથી ઉલટું ચાલવું
 ઉજાણ, ઉજડ થવું, નાશ પામવું,
 ઉટેક, ઉખાડવું
 ઉઠ, ઉઠવું
 ઉઠા, ઉઠાવવું, તોળવું
 ઉડ, ઉડવું
 ઉડા ઝુલવું, સ્વીકાર ન કરવું,
 ઊડી દેવું
 ઉતરા, નીપજ થવી,
 ઉતરા, ઉતરવું
 ઉતન, ઉથન, પુલાઇ જવું, ઉલટાવી
 નાંખવું.
 ઉપાઠા, વધવું
 ઉપાર્જક, ઉપાર્જન કરવું
 ઉન, તત્પર થવું, ઉતરવું
 ઉનલે, ઉલટું થવું
 ઉનલે, ઉલટું થવું વા કરવું
 એગ, એગો, સહુની આગળ જવું,
 એણા, ઉલંઘવું-પાર કરવું
 એના, અલમ થવું વા કરવું
 કઠના ધર્મસ કરવું, એડવું,
 કણ, કોષ કરવો, દાંત વિમરેલી જોડ
 કડ ખેનિ કરવી

કણ્ડકા, ડરાવવું, ખરાબ વચનો સં-
ભળાવવા

કળ્પણ, કથા રહેતાં શિખવું, અભ્યાસ
કરવો

કળ્પણ, કાતરીને વા કાપીને સારું કરવું
કમ કમ-ગોણું થવું

કન્ન-વનું

કવ, સ્વર્ગાદિની પરીક્ષા કરવી, કવવું,
ધસવું

કગા, પ્રદાર કરવો

કહ, બોલવું

કૌઠકા, વાંકું થવું વા કરવું

કાઠ કૌઠા, ઘસી ધોવું, ચળકવું
કવું

કાઠે, કાપવું, કરડવું,

કાઠો, સમય વીતાવવો

કાઢ, છીંચી લેવું

કાઢા, વાવવાર માટે લેવું, કાઢવું

કૌઢા, વધારવું, વધિકાર કરવો

કૌઢ કાઢ રોવું

કૌઢ કાપવું

કાઢા, મુંડાને કોંઈક કરવું

કાઢા, કરડવું, આંટી મારવી,

કાલા, અતિ ઠંડું થઈ જવું

કાળ, વાંકવું

કિમ્, ખરીદવું

કૂઠ, ચરવું, ઢુકકા કરવા

કૌઠ કૌઠા, વસ્ત્રાદિ સંગ્રહવા

કૂઠે, કૂટી નાખવું ચૂર્ણ કરવું, કાપવું,

કૂઢ, કૌઢ. ખેડવું

કૂડા, સંગ્રહ કરવો

કૂઢ, કૂડવું, રમવું

કૂપ, કાપિત થવું.

કૂઢ, કોરવું, ચુરો કરવો

કૂલા, પાર કરવું

કૌકડા, વાંકું થવું વા કરવું

કૌના, ચક્કર પર ચઢાવી ગોળ કરવું

કૌઢના, કાઢાળી વડે ખેડવું

કોના, કાપવું

ક્રમ્મ, રોવું

ક. ક્ષીણ થવું

કમ્. ક્ષમા કરવી

કમ્. ક્ષીણ કરવું

કમ્, ઝરવું, જલ્દી ચાલવું,

કૂઢ, ક્ષોભ પામવો

કેપ, ફેંકવું

કેપા, આક્ષેપ કરવો, કોષ કરવો

કેપા, ક્ષય કરવો

ચઠ, ચકવું, જેમ તેમ ખેડવું.

ચઠા, ખાતું ચુકવવું, દિસાખ ચુકવવો

ચન, ખલવું. ખેડવું

ચન, ખરી જવું

ચન, ખસવું, સ્પષ્ટિત થવું, હિન થવું

થા, રખણ કરવું, આહર કરવું.
 થા, ખાવું,
 થાટ, મહેનત કરવી, યોગ્ય થવું
 થાપ, મળવું,
 થાવલા, ઢોઢ્યાં (ગ્રમ) કરી જવું.
 થા(શિ)મળા, નખ પ્રહાર કરવો.
 થિત, થિત, ખીચવું, તિરસ્કારવું.
 થુત, થુત, ઉત્તેજીત કરવું.
 થુંક, ખોળવું
 થુંક, એકઠું કરવું.
 થુડ, ખોદવું. ધક્કા કરવી
 થુદ, ખેદવું
 થૂપ, આધાત કરવો.
 થૂલ, ખોલવું
 થેંકા, ધમકી આપવી,
 થેંક, થિંક, હાથપગ ફેંકવું, પીડા
 અતુલ્યપરી.
 થેંકા, ધડી ધડી બક- *
 થેંક, ગળ ઉપરાંત ખા-
 થેના, ખીળને ખેદ વિપન્નવસ્ત્ર, ધમકાવવું
 થેનાઈ, પાછળ દોડ-
 થેપ, ક્રોધ કરવો, આક્ષેપ કરવો
 થેપા, ફેંક-, ક્રોધ કરવો
 થેલ, રમ-

થેલા, વિસ્તાર કરવો, કોઈ વસ્તુ લઈ રમ-
 થિમ-હ(હા) નખ વા આંગળા દ્વારા કાપ-
 થેંતા, ઉત્તેજીત કર-
 થેંટો, એક એક કરી એકઠું કર-
 થોજા ખોળ કરવી
 થોડા, ખોદ-
 થોમ, ખોદ-, ચૂર્ણ કર-
 થોના, ખોદાવ-
 થોપા, ઠોકર ખાવી, અથડા-
 થોપા, ખરચ કરી નાખ-, ખો-, વાપર-
 ગહ, એકઠું થ-, પુષ્ટ થ-, હાજર થ-
 ગજા, નૂતન પ્રકટ થ-, ઉપસી આવ-
 ગઠ, ગડ, ધડ-, રચ-, જોડવ-
 ગવ, ગૂળ, ચણ-, નિશ્ચય કરવો.
 ગરજ, ગરજ, ગર્જના કરવી (ગાજ-)
 ગલ, ગળ-, ઝર-, મુકી જ-
 ગલા, ગળા-
 ગા, ગાંહ, ગા-
 ગાંજ, ગાજ-
 ગાંજલા, મથ-, મસળ-
 ગાડ, માટી વિગેરેમાં ખુચી જ-
 ગાંથ, ગુંથ-, રચ-, બાંધ-, ગાંઠ વાળવી
 ગાંઠ, જડકર-, ચાંપ- ઠસ કર-
 ગાંપ, ગોપવ-, છુપાવ-

* ન્યાં ન્યાં (-) ચિન્હ જણાવેલાં ત્યાં 'વું' સમજવું; ટાંપોનાં અંગા-
 વને લઇને તેમ કરવા દરજ પડીછે.

માન, ગાળો દેવી, ગાળ-
 ગિન, ગળી જ-, ગળેથી નીચે ઉતારી જ-
 ગૂછા, એકઠું કર-, આંધ-
 ગૂંચ, ગોપન કર- (છુપાવ-)
 ગૂંચ, ગુંજન (ગણુ ગણુ) કર-
 ગૂંઠો, પિંડાકાર કરવું, વર્તુલ કર-
 ગૂંઠા, સંકેતિત કર-
 ગૂંઠ, ચૂર્ણ થ-
 ગૂંઠા, ચૂર્ણ કર-, ખુબ પ્રહાર કરવો.
 ગૂંઠા, શિંગડા દ્વારા પ્રહાર કરવો,
 (ગોથું માર-)
 ગૂંમ, ખોનાઈ જવું- ખો-
 ગૂંલ, ઘોળ-
 ગૂંલા, ગોળા, ઉલટ પાલટ થ-, વા કર-
 ગેજા, કલેશયુક્ત અસ્પષ્ટ શબ્દ કરવો.
 ગ્રામ, ખાઈ જ-
 ઘટે, ઘટો, સંઘટિત થ-, ઠીક મળી જ-
 ઘટના બનવી, ઘડ-
 ઘના, નિકટ થ-, સંકડા-
 ઘસ, ધસ-
 ઘસડા, ઝડ-
 ઘાટે, ઘટ-, કમ થ ,
 ઘાટે, મર્દન કર-, ચળાયમાન કર-
 ઘાંઠો, ઘાંટો પાડવો, કોષ કરવો
 ઘિર, બીટ-, ઢાંક-, ઘેર-
 ઘિંચ, ધસ-,
 ઘૂઠ, દૂર જ-, નષ્ટ થ-

ઘૂંટે, ધૂંટ-, મેળવ-, પીસ-,
 ઘૂમા, નિદ્રા લેવી.
 ઘૂમ, ધુમ-, બટક-
 ઘૂલા, ઘોળ-,
 ઘૂંચ, ઘોંચ, ઘોંચણા કરવી,
 ઘૂંચા, મુઠીવડે પ્રહાર કરવા (કુંસા-
 મારવા)
 ઘૂમ, ધુમ-, પ્રવેશ કરવો,
 ઘેર, ઘેર-
 ઘેંચ, પાસે જવું, ધસાવું.
 ઘર, ચર-, ચાલ , બમ-
 ઘટે, કોપ કરવો. વિરક્ત થ-, ઉઠી જ-
 ઘટેકા, મર્દન કર-, ચટકો મારવો.
 ઘડ, ચઢ-, ચઢાઈ કરવી.
 ઘડા, ચપેટો મારવો (લાત મારવી)
 ઘમક, ચમકી જ-, આંચકો ખાવો.
 ઘર્ષ, ચર્ચા કરવી, વાદ કરવો
 ઘલ, ચાલ-,
 ઘસ, ખેતી કરવી, ખેડ,
 ઘા, દેખ-, ચાહ-, માગ-
 ઘાંક, ચાખ-
 ઘાંક, સુધાર-
 ઘાંક, ચાટ-
 ઘાંપ, ચાંપ-. દાખ-.
 ઘાંપડા, લાપેટ મારવી
 ઘાંપા, ચાંપી અધિક બાર બરવો, નોકા
 વિગેરે સ્થિત કરવાં

કાન્ના, અલગ અલગ કર-, બહેંચી નાખ-
કાળ, ચાળ-,
કાના, પરદેશ ચઢાવ-, (માલ ચલાન
કરવો.)

કાઠ, બે-, યાચ-.

કિં, ચેત-, જાગ-, સંઘા પામવી

કિં, ચિતા થઈ પડ-

કિન, ઓળખ-, જાણ-

કિપજો, ચપટું કર-.

કિવા, ચાવ-,

કિચ્છા, આમડાની જેમ મુકાઈ જ-

કિન્ન, ચીર-, ફાડ-, ટુકડા કરવા

કુક્કૈ, શુકા- રસ રહિત થ-.

કૂકા, ચુક- બૂલ-, ખુટ- ચુકી જ-.

કૂચા, ઉન્મુખ કરવો.

કૂટે, પ્રહાર કરી કાપ-

કૂબે, જલ્દી કોઈ કામ કર-

કૂદ, મૈથુન કર-

કૂન, ઉપર ઉપરથી વીણી લે-

કૂપ, ચુપ થ-

કૂર્મ, શુકા-

કૂવા, ડુબાવ-

કૂમ, ચુંબન કર-

કૂમકા, ખણ-, ખુજલી ખણવી

કૂન, ચુરો કરવો.

કૂચ, ચુસ-

કૈંજ, રાડો પાડવી

કેત, ચેત.

કેના, ફાડ-, ચીર-

કેક, વધાર-

કેટકા, ભૂલા પડી જ-

કેડા, ખીછાવ-, ફેલાવ-

કેલ, ઠગાઈ કરવી.

કે, ધરપર નળીયાં વા પતરાં વિગેરે
ખીછાવવાં.

કેંટ, ચોખા ખાંડવા

કેડ, ઓડ-, લજ-

કેડા, ઓડ-, ઓતરાં વિગેરે ઉતારવાં

કેન, જણ-

કેપા, જાપ મારવી, થપા મારવા,
ખુપાઈ જ-, ખુપાવ-

કેઈ, જાંટ-, સીંચ-

કેઈ, જાંટકાવ કરવો

કેઈકા, જાંટકાઈ જ-, વીખરાઈ જ-,

કેઈ, ફાડ-, છિંડુ પાડ-

કેઈ, છીનવી લે-, પડાવી લે-

કેઈ, ખુપાવ-

કેઈ, ઓલ-

કે, અડક-, સ્પર્શ કરવો.

કેજા, પખાંજ લેવી.

કેટે, છુટ-, મુક્ત થ-, ખચ-, દોડ-

કેળે, ઓડી દે-, દોડાવ-

કેડ, ઓડ-, જાલ ઉખાડવી, ઓલ-

કેવા, રંગ-, ચુનો દેવો

ફૂલ, શાક વિગેરે સુધાર-, ખરાબ ર
કાઢી નાખી સારો ભાગ રાખી લેવો.

છેંક, શાક વિગેરે વધારવાં, રંધ-

છેંટ, આધાત કરવો-, સીંચ-,

છેદ, છેદન કર-

છેંટા, શૌચ ક્રિયા કરવી.

છોપાં, વસ્ત્રાદિ રંગવા

છોવના, કરડ-

છાંચા, અડક-

જહા, વીંટ-, બાંધ-, જડાવ-, ચોટલો
બાંધવો

જન્મ, જન્મ-, પેદા થ-, ઉગ-

જખ, જખ-

જખા, રમરણ કરાવ-, વિચાર આપવા

જમ, જમે થ-, એકઠું થ-, એકઠું કર-,
ભમી જ-, જમાવ-

જમા, એકઠું કર-, એક ચિત્ત કર-

જર, પાકી જ-, અર્થ થઇ જ-, નાશથવો

જાંકા, આડંબર રાખવો, વધ-,

જાગા, ભગ-,

જાળ, યાચ-

જાત, યન્ત્ર દ્વારા ખેંચ-, બાંધ-, પીસ-

જાન, ભણ-

જાપઠો, વીંટ-, બે હાથે ખીન્નું શરીર
પકડ-

જાત્રા, અર્થ કર-, જનનિત કર-

જિ, બચી જ-, અવ-,

જિત, જીત-

જિત્રા, વિશ્રામ કરવો

જીવ, જીવિત રહે-, જીવ-

જીણા, જીવિત રાખ-, બચાવવા ઉ-
પાય કરવો

જૂંક, માપ-, તોળ-, ભેખ-,

જૂંટ, જોડા-, મળી જ-, ભુટી જ-

જૂડા, બાંધ-, જકડાઈ જ-

જૂતા, જોડાં મારવાં, ગાડીમાં થોડા
વિગેરે ભેતવા

જૂવણ, કુબાવ-, અતિ આસક્ત થ-

જર, તાવ આવવો

જલ, બળ-

જાળ, બાળ- તેજ, કર-

જાના, કોઇને દુઃખ દે-

સક, ઝગ ઝગ-

સગ્ર, અર-

સગ્રા, ઝરાવ-, બાહર કર-

સલ્કા, ઝળકાવ-

સલગા, અડધું બળ-, વા બાળ-

સાક, ધકકો દેવો. કપાવ-

સોંઠે, સોંઠો, વાસીદુંવાળ-, ધરો વિગેરે
સાફ કરવાં.

સાડ, ઝાડ-, સુધાર-

સાડા, ભૂત ભગાવવાં

સોંપ, હાંકી દે-

સોંપા, કુદકા મારવા.

સામળો, સામક મારવી
સામર, અગ્નિના દાહે મર-, કરમાઇ જ-
સાન, પુરાણા વાસણો વિગેરેને અરવક,
જોડવાં, સુધારવાં.

સાના, ઝાપક
સિમ, ઝોલાં ખાવાં, નિદ્રા આવવી
સૂંક, ઝોળાં ખાવાં, ઝુક-
સૂડ, ઝુડ-, ઝુડી સુધાર-
સૂન, ઝુલ-, લટક-
ઠેક, ખાટું થઇ જ-, કટાણું જ-
ઠેજ, ચળાપમાન થ-, ટળ-
ઠેજ, ટપક-
ઠેજકા, ટપી જ-
ઠેજકા, ફાટી જ-, તુટી જ-,
ઠેજના, ધુમ-
ઠોક, ટાંક, સીવ-
ઠોડી, ઠાંચ-, લટકાવ-
ઠોટે, પીડા ભોગવવી.
ઠોન, ખેંચ-, પાસે સ્થ લે-
ઠોન, પ્રતારણા કરવી, (ઘેર) પૂર્ણ કર-
ઠોપ્પ, મર-, મર્યા જેમ થઈ જ-
ઠોક, ટક-, રક્ષા પામવી
ઠિપ, ટીપ-, મર્દન કર-, સંક્ષેપમાં
લખ- (ટીપ કરવી)
ટૂંચા, પાળેલ કુતરા વિગેરેને તુ તુ
કરી બોલાવવા

ટૂંક, સંક્ષેપથી લખવા, ધીરે ધીરે ખા-,
સીવ-, યાદ રાખવા લખી રાખ-
ટૂંટે, તુટ-. ભાંગ-
ટૂંપ, ટપક-, અર-
ઠેંક, ટક- રક્ષા પામવી.
ઠોપા, ટપક-, અર-, ખિંદુ ખિંદુ પડ-
ઠક, ઠમા-, ઠારી જ-
ઠકા, ઠગ-
ઠાંચા, નિશ્ચય કરવો.
ઠાંચ, મંભા જ-, રોકા-, ઠાંચ-
ઠિકર, ઠોકરા- (ઠોકરખાવી)
ઠૂંક, અપાત કરવો, ધા કરવો
ઠૂંકરા, ઠોકરા, ચાંચ વડે આધાત
કરવો ઠોકર મારવી.
ઠેંક, વિધન પામ-, સ્પર્શ કરવો.
ઠેંકા, અટકાવ-, દુઃખી કર-
ઠેંજા, પ્રહાર કરવો, લાકડી વિગેરે
દારા માર-મારવો.
ઠેલ, ઠેલ-
ઠેસ, નિશ્ચય કર-, ધન કર-, ઠેલ-
ઢર, ઢરા, ઢર-
ઢજા, ઢજ-, ખીસ-
ઢાક, બોલાવ-, સજ્જ કરવો.
ઢાન, અપાવ-, ફેલાવ-, નાખ-
ઢાંચા, પાકી જ- (પાકીને ડાંચ થઈ જ-).
ઢિંહા, ઢિંજા, ઢિંજા ધ- કુદી જ-

હૂકરા, ઉંચે સ્વરે રો-
હૂર, હુઅ-, કોષ પથ્ય કામર્મા મગ્ન
થઈ જ-

હળ, નમ-દળ-
હળા, પોતાનો દોષ પ્રકાશવો
હાંક, હાંક-
હાળ, હાળ-
હૂક, હૂક-, પ્રવેશ કરવો.
હૂંડ, હૂંડ-, ગોત-, ખોજ કરવી.
હારા, હારા, તર-, પાર થ-, તાર-
હળા, હુખી જ-, તળીએ જ-
હાંઠ, તાપ દેવો, તાવ-, પાળ-
હાંક, હાંકા, હાંક-, જો-
હાગ, આશાએ રહે-, લક્ષ્ય કર-
હાડ, હાજ, માર-, હાંકી કાંદ-, જલ્દી
કામ કરવું.

હાંઠ, હાંઠ, ગરમ થ-
હાપ, તાપ દેવો.
હાર, તાર-, રક્ષા કરવી, અચાવ-
તિષ્ઠ, આશાએ રહે-, સ્થિર થઈ રહે-
હૂલ, હોળા, હોળ-
હૂલ, હુલના કરવી, બરાબરી કરવી
હૂઘ, હૂઘ કર-
થમક, થામ-, રોકા-, નિશ્ચળ થ-
થાક, રહે-
થામ, નિવૃત્ત થ-, રોકા.

થામ, મહિત કર-(કલ્પેક વિગેરે બાંધ-
વામાં)

થૂ, રાખ-, સ્થાપ-
થેંતલા, દળ-, પીસ-,
થોડા, નહાના નહાના ટુકડા કરવા.
દર્શ, કરડ-,
દમ, દમ લેવો, શ્વાસ રૂંધાવો
દર્શ, દેખા-, પ્રકાશિત કર-
દલ, દળ-
દા, દે-, બંધ કર, (બારણાં દઈ દે)
દોડા, ઉભા રહે-, વાટ જોવી, રોકા-,
દાંપ, દાંવ, હુકમ ચલાવવો, દાખ પાડવો.
હૂલ, હુલ-
દોળા, હુલાવ-
હૂ, હૂહ, દોહ-
હૂઘ, દોષ દેવો, દોષિત કરવો
દેશ, જો-, પારખ-, દેશા, દેખા-
દો, દોહ, દોહ-
દોડ, દોડ-
ધમકા, ધમકાવ-
ધર, ધારણ કર-, ધર-, અટકાવ-, પકડ-
ધમ, ધસી પડ-, જાંગી જ-
ધાર, દોડ-, વેજેથી જ-
ધાવ, દેવાદાર થ-
ધૂ, ધો-, ધુન, પીંજ-
ધેરા, ચિંતવ-, ધ્યાન કર-

શ્વન, શબ્દ (આવાજ) કરવો.
 મોચા, ધો-
 નફ, હાલ- ચાલ-, શિથિલ થ-, બૃથ-,
 નમ, નમસ્કાર કરવો:
 નરમા, નરમ થઈ જ-
 ના, નહા- નાં, નાચ-
 નાં, નાટક કર- (અભિનય કરવો)
 નાં, નાં, ચળાવમાન કર-,
 નાં, શબ્દ કરવો, અવાજ કરવો.
 નાં, નાં, ઉતર-, નમ-
 નાં, ઉતાર-
 નાં, વિનાશ કરવો
 નાં, નહા-
 નિ, લે- નિકા, લીપ-
 નિન્દ, નિંદા કરવી.
 નિવ, નિહ, પ્રુઝાધ જ-, શાંત થ-,
 નિવા, પ્રુઝાવ-, શાંત કર-,
 નુ, નમ- નેલા, બડકાવ-
 નોચા, નમાવ-
 પઠ, પાક-, પઠા, પકાવ-
 પઠ, પાઠ કરવો, બાજુ-
 પડા, શિખ-, બાજુ-
 પર, પરા, પેર-
 પરથ, પારખ-
 પરથ, અડક-, સ્પર્શ કરવો
 પલા, ભાગી જ-

પાન, પેસ-, પગાર, ફેલાવ-
 પાન, પાન, પશ્ચાતાપ કરવો
 પા, પામ-
 પાક, પાક-, શુકા-
 પાકણ, પકક-, રંધ-
 પાચના, પખાળ-, ધો-
 પાણી, મુપડા દ્વારા ધાન્ય સાફ કર-
 પાણી, પછાડ-, ફેંક-
 પાઠ, પાઠવ-, મોકલ-
 પાડ, પાડ-,
 પાત, સ્થાપ-, પાથર-
 પાદ, પાદ-, ઉદરમાનો વાયુ કાઢવો.
 પાર, સમર્થ થ-, શક.
 પારા, પાર થ- પાન, પાળ-
 પાના, ભાગ-, નાશી જ-
 પાનટો, પલટો ખાઈ જવો, ઉલટ
 પાલટ કરવી

પિ, પી-
 પિહ, પાછળ (પછીથી) જ-, નિવૃત્ત થ-
 પિહા, , પાછળ ઠેલ-
 પિહના, લપસ-
 પિંક, પીંજ-
 પિટે, પીટ-
 પિથ, પીસ-, દળ-, વાટ.
 પીડ, પીડા દેવી
 પૂહ, પુહ-

પૂંહ, છુપ નાખ-, છુસી નાખ-
 પૂડ, દાઝ-
 પૂત, વાવ-, ધન વિગેરે જમીનમાં દાટ-
 પૂવ, પોવણ કર-, પાણ-
 પૂજ, પુજ-
 પૂર, પુર થ-, પુર કર-
 પૂસ, પુર કર-, સફળ કર-
 પોંચ, દાવમાં લઈ પકડવો, કરવતીની.

જેમ શસ્ત્ર વિગેરેથી ચીર-

પોશા, પૂશા, પ્રભાત થવો,
 પોંહ, પોંહ, પોંચી જ-, પોંચ-
 ફળ, ફળ-, સફળ થ-
 ફક્કા, ફરકી જ-, નિષ્ફળ થઈ જ-
 ફાંટ, ફાંટ, ફાટ-, ચીરા-
 ફાંદ, ફાંદ મારી કુદી જ-
 ફાંચ, ઉભરા-, વધ-
 ફાંસ, ફસા-, ફસાવ-
 ફિક, ફેંક-

ફિર, ફર-, ભમ-, પાછું આવ-,
 સામે થ-, ફર- ઉલટાવી ફે-

ફિરા, ફેરા, પાછું ફેરવ-, બદલાવ
 ફૂંક, ડુંકવું, વીધા-
 ફૂટે, ડુટ-, કાણું થ-
 ફૂંડ, ફેડ-, વિધ-
 ફૂર, સફળ થ-,
 ફૂરા, પૂરું થ-, સમાપ્ત થ-

ફૂલ, ડુલ્લ, વધ-, ખીલ-,
 ફૂમ ફૂમા, ચુપ ચુપ વાત કરવી
 ફૂમલા, ફેસલાવ-
 ફેલ, ફેલાવ-, ફેંકી ફે-
 ફોંડા, કાણું પાડ-
 વ, વહ-, સહ-, ખરાબમાર્ગે જ-
 વકા, બોલ-, તિરસ્કાર કરવો, બક-
 વક, ઠમ-, ડળ-
 વદન, બદલ-
 વદના, બદલાવ-, પાછું ફેરવ-
 વન, બન-, (તેની સાથે મળને બનવું
 નથી, બાને મેળ નથી)
 વના, બનાવ-,
 વન્ન, નમસ્કાર કરવો.
 વર, ગ્રહણ કર-, વર-, પરણ-. અભિ-
 લાષા કરવી
 વર્ગ, વર્ણન કર-
 વર્, વર્ત-, સ્થિતિ કરવી.
 વર્ષ, વરસ-, વરસાવવ-
 વલ, બોલ-, કહે-
 વસ, બેસવ-, વસ-
 વસા, બેસાર-, વસાવ-, રોપ-
 વહ, વહે-, સહ-, જા-
 વાંક, વાંકું થ-, કડું થઈ જ-
 વાંકા, વાંકું કર-
 વાંચા, વ્યાખ્યા કરવી, વિસ્તારથી બોલ-
 વાંચા, વાંચમાં લાવ-, વાંચે કર-

ચાંચા, સોનું ચાંદી વિગેરેની પારખ
કરવી.

ચાંચ, બચ-, રક્ષા પામવી.

ચાંચા, બચાવ-, જીવાડ-, એકકું કર-,

ચાહ, અલગ કર-, સુધાર-

ચાજ, બજ-, (વાઘ વામવાં)

ચાજા, બજાવ-, પરીક્ષા કરવી, (વા-
સજી આદિ બજાવી લેવાં)

ચાજી, વાંછા કરવી, ઈચ્છ-

ચાંટ, વાટ-, પીસ-

ચાંટ, બહેંચ-, ભાગ પાડવા.

ચાડ, વધ-, ધણું થ-, પાણીની રેલ
આવવી.

ચાડા, વધાર-

ચાધ, બાધા (વિધ) કરવી, અટકા-

ચાંધ, ચાધ, બાંધ-. અટકાવ-

ચાન, બનાવ-, તૈયાર કર-

ચાસ, વાસ કરવો,

ચાહિર, બાહર થ-, વા બાહર કર-

ચિ, ચિઉ, ચિયા- (કુતરી વિચાણી)

ચિકાજ, ખીલ-, પ્રકાશ પામવો.

ચિકા, વેચા-

ચિગડ, બમડ-, ખરાબ થ-, દોષિત થ-

ચિગડા, ખરાબ ચાલે ચાલ-, બમડ-

ચિહા, બિહાવ-, ફેલાવ-.

ચિડિ ચિડા, બડબડ કર-, અસ્પષ્ટ બોલ-,

ચિત્તર, બહેંચ-

ચિંધ, ચિંધ, ચિંધા-,

ચિષા, ચિષ યુક્ત થ-

ચિસર્જ, ચિસર્જન કર-

ચુજ, ચુજા, બુઝાઈ જ-, પૂરં થ-

ચુલ, સમજ-

ચુડ, બુડ-, ચુડા, બુડાવ-

ચૂન, વાવ-

ચૂના, ધીરે ધીરે સ્પર્શ કરવો

ચેચ, વેચ-

ચેડ, વીંટ-, વાડ કરવી.

ચેજા, ભમ-

ચેર, ચેરા, બાહર થ-, નીકળ-

ચાંપ, બાંપ થ-.

જજ, બજ-, આશ્રય કરવો

જડ-ક (કા) બડક-, બડકાવ,

જળ, બોલ-, કહે-, વણુના કરવી.

જન્ જના, બર્થ બકવાટ કરવો.

જર, બર-, પુરું કર-

જાગ જાગા બાગી જ-, નાશી જ-,

જાજ, જાડ, જાંગ-,

જાજ, તળ-, ભુંજ-.

જાજ, કાપડ સંકેલવાં, કામજો બાજવા
(વાળવા).

જાંજા, પ્રતારણા કરવી, સત્ય છુપાવ-,

જાન્, ધાન્યના ઊલકાં અલગ કરવાં.

ભાવ, ચિંતવ-, બાવ-, વિચાર-
ભાસા, બાધ આપવો, ચિતિત કરવો
ભાત્ર. ભારે થ-, ભારે પીડિત થ-
ભાષ, બોલ-

ભામ્. ઉપર ઉપર વહે-, તર-
ભામા પાણીમાં વહાવી દે-, છોડી દે-
ભિજ્ઞ. ભીજ-, આર્દ્ર થ-, પ્રસન્ન થ-
ભિજ્ઞા, ભીજાવ-

ભિડ્. ભીડ-, કસી તાણી બાંધ-
ભિડ, ભીડ થવી, સંકડાશ થવી
ભૂગ, ભોગવ-

ભૂલ, ભૂલ-, વિસ્મરણ થ-
ભેદ, ભેદ કરવો, વિંધ-, ભેદા-
મ, મથ-, મંથન કર-

મઠકા, ફસડી જ-, ભાંગી જ-
મજ, કુખ-, મગ્ન થ-, સારી રીતે પાક-
મજા, મળ થવી વા કરવી, મરડવાં
મટેક, આંખ મટકાવવી.

મટેકા, ટચાકા પાડવા, અંગ મરોડવાં
મઢમજા, શબ્દ થાય તેમ ભાંગ-
મથ, મંથન કર-, જોર પૂર્વક પ્રાપ્તિ કરવી
મત્ર, મર-, મર્યા જે- થ-,

મર્ષ, સહ-, ક્ષમ-,

મન, મસળ-, દળ-

માત્ર, ભેપન કર-, મદ્દન કર-, મેળવ-

માગ્. માહ, માગ-, યાચ-, ભિક્ષા કરવી

માજ, માંજ-, સુધાર-, સાફ કર-, ધસ-
માઝ, મત ઘઈ જ, અભાસકત થ-
માઝા, ઉત્સાહ દેવો

માન, માન-, સ્વીકાર-

માખ, માખા, માપ-, તોળ.

માત્ર, માર મારવો. પ્રહાર કરવો.

મિઠે, સંપૂર્ણ થ-, મટી જ-, સારું થઈ જ-

મિલ, એકઠું થ-, એકમત થ-, અદ-
સ્ય થ-

મિશ, મળી જ-, એક થઈ જ-.

મિશા, મળી જ-, વા મેળવ-, એક કર-

મૂઠક, મૃદુ હાસ્ય કર-

મૂઠ, લુ-, ધોઈ નાખ-

મૂઠ, વાળ-, સંકેલ-, ઢાંક-

મૂઝા, મુંડાવ-, મુંડ-

મૂન, આંખો મીંચવી, બંધ કર-

મૂઠ, મુતર-

ચક્ષ, સંગ્રહ કરવો.

ચા, જ-, થ-

ચાં, યાચ-, માગ-.

ચાં, જાંચ કરવી, પરીક્ષા કરવી.

ચૂક, માર-

ચૂક, યુદ્ધ કર-, જીત-

ચૂડ, યોજના કરવી, વ્યાપ્ત થ-, મળી જ-

ચૂડા, શીતળ, થ-, સ્વસ્થ થ-

ચોગા, હાજર કર-, વા થ-, ભોગવાઈ

કરવી.

ત્ર, રહે-, નિવૃત્ત થ-.

ત્રગણા, રગડ-, ધસ-,

ત્રઙ, ત્રઙ્ગ, ત્રાંઙ, ખુશ થ-, અનુરક્ત થ-,

આનન્દે વા દાર વિગેરે પીવુ મત્ત થ-.

ત્રઙ, રચ-.

ત્રઙે, રટના કરવી, પ્રચાર પામવો

ત્રઙો, પ્રચાર કરવો

ત્રમ, રમ- ત્રમ; રસયુક્ત થ-,

ત્રહ, રહે-

ત્રાંથ, રક્ષા કરવી, રાખ-, છોડ- (રાખ
મારે નથી જોઈ હું)

ત્રાગ, ક્રોધ કરવો [કરવો.

ત્રાગા, પીળાને કુદ્ધ કરવો, તીવરકાર

ત્રાણ, ખુશ કર-, ઉન્નવલ કર-

ત્રાંથ, રાધ-, પકાવ-

ત્ર, રોપ-. ક્રથ, કુદ્ધ થ-

ત્રગા, રોગ ભોગ કરવો, દુખળું થ-

ત્રોધ, અટકાવ-

ત્રોમ, રોપ-

ત્ર, લે-, સ્વીકાર-

ત્રજ્ય, ઉલ્લંઘ-

ત્રઙેકા, લટક-

ત્રઙ, લડ-, ઝગડ-

ત્રહ, લે, પ્રહણ કર-

ત્રાગ, (કાને) લાગ-, પ્રવૃત્ત થ-, લાગ-

ત્રાન, લાલન પાલન કર-

ત્રિથ, લખ-

ત્રુક, ત્રુકા-, ત્રુપા-

ત્રુકા, ત્રુપાવ-

ત્રુઙે, આળોટ-

ત્રુઙે, ત્રુટ-, જોરથી લાઇ લે-

ત્રેખ, લેપ કરવો.

ત્રેખા, કરડવા માટે કુતરાં વિગેરેને

ઉશ્કેરવાં,

ત્રેહ, ચાટ-

ત્રમ, શાંત થ-

[કરવાં.

ત્રાંથા, શાણુ દેવી, ચાકુ વિગેરે તિક્ષણ

ત્રાંથા, શાપ દેવો

ત્રાંમ, હુકમ કરવો, -દેવો.

ત્રાંજા, ભય દેખાડવો, તિરસ્કાર કરવો

ત્રિથ, શિખ-, ત્રિથા, ભણાવ-

ત્ર, સુ-, હાર-

ત્રક, ત્રથ, ત્ર(સં)કા-

ત્રજ, સુંધ-

ત્રથ, સુઝ-, ભમ હઠાવવો-

ત્રથ, શુદ્ધ કર-, નિર્દોષ કર-

ત્રથજા, સુધાર-, વા સુધર-

ત્રન, સાંભળ-, ત્રના, સંભળાવ-

ત્રથ, શોષાર્થ જ-, સુકા-,

ત્રોધ, શોષ-

[હગવી દીધો.

ત્રોજા, સુવાડવો, સુવાડી દાંધો યાને

ત્રોઙ, શોભ-,

ત્રોથ, શોષી લે-

જમ, મૃત પ્રાય થઇ જ-
 મ, સંગ્રહ કરવો, સહ-,
 મજા એકઠું કર-, સચવ કર-
 મજ્જન, તરી પાર જ.
 મખ. મયર્પ, અર્પણ કર-
 મવન, સંવરણ કર-, ગોપવ-
 મન્થાશ, ખોલાવ-, સંખોધ-
 મસુવ, સંભવ થવો,
 મગ્ર, સરકી જ-, ખસી જ-, ચાલ્યા જ-
 મત્રા, સરકાવ-
 મના, સલાહ આપવી
 મજ, સહ-
 મશા, સહી થકે તેવી રીતે કામ કર-
 માજ, સન્નિજત થ-, કપડાં પહેરવાં
 માજા, ધર વિગેરે સળવ-, શય્યાગાર-
 માઠા, અધીન કરી દે-
 માથ, સાધ-, કામ પુર્ણ કર-
 માધા, અન્દર પ્રવેશ થવો
 મામલા, સંભાળી ચાલ-, સાવધાન રહે-

માત્રા. રોગ છોડવો, સુધાર-
 મિ, મિ, મિહા, સીવ-
 મિઠ, સીચ-
 મિહન, મિહન, ચમકી જ-, રોમાંચ થવું
 મેક, સેક કરવો
 મેલા. સીલાઇ કરવી.
 મગ્ર, યાદ કર-
 મ, થ-, રહે-
 મટે, મઠે, મઠે-, પરાગિત થ-
 મગ્ર, હરણ કર-, ચોરી કરવી.
 મૈક, હાક મારવી, ખોલાવ-,
 મૈકાન, રાડો પાડવી.
 માગ, મલ લાગ કરવો-, હમ-
 મૈટે, હિંડ-,
 મૈપા, મૈપા. હાંફ-
 માગ, હાર ખાવી,
 માત્રા, પરાગિત કરવો.
 માસ, હસ-, હાસી કરવી
 મેર, હેર-, ખોજ કરવી.

વિવિધ ભાષા શિક્ષા સાહિત્ય માળા.

(૧) અંગ-ભાષાપદ્ધતિના ૧ ભાગ,

(૨) અંગ-ભાષાપદ્ધતિના ૨ ભાગ મૂ.૩.૧ ઉંચા કા

અનુક્રમે પ્રસિદ્ધ થશે.

(૩) અંગલા ગુજરાતી શબ્દ કોષ. (અંગલા ભાષાના
૧૫૦૦૦ શબ્દોનો અપૂર્વ સંગ્રહ) મૂલ્ય, રૂ. ૩)

(૪) ગુજરાતી અંગલા શબ્દ કોષ. (માત્ર ૩૦૦૦ વ્યવહારિક
શબ્દોનો સંગ્રહ) મૂલ્ય રૂ. ૧૧

(૫) અંગલા પદ્ય શિક્ષા. મૂલ્ય રૂ. ૧)

(૬) વિવિધ ભાષા વ્યવહારિક શબ્દ કોષ.

(ગુજરાતી પરથી હિંદી, અંગલા, મરાઠી, સંસ્કૃત, ઇંગ્રેજી વિગેરે
ભાષાઓના વ્યવહારિક શબ્દો ગળણનાં એક માત્ર અપૂર્વ કોષ, મૂ.૩-૨)
દરેક ભાષાની શિક્ષિકાઓ તથા તેને લગતાં ઉપયોગી સાધનો.

વિવિધ ભાષા શિક્ષા સાહિત્ય માળા,

નં. ૧૮ લક્ષ્મી ચોતરા,

વતારસ.

